T a r t u R i i k l i k Ü l i k o o l

NSV Liidu ajaloo kateeder

==========

H. V i l j u s

ÕPILASTE ISESEISVAID TÖID
AJALOO JA KONSTITUTSIOONI ÕPETAMISEL
TARTU KOOLIDES

D i p l o m i t ö ö

Juhendaja: dots. L. Loone

TRÜ NSVL ajal. kat.
nr. 1271.

Tartu, 1956

E E S S Õ N A

Õppe-kasvatustöö on suunatud meie ühiskonnale väärikate kodanike kasvatamisele. Selle ülesande täitmiseks peab õpetaja ära kasutama kõik võimalused õppe--kasvatustöös võimalikult efektiivsemate tulemuste saamiseks. Kogu selle töö võime meie jagada kahte pealiiki: 1. õpetaja töö õpilastega, s.o.s.otsene õpetamine, kus õpilased esinevad enam-vähem passiivsetena - õpetaja ettekannet kuulajatena ja õpetaja poolt pakutava vastuvõtjatena. 2. õpilaste iseseisev tegevus õpitava aine omandamisel.

Teoreetiliselt on läbi töötatud esimene õppe-kasvatustöö vorm. Selles osas leiame meie juhendeid igas pedagoogika õpikus ja ka teistes selle ala töödes. Tunduvalt vähem, ja osalt isegi nõrgalt, on läbi töötatud õpilaste iseseisev tegevus õpitava aine omandamisel. Seda küsimust on rohkem käsitletud loodusteaduslike ainete juures, aga humanitaarteaduslike ainete juures on seda küsimust uuritud hoopis vähem ja sedagi äärmiselt

lünklikult. Selles küsimuses leiame meie küll artikleid erialastes ajakirjades. Need artiklid on pea eranditult üksikute õpetajate kogemuste edasiandmised õpilaste iseseisva töö rakendamisel õppeainete omandamisel. Hoolimata nende artiklite paljudest positiivsetest külgedest, ei anna nad ometi nimetatud küsimuste teoreetilist sünteesi.

Üks vähem uuritud õpilaste iseseisva töö lõik on õpilaste iseseisev töö ajaloo ja konstitutsiooni õppimisel. Selle kohta leiame üksikuid vihjeid juhendites ja mõnedyx artiklid eriajakirjades, eriti "Преподавание истории в школе" veergudel, kuid pea eranditult on nendes artiklites liiaks vähe juhendeid selleks, et nende järele vajalikul määral rakendada õpilasi iseseisvale tööle ja sellega kasvatada ka ajaloo ja NSV Liidu konstitutsiooni alal vajalikku järelekasvu teaduslikuks tööks. Et omapoolse panusega täiendada senist fragmentaalset tööd sellel alal, selleks tahab autor käesolevaga esitada tähelepanekuid ja uurimusi õpilaste iseseisva töö osas ajaloo ja NSV Liidu konstitutsiooni õpetamisel Tartu koolides.

S i s s e j u h a t u s.

Õ p i l a s t e iseseisev töö Nõukogude pedagoogika

süsteemis.

Ajalugu on võimas relv võitluses sotsialismi eest ja selle õpetamise ülesandeks on: marksistlik-leninliku ajalooteaduse põhialuste omandamine õpilaste poolt, materjalistlikust ajalooteadusest arusaamise omandamine ja materjalistliku maailmavaate kasvatamine õpilastes.

Materjalistlik arusaamine ajaloost eeldab, et õpilane oskab ajaloofaktidest teha õigeid, marksistlikke järeldusi ja üldistusi. Seda suudab õpilane teha ainult siis, kui ta on õpetatud iseseisvalt mõtlema. Iseseisvalt suudab aga õpilane ainult siis mõtelda, kui ta on juba koolipingis iseseisvalt töötanud. Sellega siis omab õpilaste iseseisev töö edaspidises elus väga suure tähtsuse.

Nõukogude patrioot soovib aktiivselt lülituda meie kodumaal tehtavasse ülesehitustöösse ja sellekski saab noori kasvatada ainult nii, et me arendame nendes töötahet, aktiivsust iseseisvate ülesannete kaudu koolis. Sellega siis on ajalooõpetamise tähtsaks ülesandeks ka õpilastes nõukogude patriotismi kasvatamine.

Õpilastes nõukogude patriotismi kasvatamine, aga samuti ka nõukogude rahvaste sõpruse kasvatamine nõuab õpetajalt ranget õppemetoodiliste juhendite tundmist[1], aga samaaegselt ka võimeid nende juhendite individuaalseks rakendamiseks.

---

1. J.F.Tsekmarjov ja V.T.Snigirjov, Aritmeetika õpetamise metoodika, Tallinn,1952, lk.5 "Õppemetoodika näitab teid, mida mööda minnes saavutame mingi õppeaine õppimises kindlaksmääratud eesmärgid".

Järgmiseks tähtsamaks ajaloo õpetamise ülesandeks on õpilastes kommunistlike iseloomujoonte, kommunistliku moraali kasvatamine. Kommunistliku moraali kasvatamise all mõistetakse inimestele tarvilike teadmiste summa kasvatamist, mis annab võimaluse õieti mõista ja hinnata inimeste käitumist ja iseenda tegusid, harjutada inimest teadlikult järgima nõukogude ühiskonnas kindlaksmääratud kõlbelisi norme[1].

Arvestades ajaloo õpetamise ülesandeid ja seniseid tulemusi Tartu koolides peame märkima, et senised õppemeetodid ei ole küllaldaselt suutnud anda rahuldavaid tulemusi õppeprotsessis ja seepärast mõeme meie paremate tulemuste saavutamise teena õpilaste iseseisva töö intensiivistamist ajaloo ja konstitutsiooni õppimisel.

Õpilaste iseseisva töö vajaduse selgitab meile pareimini Pavlovi õpetus[2]. I.P.Pavlov ja tema õpilased andsid füsioloogilise põhjenduse inimese iseloomu tüüpidele - sangviinikud, koleerikud, flegmaatikud ja melanhoolikud, nimetades neid tüüpe klassikalisteks tüüpideks[3]. I.P.Pavlov leiab,et närvisüsteemi esimeseks omaduseks on erutusprotsessi jõud ja vastavalt sellele jagab ta kõik inimesed tugevateks ja nõrkadeks[4]. Edasi leiab ta, et järgmise tunnusena esineb erutuse ja pidurduse jõu võrdsus või mittevõrdsus[5].

1vrd. Prof.I.A.Kairov, Pedagogika,Tallinn,1950,lk.[illegible] 187.
2.I.P.Pavlov, Valitud teosed, Tallinn, 1955, lk.196.
3.Ib.lk.203, ega vrd.ka J.Saarmaa, Akadeemik I.P.Pavlovi õpetus teisest signaalsüsteemist, i.Nõukogude kool,1952,nr.7, lk.396 ja A.Uibo, I.P.Pavlovi õpetus kõrgemast närvitegevusest - materialistliku psühholoogia loodusteaduslik alus, i. Nõukogude kool, 1953, nr.7, lk.393 ning H.Seeberg, Suure vene füsioloogi I.P.Pavlovi elu ja looming, Tallinn, 1949, lk.22.
4. I.P.Pavlov, op.cit., lk.198.
5. Ib. lk.199.

Jagades inimesed selliselt kahte liiki leiab Pavlov, et kõik inimesed ei mahu siiski nende tüüpide alla, vaid kaugelt suurema osa, kui need puhtad tüübid, moodustavad inimesed, kes kuuluvad nende tüüpide vahepealsesse tüüpi, keskmisse tüüpi. Nii jagab Pavlov kõik inimesed positiivseteks ja negatiivseteks tüüpideks, kusjuures positiivsete tüüpidena mõistab Pavlov tasakaalukaid inimesi ja negatiivsetena tasakaalutuid[1].

I.P.Pavlov rõhutab, et ühiskondlik elu määrab inimese psüühika arenemise[2]. Sellest võib järeldada, et inimese arenemiskäigus on võimalik kasvatusvõtete ja keskkonna tingimuste otstarbeka suunamisega oluliselt kaasa aidata inimese kooskõlaliseks arenemiseks. Noorte kasvatamisel on vajalik arvestada närvisüsteemi tüüpe kahelt seisukohalt. Esiteks on vajalik arvestada esimese ja teise signaalsüsteemi vahekorda selleks, et valida tõhusamaid ja produktiivsemaid õpetamis- ning õppimismeetodeid antud indiviidile. Kunstniku tüübi juures on võimalik saavutada suuremaid tulemusi näitlike võtetega - demonstratsioon, ettenäitamised, naturaalsed esemed, tabelid, pildid jne., s.t.esimest signaalsüsteemi mobiliseerivate ärritajatega. Mõtleja tüübi juures annab rohkem tulemusi aga abstraktne sõnaline õpetamine ning instrueerimine - loogilised arutlused, selgitused,üldistused jne. Keskmise tüübi puhul on vaja mõlemaid meetodeid kombineerida.

---

1. I.P.Pavlov, op.cit., lk.210.

Teiselt poolt on aga oluline õpilase närvisüsteemi tüübi hindamine selleks, et kasvatus- ning õppetöö suunamisega arendada seni puudulikult kujunenud signaalsüsteemi. Järelikult on vaja kunstnikutüüpi treneerida sõnalis-abstraktse tööga, mõtlemise ja väljenduse vormistamisega, üldistusega. Mõtleja-tüüpi aga on vaja treneerida kujuliskonkreetse tajumisega, arendada piltlik-kaemuslikku tegevust. Pideva ja süstemaatilise harjutamisega on võimalik muuta õpilase närvisüsteemi erinevaid mehhanisme harmooniliseks ja tasakaalustatuks. Selles suunas on meie maa teadlastel ees veel suuri probleeme, millede lahendamine aitab kaasa tulevase kommunistliku sugupõlve paremaks ja täiuslikumaks kasvatamiseks[1].

Kunstniku- ja mõtleja-tüüpidele, gruppidele, lisandub veel terve rida alagruppe oma mitmekesiste nüanssidega ja kõik need vajavad teatava määrani erinevat õppemeetodit, et kõigile õpilastele õpetatav aine ühtlaselt selgeks saaks. Arvestades õppeprogrammide suurust ja aja nappust nende süvendatul läbivõtmisel ei ole võimalik klassis õppeainet kõigile õpilastele ühtlaselt selgeks teha. Ühtlaseks õppeaine omandamiseks on vajalik õpilased suunata iseseisvale tööle. Õpilaste iseseisvale tööle suunamiseks on vajalik eeskätt ära kasutada õpilaskollektiivi tervikuna[2], aga ka komsomoliorganisatsioon[3] ja teised organisatsioonid. Samaaegselt ei saa aga õpetaja seda tööd täielikult usaldada nendele organi-

---

1. vrd. I.Saarmaa, op.cit.,lk. 210
2. vrd. Tõhusamat tähelepanu õpilaskollektiivi loomisele ja kasvatamisele, i.Nõukogude Kool 1955, nr.2, lk.65 jj.
3. vrd. E.Lindmets, Komsomoliorganisatsiooni osa poliitilise kasvatustöö teostamisel koolis, i.Nõukogude Kool 1953, nr.12, lk.739 jj.

satsioonidele, vaid ta peab kogu aeg tööd suunama ja juhendama nii, et oleks saavutatud maksimaalne õppeedukus ja kõigil õpilastel aine omandamine ligikaudu võrdselt.

Kõigile õpilastele aine võrdselt omandamiseks on tingimatult vajalik õpilased rakendada iseseisvale tööle, sest iseseisva töö juures tulevad paremini esile õpilase omadused, tuleb paremini esile õpilase tüüpi ehk gruppi kuulumine vastavalt I.P.Pavlovi õpetusele ja alles selle järele saab õpetaja valida igale õpilasele vastava õppemeetodi ja seda rakendada. Siin on juba parimaks vahendiks õpilasele vastava koduse töö andmine.

Eeltoodust näeme, et õpilaste iseseisev töö on õppeaine omandamiseks tingimatult vajalik ja sellega oluline osa õppeedukuse tõstmiseks. Peab nentima, et seni ei ole kaugeltki rahuldavalt kasutatud ära seda töölõiku õppeedukuse tõstmiseks ja seepärast ongi käesoleva töö sihiks lähemalt analüüsida ja vaadelda üksikute õpilaste iseseisva töö vorme ja nende rakendamise võimalusi.

Kirjanduse ja allikate analüüs.

Õpilaste iseseisev töö ei ole leidnud seni nõukogude pedagoogilises kirjanduses vajalikus ulatuses käsitlemist. Seni on vaid nenditud õpilaste iseseisva töö vajalikkust õppematerjalide kindlaks omandamiseks. Iseseisva töö otstarbekaima teostamise kohta on seni sooritatud mitteküllaldaselt uurimusi. Põhjalikumad monograafilised teosed õpilaste iseseisva töö käsitlemiseks puuduvad. Iseseisva töö probleemid leiavad käsitelu vaid seoses teiste probleemidega, aga sedagi möödaminnes. Võrreldes teiste ainete õpilaste iseseisva töö probleemidega on ajaloo ja konstitutsiooni õpetamisel õpilaste iseseisva töö probleem nõrgeimini seni teoreetilist käsitlemist leidnud.

M.A.Zinovjev oma teoses "Ajalooõpetamise metoodika põhiküsimusi" [1] näitab õpilase iseseisva töö ülesannetena:

---

1. М.А. Зиновьев, Основные вопросы методики преподавания истории, Москва - Ленинград 1948г.

1.oskus iseseisvalt mõtelda ajaloolis-ühiskondlike mõistete üle;

2. oskus iseseisvalt koostada oma järeldusi ja mõttekujutusi suulises ja kirjalikus vormis ja

3. oskus iseseisvalt orienteeruda raamatumaterjalis, eraldada peamine kõrvalisest, koostada plaan, konspekt, teesid, valmistada ettekandeid, anda iseseisvad seletused piltide jne. kohta. [1]

Edasi annab autor teatud juhiseid õpilaste iseseisva töö teostamiseks, aga iseseisva töö mõiste puudub ja sellega jääb ebaselgeks küsimus, mida Zinovjev mõistab õpilaste iseseisva töö all.

I.M.Duhovnõi oma teoses "Pedagoogika põhijooni" [2] ütleb, et õpetaja on kooli keskne kuju. Tema määrab õppe- ja kasvatustöö edu koolis, aga teadmiste omandamise protsess on õpilaste eneste aktiivne mõtlemisprotsess. [3] Missugustes vormides juhtida õpilsed sellele aktiivsele mõtlemisprotsessile nii, et sellest kõik õpilased ühtlaselt osa võtaksid , selle kohta Duhovnõi lähemaid juhiseid ei anna. Samuti jätab ta ka teoreetiliselt määritlemata selle, mida ta otseselt mõistab õpilaste iseseisva töö all. Õpilaste iseseisvaks tööks leiab Duhovnõi vajaliku olevat:

1. õpilaste teadlikkus teatud tegevuse sisust ja tähendusest ja selle ülesande täitmise ratsionaalsetest

---

1. M.A.Zinovjev, op.cit.lk.215.
2. И.М.Духовный, Очерки по педагогике, Москва 1951
3. Ib. lk.233.

võtetest.

2. Emotsionaalse värvinguga teadlik püüdlus selle omandamiseks.

3. Vastupidavus sihi saavutamiseks ja esilekerkivate raskuste võitmiseks.[1]

Prof. I. A. Kairov oma põhjapanevas töös "Pedagoogika", mis on määratud kõrgematele pedagoogilistele koolidele ja ülikoolidele õpperaamatuna, püstitab mõningaid nõudeid õpilaste iseseisva töö teostamiseks vaid lehekülgedel 117-120, 127-129 ja 151-166, kus ta väitab korduvalt iseseisva töö tähtsusele, aga õpilaste iseseisva töö metodoloogia, õppimisprotsessi tehnika ulatuslikum käsitelu peaaegu puudub.[2]

Prof. I. A. Kairov annab oma õpikus küll klassivälise töö mõiste, millise all ta mõistab mitmesugust hariduslik-kasvatuslikku tööd õpilastega, mida kool korraldab peale põhiõppetöö[3]. Samuti annab Kairov ka koolivälise töö mõiste, mille all ta mõistab mitmesugust hariduslik-kasvatuslikku tööd, mida korraldavad igasugused asutused ja o organisatsioonid väljaspool kooli[4]. Mida Kairov mõistab õpilaste iseseisva töö all, selle jätab ta sõnaselgelt määritlemata. Ta on korduvalt rõhutanud küll küsimusi, millised tuleb lahendada õpilaste iseseisva töö korras,

---

1. Ib. lk. 304 j.
2. Prof. I.A.Kairov, Pedagoogika, õpik kõrgematele pedagoogilistele õppeasutustele ja ülikoolidele, Tallinn 1950.
3. Ib. lk.350.
4. Ib. lk.350 j.

pole näidatud aga, kuidas seda tuleb teostada.

Teose § 9 "Õpilaste töö juhtimine koduste ülesannete täitmise alal" määrab koduste ülesannete otstarbeks õpilaste teadmistepüsitamise ning oskuste ja ja vilumuste täiendamise iseseisva töö kaudu. 1 Samas antakse ka koduse õppetöö peamised liigid: ülesannete teadlik õppimine õpiku järgi, mitmesuguste harjutuste täitmine, ülesannete lahendamine. 2 Käsitelu leiab ka õpetaja poolt klassist mitte läbi töötatud materjalide koduseks õppimiseks andmise probleem. Sel puhul on nõutav eeskätt õpilastele juba tuntud plaani olemasolu. "Ta on vajalik eeskätt selleks, et harjutada õpilasi iseseisvalt raamatut kasutama" 3

Prof. P. N. Šimbirevi ja prof. I. T. Ogorodnikovi Pedagoogika õpikus on 427 leheküljest õpilaste iseseisva töö vaatlemiseks ruumi antud ainult kahel leheküljel. 4 Siin näidatakse, et õpilaste iseseisvat tööd mõistetakse mitmeti: ühed mõistavad õpilase iseseisva töö all kogu õpilase tegevust õppeprotsessis, teised - õpilaste poolt iseseisvalt teostatavad tööd ja kolmandad - ainult õpilaste kodused tööd. Antud Autorid mõistavad õpilaste iseseisva töö all ainult õpilaste koduseid töid. 5 Selle juures püstitatakse nõudeks, et koduseid töid tuleb õpilastele anda nii, et nad selle

---

1. A.I.Kairov, Pedagoogika, Tallinn 1950, lk.127.
2. Ib.
3. Ib. lk. 128.
4. Проф. П.Н. Шимбирев и проф. И. Т. Огородников, Педагогика, Москва 1954.
5. Ib. lk. 136.

kaudu õpilasid iseseisvalt õppima, et nad koolist lahkudes oleksid võimalised oma teadmisi iseõppimise teel täiendama. [1] Edasi antakse õpilaste iseseisva töö näitlik loend ja püstitatakse põhjendatud nõudmine, et töö olgu mitmekesine ja soodustagu õpitu meeldetuletamist, kinnistamist ja kordamist. Samaaegselt soodustagu õpilase iseseisev töö järjekordse tunni läbimõtlemist. Siin antakse ka juhend, et koduste tööde andmisel tuleb õpilastele läheneda vajaduse korral individuaalselt, andes spetsiaalseid tööplaane. [2] Siit võime järeldada, et iga õpetaja peab ise otsustama, millisesse tüüpi Pavlovi õpetuse järgi kuulub konkreetne õpilane ja vastavalt sellele saab õpilane ülesande.

Vene NFSV Haridusministeeriumi 1953.a. metoodiline kiri "Kodused ülesanded ajaloos" nõuab, et koduste ülesannete põhikohaks on õpik. [3] Samaaegselt püstitatakse aga ka nõudmine, et kodused ülesanded ei tohi anda ainult vastavalt õpikule, vaid need peavad omama kooskõla programmiga. [4] Kodused tööd olgu jõukohased. [5]

Keskkooli kaugõppe teostamiseks on antud rida metoodilisi ja metodoloogilisi juhendeid. [6]

---

1. Šimbirev ja Ogorodnikov, op.cit.lk.136.
2. Ib. lk. 137.
3. Домашние задания по истории, Методическое письмо, Москва, 1953, стр. 3.
4. Ib. lk. 4.
5. Ib. lk. 5.
6. Ф. П. Коровин и С. Е. Левин, Задания для учащихся заочной средней школы, Москва, 1954.
   Ю. А. Бер, Задания для учащихся заочной средней школы, Москва, 1952.

Nendes juhenditeS antakse mittestatsionaarsetele õpilastele juhendeid õppeaine omandamiseks, aga samaaegselt antakse ka täiendavaid andmeid ajaloo kohta täiendades sellega kehtivaid õpikuid. Peab tähendama, et sellised juhendid on ka õpetajaskonnale vägagi olulise tähtsusega statsionaarsetele õpilastele aine õpetamisel ja õpiku täiendamisel. Nende metoodiliste juhendite paremuseks on, et nad koos kehtivate õpikutega annavad terviklikuma pildi õpetatavast ainest, aga puuduseks jääb ikkagi asjaolu, et ka nendes ei ole antud konkreetseid juhendeid õpilastele iseseisvaks tööks.

Üksikuid artikleid õpilaste iseseisva töö kohta ajaloos ja konstitutsioonis leiame ka ajakirjades "Nõukogude kool"ja "Преподавание истории в школе" 1.

1.vt. I.Popov, Kodustest ülesannetest ja õpilaste ülekoormamisest nendega, i.Nõukogude kool, 1953, nr.10; I.Valgma, Kuidas töötada raamatuga ja kuulata loenguid, i. Nõukogude kool, 1953, nr.11; E.Lindmets, Komsomoliorganisatsiooni osa poliitilise kasvatustöö teostamisel koolis, i. Nõukogude kool 1953, nr.12; G.Bolonjuk, Teadmiste püsivus ja nende esimese kinnistamise kohta õppeprotsessis, i. Nõukogude kool 1954 nr.11 ja 12 ja teised.
В.В. Ревенко, О преподавании истории в X классах. Преподавание истории в школе, 1947 № 3.
А.А. Знаменская, Внеклассная работа по истории в V-VI классах. Преподавание истории в школе, 1947 № 3.
А.Ф. Окштейн, Хрестоматия по истории средних веков и ее использование в школе, Преподавание истории в школе, 1950, №1.
А.К. Новокрещенова, Домашние задания и самостоятельная работа учащихся, Преподавание истории в школе, 1950. № 4.
В.И. Прошлякова, О домашних заданиях по Конституции СССР. Преподавание истории в школе, 1950 № 6.
С.Б. Годованник, Практическая работа в связи с курсом Конституции СССР. Преподавание истории в школе, 1951 № 5.
Н.Ф. Коменко, Из опыта самостоятельной работы учащихся на уроках Конституции СССР. Преподавание истории в школе, 1951, № 6. и другие.

Need artiklid on peamiselt kogemmuste edasiandmised ja sisaldavad vähe teoreetiliselt läbitöötatud materjali. Need artiklid annavad meile teatud hulga materjali, mis on kogutud õpetajate praktiliselt tööpõllult ja sellega võime neid kasutada väga edukalt teoreetilisteks läbitöötamisteks ja teoreetiliste üldistuste tegemiseks. Lisaks eeltähendatud artiklitele on autoril kasutada ka Tartu koolide õpetajate kogemusi ajaloo ja konstitutsiooni õpetamisel, aga seegi materjal vajab teoreetilist läbitöötamist enne selle esitamist.

Diplomitöö

Autor mõistab õpilaste iseseisva töö all kõike seda, mida õpilased iseseisvalt, kuid õpetaja juhendamisel, teevad õppematerjali omandamiseks alates õpiku abil tunnis käsitletud materjali suulise äraõppimisega ja lõpetades selle teema piirides kirjandite koostamisega, kaasa arvatud muidugi ka igasugustest skeemidest, tabelitest ja kaarditest ärakirjade tegemine ja iseseisev koostamine teksti andmetel.

Autor tahab ära kasutada kõik temal kasutada olevad ajaloo ja konstitutsiooni õpetajate kogemused teoreetiliste üldistuste tegemiseks, et sellega kaasa aidata ajaloo ja konstitutsiooni õpetamise eesmärkide tõhusamaks saavutamiseks.

I peatükk.

Õpilaste iseseisvast tööst ajaloo ja konstitutsiooni õppimisel (klassis ja kodus).

1. õ p p e m e e t o d e i d

ja sellest tulenevaid võimalusi õpilaste iseseisvaks tööks

ajaloo ja konstitutsiooni tundides.

Õppemeetodiks nimetatakse tööviise, millede abil õpetamise protsessis õpetaja annab õpilastele teadmisi, kontrollib ja kinnistab neid, ja kujundab õpilastel oskuse iseseisvalt töötada, samuti ka neid tööviise, millede abil õpilased õpetaja juhatusel omandavad teadmisi, oskusi ning harjumusi.[1]

Ühe või teise õppemeetodi kasutamine oleneb õpetatava aine spetsiifikast.

Aine iseärasused ajaloo ja konstitutsiooni õpetamisel nõuavad võrreldes teiste õppeainetega rohkem tööd raamatuga, kus esitatud faktiline materjal tuleb analüüsida ja analüüsil saadud tulemused üldistada.

Ajaloo ja konstitutsiooni õpetamise põhivormiks on klassitund. Tunnis õpetaja poolt õppematerjali esitus, jutustus, vestlus, peab olema täisväärtuslik tunnetuslikus ja kasvatuslikus suhtes, ideeliselt järjekindel ja parteiliselt terav.[2]

Õpetaja jutustab või vestleb plaani järgi. Tema ettekanne (kõne) peab olema jaotatud loogilisteks osadeks, mis vastavad plaani punktidele. Iga esitatav seisukoht peab tulenema eelnevast, olles sellega nagu eelmiste loogiliseks järelduseks. Õpetaja eraldab oma ettekandes põhilise - kõige olulisema ja kõige keerulisema ja suunab õpilasi vajalikele üldistustele, hinnangutele ja järeldustele, et pidevalt õpetada õpilasi mõtlema ja iseseisvalt töötama. Ta peab teadmisi ja oskusi esitama kujukalt ja veendunult, mis sunnib ka emotsionaalselt läbi elama esitatavat sündmust, mis mobiliseeriks noori pidevale ajaloolistele teadmiste omandamisele.

Õpetaja poolt materjali esitamine võib olla väga mitmekesine sõltuvalt esitamise ees seisvatest ülesannetest.

---

1. vt.B.Jessipov ja N.Gontšarov, Pedagoogika, Tallinn 1946, lk.173; vrd. ka P.N.Šimbirev ja I.P.Ogorodnikov, op.cit., lk. 138.
2. vrd.V.G.Kartsov, NSV Liidu ajaloo õpetamise metoodikast, Tallinn, 1953, lk.21.

Õpetaja suulises materjali esituses on eraldatavad peamiselt esituse kaks põhivormi:

1. õpetaja jutustus (mida vanemates klassides mõnikord nimetatakse kooliloenguks) ja
2. vestlus,

millele uue aine esitamisel võib lisanduda vajaduse korral kolmanda esituse põhivormina selgitav lugemine.

Vestlust kui õpetamise meetodit kasutatakse sagedaimini nooremates klassides. Vanemates klassides säilub vestluse element kooliloengu osana - muutub sügavamaks, kujuneb mõnede küsimuste arutluse vormiks.

Kooliloeng võib omandada emotsionaalse jutustuse, kirjelduse, analüüsiva või sünteesiva arutluse vormi, Viimast kasutatakse keeruliste ajalooliste mõistete ja nähtuste selgitamisel.

Kooliloeng võib omandada ka kokkusurutud, kuiva, konspektiivse esituse vormi.

Jutustus on konkreetne ja dünaamiline, Harilikult lahutamatult seotud kirjeldusega, piltlike kujutluste loomisega, mis taastab minevikupildid.

Vestlus ja sellega oma ülesannete ning iseloomu poolest liituv materjali selgitamine õpilastele õpetaja poolt äratavad vähem tundeid, aga mõjuvad arendavalt peaasjalikult mõistusele. Õpilased muutuvad aktiivseteks vestlusest osavõtjateks. Vestlust arendades, sundides tuntust ühtteist meelde tuletama, harjutab õpetaja õpilasi loogiliselt arutama, arendab analüüsimis- ja sünteesimisvilumust, õpetab mõtlema.

Vestlust kasutatakse tunnis peamiselt järgmistel juhtudel:[1]

1. õpilaste teadmiste hindamisel ja läbivõetud materjali kordamisel;
2. neil juhtudel, kui uue materjali tajumiseks ja selle mõistmiseks on vajalik meelde tuletada varem läbivõetut;
3. mõistete selgitamiseks kasutatav vestlus, mis nõuab ajalooliste nähtuste analüüsimist ja sünteesimist ning kujundab õpilaste uusi mõisteid;
4. vestlus, mis kinnistab õpilaste teadvuses ja mälus õpetaja poolt esitatud materjali;
5. vestlus, mis juhib õpilasi vanalt materjalilt uue mõistmisele;
6. vestlus kui võte õpilaste mõtlemises analüüsimis- ja sünteesimisvilumuste arendamiseks ja uute mõistete kujundamiseks;
7. vestlus õpetaja poolt esitatud teadmiste kinnistamiseks.

Tavaliselt rakendab õpetaja uue aine esitamisel jutustust, mis vanemates klassides kujuneb kooliloenguks. See meetod, nimetatuna monoloogiliseks, näitab, et ainult üks, s. o. õpetaja, on töös aktiivne, teised, s. o. õpilased, jäävad enam-vähem passiivseteks. Selle passiivsuse vältimiseks ja õpilaste tähelepanu keskendamiseks jutustatavale ainele tuleb õpetajal jutustus teostada nii, et see sunniks õpilasi

---

1. vrd. V.G.Kartsov, NSV Liidu ajaloo õpetamise metoodikast VIII-XI klassis, Tallinn, 1953, lk.44 jj.

jutustusele aktiivselt kaasa mõtlema. Õpilaste jutustusele kaasamõtlemisele sundimiseks on väga oluline esitatav aine paralleelide tõmbamisega siduda juba õpituga ja selle meenutamiseks aegajalt klassile esitada frontaalseid küsimusi.

Puhtal kujul rakendatuna ei ole jutustuse meetod üheski aines produktiivne, sest ta põhjeneb kõige nõrgema meeleorgani - kuulmise - vastuvõtule ja õpetaja poolt tahvli kasutamisel ka visuaalse mälu rakendamisele, seega talitleb üks nes kaks meeleelundit - kas kõrv või silm, vähemalt suures ülekaalus. Psühholoogiliselt on aga teada ja Pavlovi ning tema õpilaste uurimused on seda psühholoogia seisukohta füsioloogiliselt igati põhjendanud, et ühede meeleelundite ülemäärane rakendamine põhjustab vastavate peaaju osade väljakurnamist, mille tulemuseks on õpilaste töövõime üldine langus, kuigi muud ajuosad võiksid veel väga edukalt talitleda.

Sellest peaaju talitluse seadusepärasusest järgneb, et õppetöö metoodiline korraldus peab olema sedavõrd mitmekesine, et see võimaldab rakendada õpilaste kõiki meeleelundeid.

Vähesel määral esineb ka selgitava lugemise meetodi rakendamist ajaloo ja konstitutsiooni õpetamisel. Seda kasutatakse peamiselt nooremates klassides.

Seletava lugemise meetodi viis vene rahvakooli XIX sajandi 60-datel aastatel K. D. Ušinski. Selgitava lugemise eesmärgiks on taotleda seda, et õpilased saaksid aru mitte ainult üksikutest sõnadest ja väljendustest, vaid et nad selgesti mõistaksid ka loetavat artiklit, jutustust või sündmustikku tervikuna. Selgitav lugemine taotleb seda, et õpilased suudaksid eraldada loetava materjali peamisi mõtteid, põhilisi ideid. Seejuures nõutakse õpilastelt mitte passiivset

õpetaja seletuste kuulamist, vaid aktiivset mõttetööd. Sellega õpetatakse õpilasi ajalooalast õppematerjali jõukohaselt arutlema ja üldistama. Ka tuleb taotleda, et vastavad oskussõnad ja mõisted muutuksid järkjärgult õpilaste suulise kõne koostisosadeks.

Selgitava lugemise otstarbeka rakendamise eeltingimuseks on ajaloo põhiküsimuste ja käsitletava teema üksikasjaline tundmine, mis võimaldab kindlaks määrata tunni eesmärgid ning leida abinõusid, kuidas õpilastele selgitada selgemalt, arusaadavamalt ja huvitavamalt käsitlemisele tuleva õppematerjali raskemaid küsimusi.

Eeltoodust näeme, et vestluse, jutustuse ja selgitava lugemise kasutamisel aine õpetamiseks saab õpilaste iseseisva tööna esineda aktiivne kaasamõtlemine ja õpetaja poolt esitatud küsimustele vastamine.

ÜK(b)P Keskkomitee otsuses 25. augustist 1932.a. "Õppeprogrammidest ja režiimist alg- ja keskkoolis" osutatakse et "Koolitöö arvestuse aluseks tuleb võtta õpilaste teadmiste jooksev, individuaalne süstemaatiliselt läbiviidav hindamine." Õpilaste, aga samuti ka õpetaja,töötulemusi näitab kontrollimine. Kontrollimise eesmärgiks on välja selgitada õpilaste teadmiste, oskuste ja vilumuste seisund igal antud momendil. Kontrollimine selgitab, mida õpilane on suutnud omandada hästi ja mis alal tuleb veel töötada, et ta oleks suuteline edukalt edasi töötama teadmiste aluste omandamisel.

Õpilaste teadmiste, oskuste ja vilumuste jooksva kontrollimise põhilistest meetoditest kasutatakse ajaloo ja konstitutsiooni õpetamisel peamiselt suulist kontrollimist (kontrollvestlust, suulist küsitlust) ja harvem rakendatakse kirjalikku tunnikontrolli.

Õpilaste teadmiste, oskuste ja vilumuste jooksva kontrollimise käigus tarvitavad Tartu koolide ajaloo ja konstitutsiooni õpetajad peamiselt kolme liiki küsimusi:

1. frontaalsed küsimused,
2. põhiküsimused ja
3. täiendavad küsimused,

kusjuures frontaalsete küsimuste all mõistetakse kogu klassile esitatavaid küsimusi. Frontaalsed küsimused võimaldavad sagedamini küsitleda iga õpilast ja see omakorda virgutab õpilasi õppeülesannete süstemaatilisele täitmisele. Frontaalse suulise küsitluse puhul seostub kontrollimise funktsioon hästi kordamise funktsiooniga ja võib kujuneda ühtlasi üldistavaks ja süstematiseerivaks kordamiseks õppekursuse terviklike teemade ja osade järgi. Sellega annab frontaalne küsitlus õpilasele enesekontrolli võimaluse ja ühtlasi ka sunnib teda intensiivsemale õppetööle.

Põhiküsimuse all mõistetakse õpilase individuaalse suulise küsitluse juures esitatavat küsimust, millega kontrollitakse õpilase teadmisi antud tunniks ülesantu osas. Sellega kontrollitakse põhiküsimusega õpilaste poolt koduste ülesannete täitmist, et veelkordselt kinnistada läbivõetut, seda kokku võtta ja üldistada, luues sellega aluse uute teadmiste lahtimõtestatud tajumiseks. Põhiküsimustega õpilaste teadmiste kontrollimine on üheks põhilisemaks kontrollimise mooduseks.

Täiendavate küsimuste all mõistetakse küsimusi, mis esitatakse õpilasele peaküsimuses antud vastuste täpsustamiseks. Täiendavate küsimuste alaliigina võime vaadelda ka lisaküsimusi, milliste all mõistetakse õpilasele esitatavaid küsimusi peale põhiküsimuse. Lisaküsimused aitavad kontrol-

lida õpilase teadmisi väljaspool peaküsimust. Lisaküsimused esitatakse tavaliselt varem õpitu kohta, aga peaküsimus esitatakse eelmises tunnis läbivõetu kohta.

Kirjeldatud kontrollimise protsess tuleb organiseerida nii, et sellest oleks haaratud kogu klassipere. Selleks on väga hea igat liiki küsimustele vastamisel esitada aegajalt täiendavaid küsimusi frontaalsete küsimustena kogu klassiperele. Kogu klassikollektiiv pingutab sellega oma vaimseid jõude. See omakorda sunnib õpilaste mälu intensiivsemale tegevusele ja arendab õpilaste loogilist mõtlemist.

Kontrollimine aitab sellega kasvatada õpilastes tugevat tahet, püsivust ja visadust ülesantud õppematerjali kindla omandamiseni. Et kontrollimisel siduda kogu klassiperet, selleks tuleb õpilaste tähelepanu juhtida kaasõpilase vastust kuulates järgmisele:

1. vastuse sisulise külje õigsusele,
2. vastuse täielikkusele ja teadlikkusele,
3. vastuse loogilisusele ja
4. vastuse väljendusliku külje kvaliteedile.

Õpilase loogilise mõtte arendamiseks annavad hea panuse õpetaja poolt esitatud küsimused, mis nõuavad õpilastelt võrdluste, põhjuslike seoste kindlakstegemist, antud tunnuste järgi nähtuste rühmitamist, nähtuste või faktide põhiliste või isloomulike tunnuste esiletoomist, nähtuste või faktide iseloomustamist, tähtsuse kindlakstegemist, üldistamist ja põhjendamist jne.

Et õpilased vastamise ajal töötaksid täiesti iseseisvalt, selleks tuleb õpetajal nõuda muu seas, et õpikud ja töövihikud oleksid suletud ja ei esineks ette-ütlemisi.

Et märgata kaasõpilase vastuses ebatäpsust ja seda parandada, peab iga õpilane ise küllaldaselt hästi käsiteldavast küsimusest aru saada. See treenib õpilaste tähelepanu, soodustab nende loogilise mõtlemise ning õige suulise väljenduse arenemist, aga teravdab ka kriitilist mõtet, harjutab kriitikat kuulama ja suurendab õpilaste huvi õppetunnis tehtava töö vastu.

Õpilased, teades õpetaja tava, küsida seoses eelmise tunni materjaliga ka midagi varemini käsitletud

probleemidest ja vanast õppematerjalist, harjuvad sellega, et koduse iseseisva töö korras järgmiseks päevaks ajaloo või konstitutsiooni tundi ettevalmistades kordab üht või teist osa ka sellest läbivõetud õppematerjalist, mis kipub ununema või mis halvemini meelde jäänud. Nii kordab õpilane koduse iseseisva töö korras kõike olulist, mis ajaloost või konstitutsioonist on käsitletud antud õppeaastal. Niisugune õpilaste poolt püsiv teaduste aluste omandamine aitab neil aru saada neile jõukohaseist seoseist uue materjali, äsja õpitu ja varem õpitu vahel.

Kuidas tuleb vastata tundi?

1. Enne kui vastad, koosta endale plaan ja vasta plaani järele.
2. Koostades plaani ja vastates ära kaldu kõrvale sellest, mida küsis õpetaja.
3. Eralda oluline ebaolulisest ja seda olulist püüa rõhutada oma vastuses.
4. Kui vastuse käigus on tarvis tuua näiteid, too oma näited, mitte aga need, mis on toodud õpikus või millest kõneles õpetaja.
5. Kui vastamisel tuleb näidata midagi kaardil, näita seda kohe, ootamata õpetaja korraldust.
6. Vastates jälgi, et sinu kõne oleks õige.
7. Kui vastamisel tuleb midagi kirjutada tahvlile, jälgi, et kirjutatu oleks õige.
8. Vasta mitte rutates, aga ka mitte liigselt venitades.
9. Kõnele nii valjult, et see oleks hästi kuuldav kogu klassile.
10. Vastamisel seisa poolpöördes klassile.

Üldseisukohtades, mis puudutavad iseseisva töö kõiki lõike, võib välja tuua järgmisi:[1]

a. Õpilaste iseseisev töö organiseeritakse õpetataja poolt, suunatakse ja toimub algusest lõpuni tema juhtimisel.

b. Õpetaja organiseerides õpilaste iseseisvat tööd, koostab ülesande, milles ta näitab õpilasele töö sisu, selle järjekindla käigu ja töö eesmärgi, mis aga omakorda tuleb programmi nõuetest.

Ülesanne peab olema konkreetne, õpilastele arusaadav ja täitmiseks jõukohane. Kusjuures jõukohasuse printsiip ei tohi muutuda lihtsustamise printsiibiks. Ülesande täitmine peab nõudma õpilaselt teatavat pingutust, peab sisendama huvi ja armastust teadusalaste teadmiste vastu üldse, ajaloo vastu aga eriti, et äratada õpilase loovaid võimeid, ... "soodustada nende igakülgset arenemist, äratades mõistuse juurdlemist ja oskust leida tema jaoks toitu".[2]

---

1. V. Šalajev, Loodusteaduse õpetamise metoodika, Tln., 1954, lk. 106 jj.
2. V.G. Kartsov, op.cit., lk. 14.

c. Ajaloo õpetaja peab jälgima õpilase poolt iseseisva töö täitmist ja vajaduse korral abistama.

Nagu paljud õpetajad oma tähelepanekute põhjal kinnitavad, on mahajäämuse üheks oluliseks põhjuseks just koduste iseseisvate tööde mittetäitmine, mis tuleneb omakorda sellest, et õpilased ei oma küllaldaselt kogemusi, mis põhjustab töö ebaõnnestumise, põhjustab õpilastes pettumise, kindlusetuse oma võimetesse ja viib alla huvi õppimise vastu.

Õpetaja õigeaegne abi innustab õpilasi uutele saavutustele, mille kestel kasvab õpilaste iseseisvus, otsustusvõime ning teised vaimsed võimed.

d. Õpetaja poolt tulemuste heakskiitmine on õpilastele tavaliselt stiimuliks töötahte kasvatamisel ja huvi arendamisel.

e. Alatud töö tuleb ka lõpetada.

Kõik loendatud õpilaste iseseisva töö seisukohad puudutavad peamiselt õpilaste iseseisvate tööde välist külge, nende organiseerimist. Kuid õpetaja peab iseseisvaid töid juhtides koondama peatähelepanu õpetamise sisule, peab juhtima õpilaste tunnetusprotsessi: abistama teadmiste omandamisel tajumist, konkreetsete kujutluste saamist, mõistete kujunemist, mõtlemise arenemist, peavad selguma põhjuse ja tagajärje seosed, kujunema üldistused ja järeldused.

Õpilased peavad jõudma niikaugele, et nad oskavad lahti mõtestada tajutavat materjali, selleks peab õpetaja neis iseseisva töö kaudu arendama analüüsimis- ja sünteesimisoskust, õpetades neid vaatlema kõiki ajaloolisi nähtusi vastastikuses seoses ja vastastikuses mõjus. Teadmiste kindluse - mälu säilitamise - põhitingimuseks on just nende vastastikune seos.

Nii näeme kokkuvõttes, et suulisel küsitlemisel, kordamisel ja aine kinnistamisel õn õpilaste iseseisva töö meetodiks aktiivne kaasamõtlemine, aktiivne kaasaanalüüsimine ja aktiivne kaasasünteesimine.

Üldtuntud tõsiasi on, et õpilased ei hakka mitte ise oma algatusel kohe tööle, vaid neid tuleb selleks organiseerida. Õpilaste organiseerimine õppetööks toimub parimini frontaalsete suuliste küsimuste kaudu. Selleks tarvitatakse umbes 2-4 minutit.

Frontaalse küsimusega antakse õpilasele tõuge, põhjus iseseisvaks tegutsemiseks. Sellise tööle asumise põhjusena esitatakse õpilastele mõtlemiseks niisuguseid küsimusi, millistes antud õppetunni sisu seostub varem läbivõetud õppematerjaliga. Siin peab õpetaja näitama, missugustе nähtuste arenemine siin jätkub, missugustele järeldustele viivad õppetunnis omandatud faktid ja nähtused. Frontaalsetele küsimustele vastavad õpilased kohal tõustes, jutustav-kontrollivatele küsimustele aga enam pikema jutustusega klassi ees.

Frontaalsed küsimused nõuavad lühikesi ja täpseid vastuseid. Nad tuleb esitada kogu klassile, et aktiviseerida kogu klassi neile vastuseid leidma, iseseisvalt mõtlema ja loogiliselt vastama. Nii näiteks esitas Tartu I Keskkooli õpetaja Metti ühes tunnis järgmised frontaalsed ja jutustavad küsimused õpilaste teadmiste jooksvaks hindamiseks ja varem õpitu meeldetuletamiseks, mis on vajalik uue materjali tajumiseks:[1] - uueks teemaks oli "Ukraina ja Valgevene rahva vabadussõda 1648-1654.a."

1. Milline oli Poola majanduslik olukord 16. sajandi lõpul?

---

1. Andmed saadud Tartu I Keskkooli õpetaja V. Metti tunnist X klassis 20. septembril 1954.a.

2. Milline oli Poola ühiskondlik kord sel ajal?
3. Kuidas sattus Valgevene ja Ukraina Poola võimu alla?
4. Millised olid panide taotlused Vene riigi vastu 17. sajandil?

Jutustavate küsimustena esitas ta:

1. Iseloomustada Poola panide võimutsemist Ukrainas
2. Anda ülevaade Zaporožje kasakatest ja Ukraina rahva võitlusest 16.sajandi lõpul ja 17.sajandi algul.

Siin juhib õpetaja V.Metti õpilased juba õpitud materjali kaudu uue tunni materjali teadlikule omandamisele. Järgnevat õpetaja jutustust teemal: "Ukraina rahva võitlus sõltumatuse eest Bogdan Hmelnitski juhtimisel" tajuvad õpilased juba lahtimõtestatult nagu ühtset ajaloolist protsessi.

Või jälle sama õpetaja poolt esitatud küsimused teema "Talurahva sõda Stepan Razini juhtimisel"[1]; seda teemat käsitles õpetaja kahes tunnis:

Esimeses tunnis esitatud frontaalsed küsimused:

1. Millal piirati talupoegade kohalt lahkumist riigiseadustega?
2. Kuidas tugevdas Boris Godunov sunnismaisust?
3. Millal anti välja "Sobornoe Uloženie" ja milline on selle tähtsus talurahvale?

Jutustavate küsimustena esitas ta:

1. Iseloomustada talurahva olukorda 17.sajandi keskel.

---

1. Andmed saadud Tartu I Keskkooli õpetaja V.Metti tunnis X klassis 29.septembril 1954.a.

2. Anda ülevaade Doni kasakate olukorrast ja kihistumisest.
3. Kirjeldada Stepan Razini võitluste esimest perioodi (1667-1670).
4. Iseloomustada Stepan Razini tagasijõudmist Donimaale ja sellele järgnevat olukorda siin 1670.aasta algul.

Kasutatud küsimused nõuavad oskust kasutada tunniks õpitud materjali oma sõnavõtu või esituse või jutustuse iseseisvaks koostamiseks; õpitud materjali sisu tuleb loominguliselt ümber töötada.

Järgmisel, s.o. teisel, tunnil, kus käsitlusel oli sama üldteema, esitati frontaalsete küsimustena: [1]

1.Millised on talurahva-sõja peamised põhjused?
2. Millised on talurahva-sõja peamised liikumapanevad jõud?

Peaküsimustena esitati sellel tunnil:

1. Anda ülevaade Stepan Razini pealetungist ja talurahvasõjast Volgamail 1670.a.
2. Iseloomustada Stepan Razini lüüasaamist ja talurahvasõja nurjumise põhjusi.
3. Tuua välja ühiseid ja erinevaid jooni Bolotnikovi ja Stepan Razini ülestõusude vahel.

Siin õpetaja V.Metti annab õpilastele ülesandeks võrrelda kaht sündmust. Ülesanne on muutunud keerulisemaks, aga samaaegselt ka huvitavamaks.

Püütakse leida lüüasaamise põhjusi, selgitada ja põhjendada, aga ka hinnata talurahvasõja ajaloolist tähtsust.

---

1. Andmed saadud Tartu I Keskkooli ajalooõpetaja V.Metti X klassi tunnis 29.septembril 1954.a.

Elava diskussiooni kutsus esile küsimus: "Mis tähendas Uusikaupunki rahu meie kodumaale, Eestile?"[1]

Ka võidakse anda sääraseid ülesandeid, kus tuleb võrrelda mingit kaht fakti, nähtust või sündmust, näit. talurahva vabastamist XIX sajandil Baltikumis ja sisevenemaal, või jälle Baltimaa aadliku olukorda enne Põhja sõda ja selle järele, lähtudes just aadliku olukorra halvenemisest Rootsi aja lõpul ja aadliku privileegide säilitamist. Või jälle kõrvutada üksikuid ajaloolisi tegelasi, nagu tsaar Peeter I ja Ekaterina II. Edasi on väga huvitav kõrvutada mitmesuguseid ajaloolisi sündmusi, arutada mõningaid nähtusi, liigitada neid teatavatesse periodidesse, iseseisvalt valida antud faktidele kontrastseid või analoogseid fakte, süstematiseerida omandatud teadmisi antud vaatekohalt, kronoloogiliselt mingi sajandi sündmusi erinevaid maades jne.

Frontaalseid küsimusi tarvitatakse Tartu koolide ajaloo- ja konstitutsiooni tundides vahest ka tunni keskel üleminekul uue teema käsitlemisele ja ka tunni lõpul, õpitud materjali kinnistamiseks.

Õppetunnilõpul peame teostama koduste ülesannete alase instrueerimise. See instrueerimine on väga mitmesugune, olenevalt konkreetsest ülesandest. Eesmärgiks aga peab olema õpilaste aktiivsuse ja iseseisvuse kasvatamine ja loominguliste võimete väljaarendamine.

---

1. Andmed saadud Tartu I Keskkooli ajalooõpetaja V. Metti X klassi tunnis 15. oktoobril 1954. a.

Õpilaste iseseisev töö jatkub ka õpetaja poolt uue õppematerjali jutustuse puhul, sest pakutav materjal tuleb aktiivselt omandada ja läbi töötada juba jutustuse või vestluse või mõne muu metoodilise võtte puhul.

Õpilaste iseseisev töö peab kogu aeg olema aktiivne ja suunatud juba selle alusest pääle õpilaste tähelepanu kasvatamisele. Eriti tähtsad tunniosad, nagu definitsioonid või juhtlaused esitab õpetaja aeglselt, et sellega õpilastele anda võimalus nende ülesmärkimiseks. Samaaegselt tuleb neid aga esitada sidestatult nii, et see kasvataks õpilastes laialdast ja püsivat huvi esitatava aine vastu. See on aga võimalik ainult õpilaste aktiivse kaasatõmbamisega iseseisvale tööle. See sunnib ühtlasi ka õpilasi koondama oma tähelepanu käsitletavale küsimusele.[1]

Harilikult õpetajad teatavad enne uue materjali esitamist selle plaani. Nooremates klassides kõik Tartu ajaloo- ja konstitutsiooni õpetajad kirjutavad jutustuse või vestluse käigus plaani punktid tahvlile ja iga niisuguse pealkirja alla märgitakse kõik vajalik. Sellise ülesmärkimisega õpetaja aitab tunduvalt kaasa õpilastele tahteliselt tähelepanu koondamiseks, aga ühtlasi ka harjutab neid töötama ühiselt.[2]

Õpilastele tuleb esitada niisuguseid küsimusi, mis nõuavad nendelt enam vaimset jõupingutust ning oma arvamuste avaldamist, sest see sunnib neid tähelepanelikult töötama ja samaaegselt juhib nende tähelepanu ka nende tähelepanu iseärasustele ja sellega aitab kaasa tähelepanus esinevate lünkade kõrvaldamiseks.[3]

---

1. vrd. B. Teplov, Psühholoogia, Tallinn 1951, lk. 67
2. vrd. Ib.
3. vrd. Ib.

Õ p i l a s t e

iseseisva töö vormid ajaloos ja konstitustioonis.

2. Õ p i l a s t e

iseseisev töö ajaloo ja konstitutsiooni tunniks ettevalmistamisel.

I. V. Pavlovi ja tema õpilaste kaudu on teada, et õppimine on füsioloogiliselt küljest ajutiste närviseoste, tingitud reflekside loomine. Nimetatud närviseosed on aga algul väga nõrgad, mistõttu pidurdusprotsessid võivad need hõlpsasti enese alla matta, kui meie neid esialgseid seoseid kordamise teel, samade erutusprotsesside uuesti esilekutsumise teel ei kinnista, tugevamaks ei muuda.

Klassis saadud teadmiste kinnistamine ja teadmiste laiendamine toimub õpilaste iseseisva töö korras ja peamiselt töös õpikuga ja töövihikuga kodus.

Õpilaste kodused tööd ajaloo ja konstitutsiooni tundideks ettevalmistamisel võivad olla väga mitmekesised. Põhilisteks õpilase iseseisva töö liikideks kodus on järgmised:[1]

a. õpiku teksti õppimine; selle iseseisva tööliigiga saavutatakse õpetaja poolt klassis antud teadmiste kordamine, läbimõtlemine ja süstematiseerimine - tahteliselt õpetaja poolt antud materjali mälusse jäädvustamine.

b. päheõppimine, mille eesmärgiks on õpilase kultuurse silmaringi laiendamine, õpitavate faktide, seaduste ja reeglite meelespidamise arendamine;

c. harjutused, mille eesmärgiks on anda oskusi ja harju-

1. vrd. P.N.Šimbirev, I.T.Ogorodnikov, op.cit.lk.137.

musi ning saavutada teadmiste omandamist suurema kindlusega;

d. loominguliste kiritööde ettevalmistus, mis omab eesmärgi laiendada ja süvendada õpilaste teadmisi ja omandada iseseisvaks tööks metoodilisi kogemusi;

e. mitmesuguste praktiliste tööde läbiviimine, mille eesmärgiks on õpilastes juurutada tööalaseid ja polütehnilisi harjumusi ja oskusi - suunata õpilasi tahtlikult tähelepanu kasvatamisele.[1]

Ülesanded õpilaste oskuste ja vilumuste kasvatamise alal iseseisvaks tööks ajaloos ja konstitutsioonis viivad välja järgmistele tulemustele:[2]

1. oskus iseseisvalt mõtelda ühiskondlik-ajalooliste mõistete piires;
2. oskus iseseisvalt edasi anda oma arvamusi ja järeldusi suuliselt või kirjalikult;
3. oskus iseseisvalt orienteeruda raamatu materjalides, eraldada oluline mitteolulisest, koostada plaan, konspekt, teesid ettevalmistada ettekandeks, anda iseseisev kirjeldus piltidest jne.

Kogenud pedagoogid soovitavad õpilastel õppida kodus õpiku teksti järgmise plaani järgi:[3]

1. ülesantud osa läbi lugeda;
2. tekst läbi mõelda, põhiline eraldada ja nii koostada plaan õpiku teksti järgi;
3. võrrelda saadud plaani õpetaja jutustuse plaaniga,

---

1. vrd. B.Teplov, op.cit., lk.67.
2. М.А. Зиновьев, Основные вопросы методики преподавания истории, Москва - 1948, стр. 215.
3. V.G.Kartsov, NSV Liidu ajaloo õpetamise metoodikast VIII-XI klassile, Tallinn, 1953, lk.53.

kindlaks määrata, mis õpetaja jutustuses ja õpiku tekstis kokku langeb ja mis üksteist täiendab;

4. tajutud teadmisi on soovitav nüüd veelkordselt kinnistada õpetaja poolt selleks koduseks mõtlemiseks antud küsimustiku kaudu läbijutustamisega.

Ajalookursuse sisu mitmekesisusest oleneb ka koduste iseseisvate tööde mitmekesisus. Siia kuuluvad: lugemine ja õpiku teksti ümberjutustamine; illustratsioonide analüüs, õpiku kaartide seletus, tunni sisu kohta käivatele küsimustele antavad vastused; tabelite koostamine, kontuurkaartide täitmine, tsitaatide väljakirjutamine jne.

Eeltoodust näeme, et õpilase koduste tööde hulgast kuulub esimene koht tööle õpikuga. Teiselt poolt aga seob iseseisev töö õpikuga õppetundi koduste töödega, seepärast püüame järgnevas vaadelda just seda õpilase iseseisva töö lõiku.

3. Õ p i l a s t e

iseseisev töö õ p i k u g a.

Ajaloo õpikud, nagu ka teiste ainete õpikud, peavad esitama teaduse aluseid, arvestades seda uut, mida see teadus oma arengukäigus pakub. Õpik pole mitte ainult faktide ja sündmuste süstematiseeritud kogu. Õpik annab suuna õpetamisele, määrab ideelis-teoreetilised seisukohad arvukale õpetajate armeele, on nõukogude noorsoo kasvatamise tähtsaimaks vahendiks. Seepärast peab õpik olema laitmatu teaduslikus suhtes ja hoolikalt läbimõeldud pedagoogilises suhtes; temas peab olema iga sõna ja iga selgitus järele kaalutud.[1]

Ajaloo tundides kuulub kohustuslikule õppimisele see materjal, mis on näidatud sellekohases ajaloo programmis. Nimetatud programmi konkretiseerib teaduste aluste süstemaatilise kokkuvõttena ajaloo õpik ja seepärast peabki ta olema eriti hoolikalt koostatud.[2] Ajalooõpik on põhivahendiks, millele toetub oma töös õpetaja ja põhiliseks õppevahendiks õpilastele kogu nende õppetöös.[3]

1954/1955 õppeaastaks teostati ajaloo programmi lühendamine ja selle järele on praegu kasutuselolevates õpikutes rohkem materjali, kui seda ette näevad programmid.[4]

---

1. N.Jakovlev, Isamaa ajaloo õpetamisest, i.Abiks õpetajale, kogumik nr.1, Tallinn, 1948, lk.38.
3. Vrd. V.G.Kartsov, op.cit., lk.50.
2. I.Stalin, A.Ždanov, S.Kirov, Märkmeid NSV Liidu ajaloo õpiku konspekti kohta, i.Ajaloo õppimisest, Tallinn, 1949, lk. 26.
4. Mõeldud on peamiselt järgmisis kasutatavaid õpikuid: A.Jefimov, Uusaeg I ja II osa; Prof.A.M.Pankratova, NSV Liidu ajalugu I, II ja III osa. V-VII klasside õpikud on programmile vastavad.

Sellega on tekkinud olukord, kus õpik sisaldab ka seda, mida õpilane programmi järele ei ole kohustatud ära õppima.[1] Õpilastele iseseisvaks tööks ülesannete seletamisel peab õpetaja näitama ka õpitava aine ~~piirid~~ programmilised piirid ära, et sellega õpilastel oleks selge, milline peab olema nende teadmiste miinimum-piir.

Olles ajalooliste faktide ja sündmuste süstematiseeritud koguks, õpetab õpik ajaloolisi fakte analüüsima ja üldistama, juhib järeldustele ja annab suuna õpetamiseks ja õpilastele iseseisva töö arendamiseks. Marksismi-leninismi klassikute tsitaadid ja õpiku mitmesugused illustratsioonid, temaatilised kaardid, kronoloogilised tabelid, diagrammid, graafikud, skeemid jne. aitavad kindlaks määrata õpitava aine põhilise sisu ja teoreetilised seisukohad. Et õpik rahuldaks nõukogude kooli nõuded õpikule, selleks peab õpik olema ideeliselt terav, sihikindel ja metodoloogiliselt konsekventne; ta peab mitte ainult andma teadmisi, vaid ka kasvatama, sest kasvatamise ja õpetamise ülesanded on lahutamatud.[2] Nii õpikus esinevad teadmised, kui ka õpetaja ettekanne, peab olema koostatud nii, et kõik oleks esitatud sidestatudt ja samaaegselt ka põhjendatult, sest vastasel korral kujuneks kogu esitatav materjal ainult õpilaste mälu asjatuks väsitamiseks ja raskelt tajutavaks õppeaineks.[3]

Raskelt tajutava õppeaine õppimiseks on õpilased sunnitud

---

1. vt. Eesti NSV Haridusministeeriumi Juhend õpikute kasutamiseks 1954/1955 õppeaastal, Tallinn, 1954. a. lk. 3.
2. vrd. V.G.Kartsov, op.cit. lk. 50.
3. vrd. К.Д. Ушинский, Избранные педагогические сочинения, Учпедгиз, 1939 т. I, стр. 178.

õppeaine lihtsalt pähe tuupima kas korduvate lugemistega, või koguni lausete kaupa, nagu seda mõned õpilased teevad. Sellise ~~sellise~~ tuupimise juures õpilane ei tungi aine sisusse ja sageli jätab täiesti kõrvale kui lootusetu sellest arusaamise. Selline nähe ei ole produktiivne õppimine, vaid kaldub formalismi ja viib välja pinnaliste ning katkendlikkude teadmisteni saades sellega õpilaste mahajäämuse üheks oluliseimaks põhjuseks. Sellega on tuupimise vältimiseks ainult aine täielikult arusaadavaks tegemine.

Vene õppekeelega koolide õpetajatel on kasutada häid metoodilisi käsiraamatuid, millised kahjuks ei ole tõlgitud eesti keelde ja ei ole saadaval ka meie raamatubaasides.[1] Lisaks metoodilistele käsiraamatutele on vene keeles ilmunud ka väga mitmesuguseid ajaloo ja konstitutsiooni lugemikke ja teisigi teoseid, aga neidki ei ole meil saadaval ei tõlkes ega ka venekeelsete raamatutena. Kõik need teosed on õpetajatele õpetamise juhtnöörideks ja ka konkreetse materjali baasideks, mis vägagi olulisel määral abistavad õpetajat õpetatava aine igakülgsel arusaadavaks tegemisel ja õpetamisel.

sel.

1. nt. А.В. Ефимов, А.П. Аверьянов, В.А. Орлов, Е.С. Санин, Методическое пособие по новой истории (1642-1870) для 8-го класса средней школы. Москва-1957.
2. В.М. Хвостов, Методическое пособие по новой истории (1870-1918) для 9 класса. Москва - 1953.
3. П.С. Лейбензруб и И.И. Мерзон, О преподавании истории в школах рабочей и сельской молодёжи. Москва-1952.
4. Ю.А. Бер, М.А. Зиновьев, А.Ф. Эпштейн, Методические пособие по истории средних веков для преподавателей средней школы. Москва-1948.
5. А.Л. Сидоров, Очерки истории СССР 1907-март 1917. Москва-1954.

Õpikuga töötamine taotleb kolme põhilist eesmärki:

1.Õpetab õpilast kinnistama mälus ja läbi mõtlema tähtsaimaid ajaloolisi nähtusi, teadma ajaloolisi tegelasi, teadma kronoloogilisi tähtaegasid, teostama ajalooliste sündmuste analüüsi ja üldistamise ja sellega viib need marksistlikule arusaamisele ajaloost.[1]

2. Õpetab õpilast iseseisvalt töötama õpikuga ja raamatuga. Selle juures tuleb silmas pidada, et õpilane oskaks teadlikult lugeda raamatut teksti ja mõistaks loetut jutustada süstemmatiliselt ja plaani järele; et õpilane oskaks loetut analüüsida ja võrrelda ning selgitada põhjusi ja tagajärgi.

3. Õpetab õpilast iseseisvalt täitma mitmesuguseid kirjalikke ülesandeid, nagu: eraldama ja välja kirjutama vajalikke tsitaate, koostama loetust plaane ja konspekti, olema suuteline reprodutseerima loetut mälu järgi ja oskaks seda loomingulisel ümber töötada.

Ülalnimetatud eesmärkide saavutamiseks me õpetame õpilast:

1. pärisnimede väljakirjutamist ja kronoloogiliste ainete väljakirjutamist. Kui õpilane selle ülesandega edukalt juba toime tuleb, siis lõpetame selliste ülesannete andmiseja

2. anname õpilastele mitmesuguseid küsimusi, millistele ta kodus õpib õpikust vastuseid leidma. Need küsimused tulevad esialgu koostada nii, et õpilane leiaks õpikust neile valmis vastused.[2] On õpilane jõudnud nii kaugele, et ka need

---

1. vrd.J.A.Ber, M.A.Zinovjev, A.D.Epštein, op.cit.lk.29
2. vrd. М.А. Зиновьев, Очерки методики преподавания истории. Москва-1955 стр. 158.

ülesanded on edukalt täidetud, siis

3. antakse õpilasele vastamiseks sellised küsimused, millistele õpikust valmis vastuseid ei leita. Need küsimused tulevad jagada kahte alaliiki: a.ülesanne antakse õpilasele peale selle, kui õpetaja on mingisuguses osas jutustanud aine nii, et sellest jutustusest leitakse vastus esitatud küsimusele ja b. küsimus esitatakse õpilasele täiesti iseseisvalt läbitöötamiseks.[1]

4. Kui õpilane on kõik eeltoodud ülesanded edukalt täitnud, siis asutakse juba õpiku sisu järele plaani koostamisele. Selleks, et õpetada õpilast õieti plaani koostama, teostab õpetaja selle töö enne klassis. Õpetaja kaasabil jagavad õpilased teatud osa õpikust osadeks, kusjuures iga selline osa peab sisaldama tervikulise sisu teatud loogiliselt lõpetatud väljendusega. Igale sellisele osale antakse oma nimi.

Plaanide koostamiseks peab õpilasi juba põhjalikumalt ette valmistama. Plaani koostamist tuleb esiteks harjutada mõned korrad klassis ja alles selle järele võib see töö anda iseseisvaks koduseks tööks. Kodusteks töödeks tulevad valida esiteks sellised lõigud õpikust, kus üks mõiste kergelt eralduks teisest.

5. Kui õpilased on juba jõudnud nii kaugele, et plaanid koostatakse rahuldavalt, siis tuleb asuda juba vastamisele plaani järele. Selle ülesande täitmiseks tuleb nõuda õpilaselt siduvalt tema enese poolt koostatud plaani järele

---

1.vrd. M.A.Zinovjev, op.cit., lk.159.

jutustamist. Selline töötamine annab võimaluse õpilasele ajaloolise materjali põhjalikuks omandamiseks ja selle juures selle arusaamisega läbitöötamiseks[1].

Plaani järele jutustamisel kasutavad mõned õpetajad sellist moodust, et lasevad õpilastel jutustada nende poolt kirjalikult koostatud plaani järele, kus juures plaan on jutustamise ajal õpilasel lauah avatud. Zinovjev ei soovita seda moodust, sest vastatav teksti osa ei ole kuigi pikk ja avatud plaani järele jutustamisel oleks sellega õpilasel avatud konspekt käes. Zinovjev soovitab lasta vastata õpilasel plaani nägemata, kuid siiski tema enese poolt koostatud plaani järele, sest see õpetab õpilast paremini suuliselt teatud keerukama teksti seotult esitamist. Kui aga tekib selline olukord, et õpilane on unustanud mõne plaani osa, siis tuletab selle õpilasele-vastajale meelde kas õpetaja ise või õpetaja ettepanekul mõni teine õpilane.[2]

6. Paralleelselt plaani koostamisega tuleb õpilastel lasta koostada ka ajalooliste sündmuste kalendaariume,

7. kirjeldada ajaloolise sisuga pilte ja

8. seletada ja õigesti tarvitada antud lõigus ettetulevaid uusi sõnu ja termineid.

Kui õpilased nende ülesannetega juba hästi toime tulevad, siis minnakse üle juba järgmisele ja oma raskuselt teisele iseseisva töö ülesandele.

Teise õpikuga töötamise ülesande saavutamiseks

---

1. vrd. М. А. Сидорова, Самостоятельная работа учащихся по истории, Москва 1951, стр. 6.
2. M.A.Zinovjev, op.cit., lk.159.

antakse õpilastele järgmisi ülesandeid:

1. võrrelda kaht ajaloolist sündmust või nähtust;

2. tõestada mõnda juhtlauset kinnitades seda õpikus esitatud faktidega;

3. selgitada õpikus esitatud materjali põhjal teatud ajalooliste sündmuste põhjused;

4. määrata õpiku materjali põhjal kindlaks teatud ajalooliste sündmuste tähtsus;

5. anda õpiku materjalide põhjal teatud ajaloolisele sündmusele hinnang.[1]

Kõik need ülesanded tulevad enne klassis läbi arutada ja nende lahendamiseks tulevad anda õpilastele kindlad juhised.

Kolmanda ülesande saavutamiseks arendame õpilaste oskust:

1. jälgida mõne ajaloolise nähtuse arengu etappe ja selgitada neid õpikus antud materjalide põhjal;

2. koostada õpiku materjalide alusel teatud tabeleid ja selle kaasabil seletada ajalooliste sündmuste seoseid ja tähtsusi;

3. kujundada õpiku materjalide põhjal ajalooliste sündmuste ja nähtuste skeeme ja nende abil selgitada uuritavate nähtuste ja sündmmuste seost üksteisega ja

4. valmistada ette jutustust teatud teemal koostades selleks jutustuse plaan ja muu vajalik.

---

1. vrd. N. Andrejevskaja ja V. Bernadski, Ajaloo õpetamise metoodika, Tallinn, 1949, lk. 216.

Õpik on määratud õpilaste iseseisvaks tööks peamiselt kodus. Sama on kehtiv ka õpiku illustratsioonide kohta, nad on peamiselt materjaliks õpilaste iseseisvaks tööks kodus. Et õpilane oskaks kodus iseseisva töö korras õpiku abil töötada, selleks tuleb luua sellekohased eeldused klassis õppetunni ajal. Õppetund on kohaks, kus õpetaja peab andma kõik vajalikud juhised iseseisva töö teostamiseks.[1] Nii peab õpetaja oma ettekandes aitama õpilastel aru saada õpiku sisust, et õpilaste töö ei ebaõnnestuks õpiku sisu ebaõige mõistmise tõttu.

Iseseisva töö eesmärgiks töös ajaloo õpikuga on õpilaste ettevalmistamine iseseisvaks tööks, et nad kõrvalise abita oskaksid süvendada ja laiendada teadmisi, et nad iseseisvalt oskaksid mõtelda ja teha loovat tööd. Tähtsaimaks lõiguks iseseisva loova töö tegemisel on õige arusaamine ja terminoloogiast ja selle õige kasutamine, seepärast katsumegi järgnevas vaadelda õpilaste iseseisvat tööd terminoloogiaga.

---

1. vrd. N. Andrejevskaja ja V. Bernadski, op. cit., lk. 217.

4. T ö ö terminoloogiaga.

Kuna ajaloo kursuses esineb palju õpilastele uusi ja raskesti mõistetavaid termineid, on nende selgitamine väga vajalik enne õpilaste iseseisva töö algust.

On tarvilik, ja õpilastele tuleb soovitada, et eriti nooremates klassides õpilased peaksid oskussõnastikku, kuhu kirjutatakse terminid ja kus dešifreeritakse nende tähendus.

Õpilastele võõraid sõnu ja mõisteid selgitab õpetaja vestluse korras kasutades teadlikumate õpilaste abi. Iga uus termin tuleb tahvlile välja kirjutada. Uutele sõnadele tuleb leida õpilaste poolt teisi samalaadeis sõnu ja koos nendega moodustada lauseid. Nendes lausetes kasutada võimalikult rohkem äsjaõpitud ja õpitavaid termineid. Nii õpilaste sõnavara rikastub ja ajaloolistest mõistetest arusaamine avardub. Tuleb edasi taotleda, et selliselt saadud ja õpitud oskussõnad ja mõisted muutuksid järk-järgult ka õpilase kõne koostisosaks. Nii näeme, et mõistete (terminite) kindlaks omandamiseks tuleb harjutada neid kasutama. Iga uus termin kirjutatakse kirjalikult töövihikusse või sellekohasesse terminoloogia-vihikusse ja koduse ülesandena iseseisva töö korras kirjutatakse sellele tarvilik seletus ja mõned näited. Edaspidi aga nõutakse õpilastelt õpitud terminite kasutamist. Vanemates klassides tekitab suurt huvi terminite selgitamisel kõneall olevate sõnade ajalooliste ja keeleliste

tüvede analüüs, nagu : sõna feodaal aluseks on sõna "feood" - maavaldus", utoopia koosneb: u - ei, mitte ; topos - koht jne.

Mõistete selgitamise kõige levinumaks võtteks on tema konkretiseerimine mingisuguse näitega. Näiteks klassivõitlus külas saab selgeks, kui lähti mõtestatakse pilt "Aktivisti mõrvamine külas".

Latifundiumi ja kolonaadi olemus ja klassivahekord saavad arusaadavaks tahvlijooniste kaudu ja vastavate seletuste ga sinna juurde (vt.tabel nr.1).

Latifundium: Itaalias ja Sitsiilias olid rooma orjapidajate suured mõisad, mida nimetati latifundiumideks. Ühtedes nendest suurmaapidamistest külvati vilja, teistes kasvatati oliive, juurvilja, viinamarju ja muid puuvilju. Lõuna-Itaalias ja Sitsiilias olid karjakasvatuslikud suurmajapidamised. Peamiseks tõõjõuks latifundiumides olid orjad. Ainult viljakoristuse või olilvide ja viinamarjade kogumise ajaks palgati orjadele lisaks maata või vähese maaga talupoegade hulgast sulaseid.

Valmistanud vastava joonise latifundiumist saab õpilasele tõlesti arusaadavaks ja selgeks ühelt poolt latifundiumi mõiste ja teiselt poolt ka orjade õiguslik olukord, nende töö iseloom ja orja suhtumine töösse ja töörlistadesse. Siis saab ka selgeks, miks orjanduslik kord pidurdas ühiskonna arengut ja miks orjad ei suutnud vajalikult võidelda oma rõhujate vastu.

Järgmise terminina katsume selgitada mõistet "K o l o n a a t" tuletades selle juures meelde ajaloolisi sündmusi kolonaadi mõiste tekkimisel ja võrreldes seda mõnede hilisemate mõistetega, eriti nendega, millistest meile räägivad veel meie isad ja vanaisad, nagu "kandimees". Selliselt saame järgmised andmed selle mõiste selgitamiseks:

Lääne-Rooma riigi lagunemisega seoses tekkisid Euroopa ühiskondlikus korras järgmised muudatused:

1. Hävitati Lääne-Euroopa endine orjanduslik kord koos julma ekspluateerimisega;
2. Kuningad ja ülikud said selle tagajärjel omale mõisad koos orjadega ja koloonidega;
3. Koloonidel oli oma maatükk, oma majapidamine ja osa ajast töötasid nad oma maatükil. Meie hilisaegne kandimees omas samuti maatüki, mille eest ta tegi tööd mõisa põllul. Tal oli oma majapidamine, kuid selle jõukuse järele valvas mõisnik - jõukuse tõustes lisati mõisa põllul töötamise päevi juurde.
4. Koloonid töötasid meelsamini, kui rooma orjad, ja nende töö oli viljakam, samuti, nagu meie pärisorja ja kandimehe töö suhe.
5. Lihtsatest vabadest germaanlastest, kes olid asunud elama roomlastelt ära võetud maadele, tekkis rohkearvuline vaba talurahvas.
6. Orjandusliku korra lagunemine oli vaba talurahva tekkimise tõttu suureks edusammuks inimeste elus.
7. Paavst, piiskopid ja kloostrid olid suured maaomanikud ning ekspluateerisid töötajaid. Nad toetasid kõigiti kuningate ja ülikute võimu rahva üle. (vrd.Tabel 2)

Termin "f e o d a l i s m" seletamine.

Siin kasutame ajaloolist ja grammatilist seletamist koos vastavate skeemidega, nii saame:

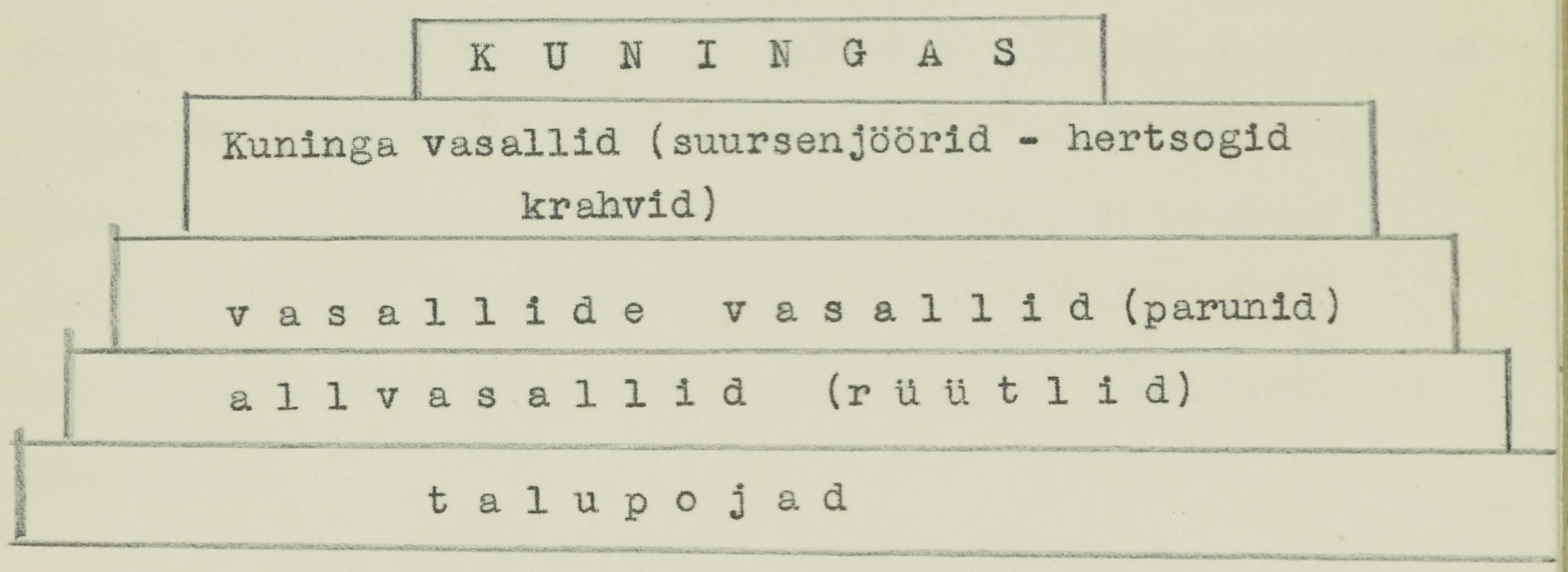
f e u d u m (ka feodum, vana saksa sõnast fehn, goti - faihn, alul: karielajad, siis raha ja üür-rent) maaomandus;

f e o o d - maavaldus; maa, millel elasid pärisorjad, kes pidid isandate jaoks töötama.

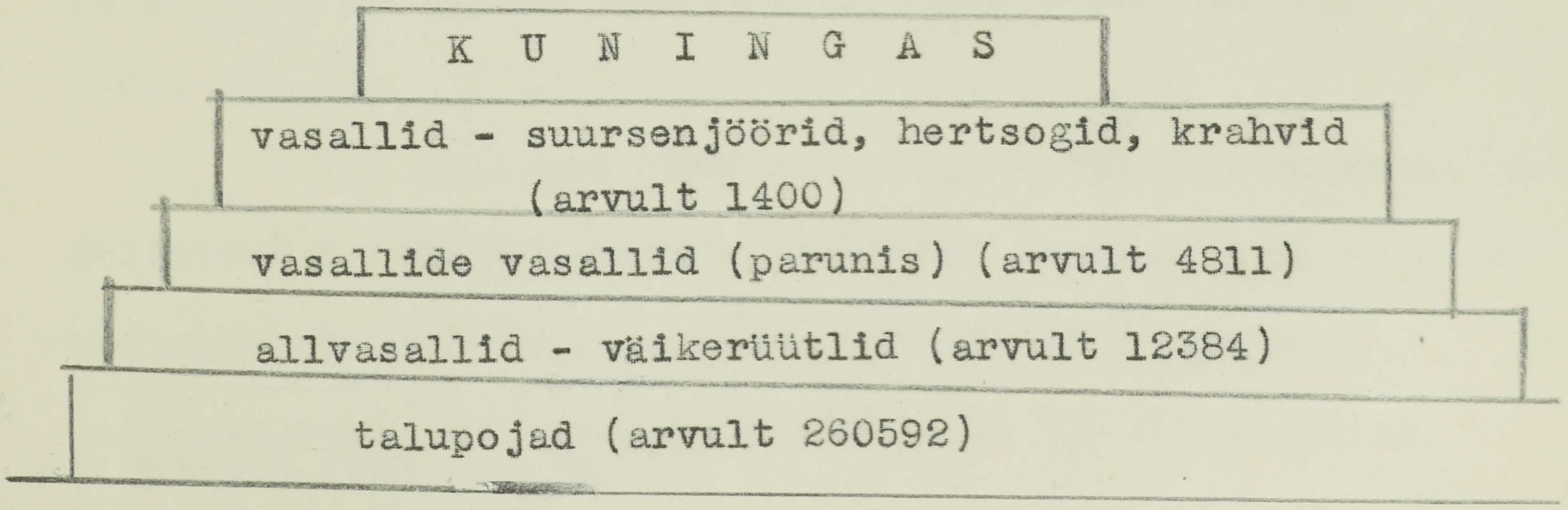
f e o d a a l - mõisnik, suurmaapidaja.

Selliselt saame lõpuks järgmise kokkuvõtliku termini seletuse: feodalism - feodaalkord - on niisugune ühiskonna kord, kus maa kuulub senjööridele, pärisorjad aga peavad nendele töötama. Siit saame edasi järgmise näitliku tabeli:

Feodaalne hierarhia (ametiredel).

Inglismaal 1068 a. valitsenud feodaalühiskonna struktuuri tabeli saame järgmisena:

М.А. Гуковский, А.Ф. Эпштейн, Методическое пособие по истории средних веков для школ средней школы. Москва - 1948, стр. 63

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

Seda tabel-skeemi on kasutatud kõikides Tartu linna 7-aastaste koolide kuueddates klassides näitlikustamise vahendina.

Siit saame edasi tuletada juba järgmisi mõisteid, nagu: feodaalsüsteem, läänikorraldus, läänisüsteem, feodaalõigus - läänіõigus jne.

Neid mõisteid aitab omakorda täiendada ja selgitada valitseva olukorra meeldetuletamine. Siit selgub: feodalismi ajastul on kaks peamist klassi: valitsev klass - maaomanikud, feodaalid ja rõhutud klass - ekspluateeritavad talupojad. Alul oli ekspluateeritav klass õigusteta, nad kuulusid asjadena rõhujatele, kes neid võisid oma suva kohaselt osta ja müüa ja isegi tappa. Hiljem jäi järele ainult müügi ja ostuõigus.[1]

Läänikord seisis selles, et kuningad andsid kõrgematele ametnikkudele riigiteenistuse tasuks maa koos sellel elunevate inimestega kasutamiseks. Maid jagati ka sõjaväekohuslastele. Kõrgemad ametnikud - hertsogid, krahvid - andsid maid oma alluvatele edasi ja selliselt saadigi see nn. feodaalne hierarhia.(vrd.tabel 3 - Vene feodaalne hierarhia).

Kogu selle süsteemi selgituseks on väga otstarbekas koostada vastavad tabelid, nagu vasalli ja senjööri kohustused (vrd.tabel nr. 4) ja feodaalse sõjaväe struktuur (vrd. tabel nr. 5).

Kui õpilased töös raamatuga - õpikuga on koostanud eeltoodud tabelid ja meelde tuletanud nendega seosesolevad asjaolud, siis on vastav teema täielikult omandatud.

---

1. I.Kosminski, Keskaeg, õpik keskkooli VI-VII klassile, Tallinn 1954, lk.27.

5. K õ r v u t a m i n e ja v a s t a n d a m i n e.

Mõningate ajalooliste nähtuste mõistmiseks on neid tarvis kõrvutada või vastandada teiste nähtustega. Seda teostatakse klassivestluse ja ka õpilaste iseseisva töö korras. Kui klassivestlus on mõtlemisvilumuste kasvatamise oluliseks vormiks, siis õpilaste iseseisev töö kõrvutamisel ja vastandamisel arendab seda olulisel määral edasi.

Kõrvutamise ja vastandamise abil selgitatakse ja rnased ja erinevad jooned identsetes nähtustes, mis esinevad erinevas ajaloolises olukorras ja keskkonnas. Näiteks on imperialismi arenemise protsess imperialistlikes riikides identne, aga samal ajal on ometigi iseärasusi üksikutes riikides (täielikum monopoli vorm trust esines Ameerika Ühendriikides, samas oli ka finantskapital võimsam kui teistes imperialistlikes riikides; kapitali väljavedu oli suurim Inglismaal, siis Prantsusmaal; kolooniate haaramises oli Inglismaa esikohal; maailma jaotamine kapitalistlike liitude vahel oli tugevam Ameerika Ühendriikides ja Saksamaal). Iseseisva töö korras valmistavad õpilased sellekohase tabeli "Imperialismi tunnused ja iseärasused". See tabel kujutabki enesest imperialismi vastandamist erimaades ja samaaegselt toob see ka välja imperialismi erinevused erimaades (vrd. tabel nr.6).

X klassi kursuses mõiste "Vene sõjalis-feodaalne imperialism" selgitamisel tuleb lähtuda imperialismi iseärasustest üldse, mis on varem "Uusaja" kursuses õpitud ja siis eraldada üldine ja eriline vene imperialismis. Selleks on Tartu keskkoolide kümnendate klasside ajalooõpetajad kasutanud V.G.Kartsovi metoodikas näidisena antud kavandist[1] ja andnud õpilastele pärast vestlust tunnis välja kirjutada õpetaja sel̈tuse ja õpiku põhjal imperialismi tunnused üldse ja iseloomustavad tunnused vene sõjalis-feodaalsele imperialismile.

Jooned, mis on iseloomustavad imperialismile üldse, sealhulgas ka vene omale	Jooned, mis on iseloomustavad vene sõjalis-feodaalsele imperialismile
Tootmise kontsentreerimine ja monopolid	Mõisnike latifundiumide ja nendega seotud feodaalpärisorjuslike suhete igandite säilitamine. Suurtööstuse kõrge kontsentratsioon kõrvuti tehnilise mahajäämusega.
Finantskapitali arenemine	Vene pankade laialdane sõltuvus väliskapitalist.
Kapitali väljavedu (Näiteks vene kapitali väljavedu Pärsiasse, Mandžuuriasse jne.)	Tsaari-Venemaale väliskapitali sissevedu. jne.

Iseloomustavate näidetena kõrvutamisest ja vastandamisest, erinevate joonte eraldamisest võib näha Tartu II

---

1. V.G.Kartsov, NSV Liidu ajaloo õpetamise metoodikast, Tallinn, 1953, lk.29.

keskkooli 9^{c} klassis 1954/55 õppeaastal teostatud õpilase Taimi Truus'i töödes teemadele "Kapitalistlik industrialiseerimine ja selle erinevus sotsialistlikust industrialiseerimisest", "Töö paremustamise võtted sotsialistlikes maades ja konkurentsi põhimõte kapitalistlikes maades", "Masinate ilmumise mõju tööliste olukorrale kapitalistlikes maades ja sotsialistlikes maades", "Tootmisvahendite omandi küsimus", "Rahvamajanduse planeerimine" ja "Välispoliitika".(vt.vihik).

Sama õpilase tööna on esitatud ka tabel "A/Ü Inglismaal", milles on vastandatud vanad ja uued ametiühingud. Sõlmpunktiks on võetud sotsiaalne koosseis, nende taktika ja ideoloogia (vt.tabel nr.7).

Edasi pakuvad huvitavaid näiteid vastandamise osas tabelid: "Talupojad ja orjad muistses Egiptuses"(vt. tabel nr.8). "Erinevusi proletariaadi ja talurahva vahel enne revolutsiooni ja sotsialismi ajal NSVL-s" (vt.tabel nr.9),"Küla klassiline koosseis" (vt.tabel nr.10) ja Nõukogude Liidu majanduse võrdlustabel aastate 1921 ja 1934 kohta.(vt.tabel nr.11).

Kõrvutamine ja vastandamine õpetavad õpilasi sündmusi analüüsima, materjali lahtimõtestama ja üldistama, aga ka mitmesuguseid ajaloolisi nähtusi seostama. Sellega süvendavad ja kindlustavad õpilaste iseseisvad tööd kõrvutamise ja vastandamise alal õpilaste teadmisi ja õpetavad loogilist mõtlemist.

Nii, nagu igal tööl on omad võtted, nii on ka kõrvutamisel ja vastandamisel omad võtted. Ühe sellise võttena võime kasutada mitmesuguste tegelaste iseloomustuste kõrvutamise ja vastandamise võtteid. Kui selliste iseloomustuste eesmärk on ühtne, siis annab ka võrdlemine ühtsed tulemused, aga nii iseloomustustel enestel kui ka nende võrdlusel võivad olla erinevad eesmärgid. Õpilastele iseseisvate tööde andmisel tuleb nende tähelepanu juhtida kõigile neile iseärasustele. Õpilastele iseseisva tööülesande andmisel tuleb anda ka konkreetne kõrvutamise eesmärk, sest siis on õpilasel töö lõpetades ka selge selle tulemus. Nii näiteks inimeste kõrvutamisel, kes on üksteisele lähedased oma tegevuse iseloomu poolest ja tegevuse eesmärgi poolest, kellel on vaid oma individuaalseid erinevusi, peab olema selge, milleks meie üldse neid kõrvutame. Nii iseloomustades Lenini , Stalini ja nende kaasvõitlejate ühiseid jooni peab õpilastel olema selge, et sellega tahetakse neile näidata tõelise kommunisti üldistatud kuju.

Sama nõue püsib ka kollektiivide kõrvutamisel. Nii näiteks kõrvutades germaani ja slaavi hõime,näeme, et nende vahel oli väga palju ühist: mõlemate juures valitses sugukondlik kord, mõlemad tegelesid põllutööga, karjakasvatamisega, küttimisega ja kalapüügiga, mõlemad oskasid sepistada rauda, kududa ja värvida riiet, valmistada põllutööriistu, relvi, koduseid tarbeesemeid, ehteid jne[1].

---

1. vrd.I.Kosminski, op.cit.lk.4.

Siin on välja toodud ühised jooned germaani ja slaavi hõimudel näidates sellega ühtsusele sellel arenemisastmel.

Prantsuse generaalstaatides ja Inglise parlamendis esindatud seisuste võrdlemisel näeme, et nendes mõlemates olid esindatud feodaalid, kõrgemad vaimulikud ja rikkad linnaelanikud, kuna maa ja linnaelanikkonna laiad hulgad olid esindamata.[1] See võrdlus toob ilmekalt esile suure enamuse linna ja maaelanikonna õigusetu olukorra.

Või jälle Jacquerie ja Wat Tyleri ülestõusude võrdlus näitab, et need olid sisuliselt samad talupoegade ülestõusud, nagu taboriitide liikuminegi, feodaalide vastu.[2]

Asudes vastandamise ja kõrvutamise abil lahendama küsimust: mis on üldine ja mis on eriline tsaari-Venemaa koosseisu kuuluvatele rahvastele? leiame üldiste omadustena:

1. Venemaa poolt avaldatud majanduslik ja kultuuriline mõju.
2. Tsarismi poolt rõhutud rahvaste ühtsus vene rahvaga ühises vabadusvõitluses.
3. Tsarismi rahvuslik-koloniaalne rõhumine.
4. Kohalike rahvuslike ülikute ja kodanluse surve.

Erilist ja spetsiifilist oli nende rahvaste juures:

1. Taga-Kaukaasia rahvaste ühendamine Venemaaga oli progressiivne nähtus gruusia, armeenia ja aserbeidžani rahvastele.
2. Lätlastel ja eestlastel puudus oma rahvuslik aadel. Kapitalismi kiire kasv Baltimaades kutsus esile pärisorjuse kaotamise varem, juba Aleksander I ajal, kes kinnitas Eestimaa uue talurahvaseaduse 1816. a. 23. mail ja Liivimaa oma 1819. a. 26. märtsil. Need seadused tähistasid olulist

---

1. I. Kasminski, op. cit. lk. 94.
2. Ib. lk. 105.

etappi pärisorjuse lagunemises ja kapitalismi tekkimises.[1]

Kõigest sellest näeme, et õpilaste iseseisvad tööd kõrvutamise ja vastandamise teel süvendavad ja kindlustavad õpilaste teadmisi. On aga saavutatud õpilaste teadmiste süvendamine ja kindlustamine, siis on ka õpilaste iseseisvad tööd nendes osades täielikult õigustatud ja otstarbekohased.[2]

---

1. Naan, Eesti NSV ajalugu, Tallinn 1952, lk.147.
2. vrd. V.G.Kartsov, op.cit., lk.29 jj.

6. T ö ö üldistavate juhtlausete mõistmiseks.

Õpiku tekstis tuuakse ära järeldusi, üldistusi, iseloomustusi. Neid osi tekstist soovitatakse noorema astme klassides valjusti ette lugeda, kusjuures kõik õpilased peavad jälgima teksti silmadega. Pärast seda esitab õpetaja juhtküsimusi, mis sunnib õpilasi mõtlema ja loogiliselt vastama. Oskuslike küsimustega me ahvatleme õpilasi iseseisvalt tõestama ja faktidega kinnitama teatud järeldust või hinnangut. Selliselt organiseeritud vestluse korras selgitame õpilastele järelduste, üldistuste ja iseloomustuste - juhtlausete sisu ja saavutame õppematerjali teadliku omandamise ja väldime tuupimise võimaluse.

Õpilase koduseks ülesandeks jääb antud järeldus, üldistus või iseloomustus kirjutada ajaloo või konstitutsiooni töövihikusse - koos seletustega. Kodune töö taotleb siin mitut eesmärki:

1) sellega kinnistame veelkordselt õpitud materjali,

2) õpetame tsiteerimise oskust, (vt. lk. 92.)

3) vastavalt vajadusele valmistab õpilane sellele juurde veel tabeli, kaardi, skeemi, diagrammi või illustratsiooni, mis õpilasele käsitletud küsimuse täiesti selgeks teeb.

Et õpitut pikemaks ajaks kinnistada mällu, selleks on tarvis:

1) leida mõtteline tugipunkt sellest, mida ilmtingimata on tarvis meeles pidada[1] ja

2) lahata iga sõlmpunkt põhilisteks alaosadeks.

Mõtteline side on peamiseks mälu tugipunktiks. Mida rohkem mõttelisi tugipunkte ja mõisteid me loome, resp. omaks võtame, seda paremini ja sügavamalt saame teadlikuks uuritava küsimuse sisus.

Mõtteliste tugipunktide arendamiseks on tarvilik ära kasutada vastavas õpikus antud näitlikud kujutused, näitlikud õppeabinõud: skeemid, diagrammid, tabelid, On see kõik teostatud, siis on vajalik õpitud tekst väljendada oma sõnadega - peast või kirjalikult[2].

Märkuste tegemise vajalikkus oleneb sageli loetava teose iseloomust ja uurimise ülesannetest, aga ka sellest, kuidas kavatsetakse märkusi edaspidi kasutada.

Märkuste tegemine distsiplineerib ja arendab mälu, loob harjumusi loetust teha sõnastusi, teha õpitava analüüs ja jäädvustada märkmeid õpitavast. Märkmeid ei tule mitte sellest, mis ei unune, vaid eeskätt just sellest, mis näib uuena ja eriti raskena omandada. Tuleb seadida enesele ülesandeks: mitte lugeda märkmeid tegemata[3]. Põhiline ei ole mitte märkmetetegemise viis, vaid see, et neid tuleb teha ja et neid tuleb teha nii, et märkmed annaksid kokkuvõtlikult, sisukalt õpitu edasi.

---

1. И.Е. Хохряков, Как работать над книгой. 1957. стр. 39.
2. Ibidem, lk.40.
3. Ibidem, lk.42.

Kui oleme juhtlausete õppimisel märkmete tegemisega jõudnud vajaliku eduni, siis saame juba definitsioonideni Nii näemegi, et definitsioon ei olegi midagi muud, kui antud mõiste olulise osa lühike ja täpne sõnastus. Näiteks: Daatumiks nimetatakse mingi sündmuse aeg,,või: Religiooniks nimetatakse usku jumalatesse ja nende kummardamist. Religioon on tekkinud ürgühiskondliku korra ajal. Seal väljendas ta inimese jõuetust looduse ees, tema sõltuvust loodu sest.[1]

Sellist ühiskondlikku korda, mis oli inimestel nende ajaloo koidikul, nimetatakse ürgkogukondlikuks korraks.

Orjad olid ajaloos esimeseks rõhutud klassiks. Neil ei olnud omandit, nad olid ilma jäetud kõigist õigustest ja kuulusid oma isandatele, kelle kasuks nad olid sunnitud töötama.[2] jne.

Ka definitsioonide õppimisel tuleb jagada õpilased vastavalt nende võimetele ja vastavalt sellele raskemaid definitsioone ja mõistete selgitusi tuleb anda vanematele klassidele.

---

1. S.Kovaljov, Vana-aeg, Tallinn, 1954.a. lk.24.
2. Ibidem lk.15.

7. T ö ö õpitu vastamiseks plaani koostamisel.

Plaaniks nimetatakse teatud ülesande või teema tähtsamate punktide loendit. Sellega on plaan üleskirjutuste kõige lühemaks vormiks. Plaaniga piirdutakse harilikult siis, kui käsitletav küsimus on hästi omatud, kui on tarvis teha ainult peamiste punktide või sejsukohtade lühike loend nende järjekordne asend käsitletud küsimuses.

Plaan võib koostada:

1) küsimuste kujul, näit. Mis on dialektiline materialism?
2) pealkirjade kujul, näit. Dialektiline materialism,
3) üksikute lausete kujul, näit. Dialektiline materialism on kommunistliku partei maailmavaade.

Asudes mingis küsimuses plaani koostamisele tuleb valida mingi koostamise moodus ja sellest kinni pidada kuni plaani lõpuleviimiseni. Plaani koostamisel tuleb alati silmas pidada ka selle otstarvet. Noorematesklassides on selleks peamiselt harjutamine plaani koostamiseks ja edasi ka selle kasutamine õpetajale vastamisel. Vanemates klassides võivad sellele lisanduda ka kirjalikkude vastuste koostamine ehk kiritööde koostamine varem koostatud plaani järele.

Sisult jäguneb plaan lihtplaaniks, mille all mõistetakse ainult peamiste sõlmteemade, sõlmküsimuste tähistamist, ja liitplaaniks, kus üksikud sõlmküsimused jagatakse juba alaküsimusteks.

Plaani koostamise õpetamisele asumisel teatab õpetaja eeskätt õpilastele sellest, ühtlasi annab ülevaate plaani tähtsusest ja otatarbekusest. Selle järele annab ta õpilastele oma vestluse-jutustuse plaani ja siis kannab vaadeldava küsimuse ette. Ettekande ajal tuleb õpilaste tähelepanu suunata antud plaanile ja lasta neil jälgida jutustust selle järele.

Koduseks ülesandeks saavad õpilased : valmistumise vastamiseks selle plaani järele. Vastamisel õpetaja poolt antud plaani järele kontrollib õpetaja koos kaasõpilastega vastaja plaanipärast vastamist, tehes vajalikke märkusi ja täiendusi.

Olles selliselt kontrollinud õpilaste vastamisi plaani järele ja üldse plaani kasutamist, siis asutakse juba iseseisvalt plaanide koostamisele. Esiteks koostatakse need kollektiivselt klassis, aga selle järele juba iseseisva tööna kodus.

Õpilaste iseseisev töö plaani koostamisel mingisuguse käsimuse käsitlemisel on juba tähelepanuväärv saavutus õpilaste oskuse arendamiseks ja kinnistamises selles mõttes, et nad oskaksid õigesti eraldada tekstist põhiseisukohad ja jagada teksti vastavalt sellele loogilisteks osadeks ja need osad õigesti pealkirjastada.

Plaani koostamise vormid võivad olla väga mitmesugused ja nende kasutamine sõltub täiel määral õpilase psühholoogia omapärasustest. Selles suunas leiame meie väga omapäraseis ja mitmekesiseid plaanide näiteid õpilaste kodustes töödes. Nii näiteks leidub lihtsaid plaane, nagu seda võime näha raamatutes sisujuhtidena, aga ka väga

omapäraseid ja komplitseerituid. Nii näiteks võib esitada ühe õpilase poolt koostatud 1912-1913 Balkani sõdade küsimust käsitlev plaan, mis enesest kujutab isegi plaani koos kõrvutamisega (vt.tabel nr.12). Samasuguse näitena esineb teise õpilase poolt koostatud plaan küsimuses "Dekabristide ülestõus", mis ühelt poolt on selle küsimuse vastamiseks või käsitlemiseks koostatud plaaniks, aga samaaegselt kõrvutab ka Lõunaühingu ja Põhjaühingu sihid ja püüdlused nende sihtide saavutamiseks (vt.tabel nr.13). Hoopis teise kuju plaanile on andnud üks õpilane küsimuse "Mongoollaste vallutused" käsitlemiseks. Siin on esitatud teatud skeemplaan, kus on tarvitatud visuaalmälu, kujutades ette Aasia kaardi ja andes küsimuse käsitlemiseks plaani vastavalt kaardil esinevatele kohtade le (vt.tabel nr.14). Teine õpilane on küsimuse "Tsingis-khaani vallutused XIII saj." käsitlemise plaani koostamisel kasutanud sama võtet, kuid juba täielikumalt tähistades oma plaanil ära ka mõned tähtsamad kohad kaardilt, nagu Baikali järv ja Kaspia meri. Teistes osades on ta väga sarnane eelmisele näidisele (vt.tabel nr.15). Umbes sama pildi annab meile sajandivahetusel loodud kolmikliitude loomise plaan, kus kolmnurkadena on tähistatud ühelt poolt Prantsusmaa, Venemaa ja Inglismaa liit ja teiselt poolt Saksamaa, Austria ja Itaalia liit. Ka siin on püütud meenutada nende riikide asukohta Euroopa kaardil ja vastavalt sellele koostada kolmnurgad (vt. tabel nr.16).

Hoopis omapärasena on esitatud teema "Nõukogude kodanike põhiõigused" plaan. See on antud juba plakati kujul ja selle juures värvilisena, jagades selle juures õigused ja esitades need kahes värvis (vt.tabel nr.17).

Lisaks seniestatud mõtmekesistele plaani koostamise vormidele esineb veel nõndanimetatud plaan-kalendaarium, Seda vormi kasutatakse peamiselt siis, kui käsitletavas küsimuses esineb tihe sündmuste ahelik. Nii näiteks küsimuse "Rooma riigi lagunemine" käsitlemisel esineb terve rida sündmusi, milliste meenutamisel on vägagi oluline ka selle sündmuse täpse aja teadmine.(vt. tabel nr.18). Umbes samad nõuded esinevad ka sellise teema käsitlemisel, nagu "USA anastuslik välispoliitika XIX ja XX sajandil" (vt.tabel nr.19). Sellise plaane kalendaarium-~~kaaxpaakxa~~ on kasutatud peaaegu kõigis Tartu koolides.

Plaan distsiplineerib õpilast. Plaan sunnib õpilast koondama omad mõtted antud momendil ainult ühele küsimusele ja vastama plaanis näidatud järjekorras. Sellega hoitakse ära hüppeline vastamine, aga samaaegselt saavutatakse süvendatud käsitletatava küsimuse läbitöötamine ja omandamine.

8. Õpilaste iseseisvaks tööks määratud kordamistund.

Juba vanad roomlased ütlesid, et kordamine on tarkuse ema. Seda väidet kinnitas ka suur vene teadlane I. Pavlov soovitades noorsoole õppimisel järjekindlust,[1] järjekindlust õppimisel ja kordamisel, sest kordamiseta ei saa olla püsivaid teadmisi. Järjekindla kordamiseta ei saa õpilane ka järgmisel tunnil teadlikult vastata, vaid vastamine kujuneb lünklikuks, sest juba õppimine on iseenesest kordamine ja mida rohkem meie antud materjali kordame, seda pikemaks ajaks meie selle materjali omandame.

Kordamise ülesanne ei ole mitte ainult teatud materjali meelespidamine, vaid selle süvendatult äraõppimine ja meelespidamine. Teatud materjali süvendatult äraõppimine aga omakorda toob esile ikka uusi ja uusi mõtteid ja järeldusi, eriti aga just loovaid järeldusi. See aga kõik nõuab, et kordamine oleks mitmekordne, õigeaegne, aktiivne, mitmekülgne, huvitav ja teadlik, mitte aga mehaaniline varemõpitu jälgedes tammumine. Kordamine peab olema küllaldaselt uudne, et tekitada õpilastes huvi õppimise vastu. Kordamine ei tohi kunagi tunduda õpilastele igava paratamatusena. Õigele kordamisele rajatud õppetöös toimub kordamine õpilase küsitlemisel, õpetaja jutustamisel ja võimalikult uute näitlikustamise

---

1 I. Pavlov, op.cit., lk.38.

võtete rakendamisel.

Kordamisel on oluline jälgida, et seda tehtaks õigeaegselt. Psühholoogide poolt korraldatud katsed näitavad, et õpitu unustamine on kiirem kohe pärast õppimist. Sellepärast peab esimene kordamine toimuma võimalikult kiiresti pärast õppimist. Selle kordamise juures tuleb arvestada kordamise kaht põhiülesannet: näiteks, et kordamine hõlbustaks uue materjali äraõppimist ja teiseks, et ta kinnistaks mälus juba õpitu. Esimene kordamine, mis taotleb peamiselt uue materjali äraõppimise hõlbustamist, toimub juba enne uue materjali õppimist, s.o. kas koos õpetaja poolt uue materjali ettekandmisega, või hiljemalt kohe pärast seda. Nagu tähelepanekud näitavad, annab niisugune esialgne kordamine häid tulemusi. Niisugune kohene kordamine toimub hiljemalt uue materjali kinnistamisel. Siin kordab õpilane esimest korda seda, mida õpetaja antud tunnis jutustas, luges või näitas. Pole vajalik ega võimalda seda õppetunni aegki, et õpilased kordaksid kogu õpetaja poolt ettekantud materjali, küll on aga vajalik, et õpilane suudaks õpetaja poolt ettekantud materjalist avastada kõige olulisema. Sellepärast olgu kinnistamisel õpilastele esitatud küsimused varem põhjalikult läbimõeldud ja suunaku õpilasi leidma õpetaja ettekandes kõige vajalikuma. Niisugune kinnistamine näitab ka õpetajale, kas tema poolt esitatud materjal oli õpilastele arusaadav.

Õppematerjali järgmine kordamine toimub kodusel õppimisel. Siin õpilane taastab raamatu abil teatava erinevusega mälus selle, mis õpetaja esitas klassis uue materjali käsitlemisel. Et õppimine kodus ei muutuks õppetüki mehaaniliseks pähetuupimiseks, on vajalik, et õpetaja juhendaks õpilaste kodust õppimist vastavalt õppeaine ise-

loomule. Antagu õpilastele konkreetsed küsimused, millele nad leiavad vastuse õpetaja poolt jutustatud ja õpikust loetud materjali alusel. Õpilaste teadmiste igakülgseks arendamiseks antagu õpilastele koduseks iseseisvaks tööks, vastavalt õppeainele, ülesanded, mis neid sunniksid iseseisvalt küsimust läbi mõtlema ja selle tulemusena vastust andma. Selliste ülesannete andmisel tuleb aga meeles pidada ja arvestada seda asjaolu, et kõik sellised ülesanded on küllaltki aegaviitvad ja seepärast tuleb neid anda sel määral, et nad ei kujuneks koormavaks.

Juba õpitud materjali esimene kordamine toimub õppetunnis küsitlemisel, kus õpilane esitab eelmises tunnis õpetajalt kuuldud, kinnistamisel korratud ja kodus õpiku järgi õpitud materjali, teeb sellest kokkuvõtteid, üldistusi ja järeldusi. Õpetaja täiendavate küsimuste abil seob õpilane esitatava materjali varem õpitud materjaliga, mis on sellega loogilises seoses. Seega laiendatakse ja süvendatakse äsja õpitud materjali tunduvalt. Sellega on küsitlemine materjali õppimise, mälus kinnistamise ja varemõpituga sidumise oluliseimaid etappe ning nõuab õpetajalt hoolsat ettevalmistamist ja õiget metoodilist rakendamist. On tingimata vajalik, et küsitlemisel rakendataks aktiivselt tööle terve klass, mitte aga kaks-kolm otseselt õpetajale vastavat õpilast. Kui kogu klass jälgis vastajaid ja pärast vastamist parandas vastamisel esinenud vigu ning täiendas lünki, kui õpilased sidusid varemõpitud materjali äsjaõpituga, siis täitis küsitlemine oma ülesande. Õigesti läbiviidud küsitlemine annab seega kahekordse kordamise: uue, alles õpitu ja vana, varem õpitu kordamise ning seostab samal ajal uue ja varemõpitud materjali.

Kordamine toimub ka uue materjali esitamisel, sest uus materjal peabolema tihedas seoses varemõpituga olema. Pole kaugeltki küllaldane, kui õpetaja uut materjali esitades selle ainult algul seob varemõpituga, vaid kogu uue materjali esitamise käigus erutagu õpetaja vastavate küsimuste abil õpilasi oma mälu pingutama ja värskendama seal vajalikke vanu, juba ununema kippuvaid teadmisi.

Peale suurema teema või mitme omavahel loogiliselt seotud väiksema teema läbivõtmist kasutatakse teadmiste värskendamiseks ja kokkuvõtete tegemiseks eri kordamistunde - temaatilisi kordamistunde. Niisugune temaatiline kordamistund haarab terve rea vanemate tundide jooksul läbivõetud materjali. Selline kordamine ei tohi kujuneda varemõpitu kopeerimiseks ega selle lihtsaks reprodutseerimiseks, sest selline kordamine on igav ja jätab õpilased passiivseks. On vajalik, et õpetaja korratava teema enne kordamist põhjalikult läbi mõtleks ja sellest eraldaks vajalikud sõlmpunktid, mis selle teema omandamiseks eriti tähtsad ja mis täiendaksid ning süvendaksid õpilastes teema esimesel käsitlemisel omandatud teadmisi.Siin on vajalik õpilased tööle rakendada,et nad omandaksid õppeaine uutes kombinatsioonides. Selleks on otstarbekohane lasta õpilastel koostada mõnesugused koondplaanid. Näiteks teema koondplaani "Klassivõitlus vanas Kreekas" käsitlemiseks. Selle koondplaani valmistamé üksikute rahvaklasside ja riigikordade näitamisega Ateenas ja Spartas (vt. tabel nr.20) ja võrdlemisega. Rakendades õpilased selliselt tööle, saab õpetaja neid muuta aktiivseteks kaasatöötajateks kordamisel ja just see ongi kordamise peamine siht, sest siis töötab õpilane õpitu korralikult läbi ja omandab sellega õpitu süvendatult.

Paljud õpetajad kasutavad kordamist ainult veerandite lõpul, aga selline kordamine ei ole õige. Juba õppeaasta alul tuleb alata eelmiste aastate materjali kordamisega ja õppeveerandi kestel tuleb kordamisi teostada iga suurema teema läbivõtmise järele.[1] Õppeveerandi lõpule võib jääda ainult nn.viimistlev kordamine, kus käsitletakse õppeveerandi kestel läbivõtud küsimuste süvendatud õppimist. Sellist kordamist peab tingimatult saatma uute kombineeritud plaanide koostamine, sest see meetod võimaldab õpilaste aktiivse kaastöö ja lisaks sellele pakub küllaldaselt uut selleks, et kordamine ei kujuneks õpilastele igavaks ja tüütavaks. Sõltuvalt viimistleva kordamise mahust on ka käsitlevate küsimuste plaanid erinevad. Nii näiteks küsimuse "USA Kõrgemad valitsusorganid" plaan saaks esitada plakati kujul (vt. tabel nr.21) ja kujuneb hoopis lihtsamaks, kui seda on "Ühiskondlik-majanduslikud formatsioonid" plaan (vt. tabel nr.22) ja seda peamiselt põhjusel, et teine küsimus on esimesest tunduvalt ulatuslikum.

Viimistlev kordamine on eriti oluline läbi viia iga suurema küsimuse või loogiliselt seotud küsimuste grupi käsitlemise lõpetamise järele, aga lisaks sellele ka veerandi ja õppeaasta lõpul. Sellisteks kordamiseks peab õpetaja hoolikalt ette valmistuma ja õpilastele juba õigeaegselt jagama vastavad individuaalsed ülesanded. Need ülesanded tulevad anda küsimustena ja õpilased koostavad neile küsimustikele vastavalt plaanid. Nende plaanide koostamisel õpib õpilane veelkordselt ja süvendatult tundma vastavat küsimust ja selle järele koostab vastava plaani (vrd.näiteks tabel nr.23 - Venemaa majanduse laostumine esimese maailma-

---

1.vrd. Kairov, op.cit.,lk.166.

sõja ajal). Sageli on aga hoopis otstarbekam plaani asemel kasutada sünkronistlikku tabelit, mis ühtlasi kujuneb ka plaaniks (vrd. tabel nr.24). Sellised tabelid võivad sõltuvalt õpilase tüüpikuuluvusest olla kas ühevärvilised või isegi mitmevärvilised. Teatud õpilaste tüüpide juures ei ole aga oluline selliste tabel-plaanide koostamine, vaid küllaldane on kordamist teostada lihtsate küsimuste järele. Kinkulkin ja Leibengrub[1] esitavad ühe sellise küsimustikuna teema "Vene esimese revolutsiooni tundmaõppimine". Siin, kui käsitleda ainult peateemat, on esiteks ette nähtud kordamiseks revolutsioonile eelnevate sündmuste, revolutsiooni eelõhtu, kordamine. Sellele järgneb juba revolutsiooniga otseses seoses olevate sündmuste käsitlus, mis jaguneb seitsmeks tunniks. Esimeseks tunniks on ette nähtud Vene-Jaapani sõja käsitlus. See teema jaguneb omakorda plaani järele neljaks alateemaks: 1) Rahvusvaheline olukord enne sõja puhkemist. USA ja Inglismaa osatähtsus Jaapani kallaletungiks ettevalmistamisel Venemaale. 2)Vene-Jaapani sõja imperialistlik iseloom. Bolševike suhtumine sõjasse. 3) Sõja algus ja selle kulgemine. Port-Arturi langemine. 4) Portsmouthi rahu ja sõja tulemused. Teiseks tunniks on ette nähtud teema "Esimese vene revolutsiooni algus ja selle põhjused", mis jaguneb nelja alateemasse: 1) Bakuustreik detsembris 1904. 2) "Verine pühapäev" 9.jaanuaril 1905.a. - revolutsiooni algus. 3) Esimese vene revolutsiooni põhjused. 4) Tsarism ja kodanlus peale 9. jaanuari sündmus Kolmandaks teemaks - kolmandaks tunniks on ette nähtud - "VSDTP III kongress ja massiline revolutsiooniline liikumine 1905.a. suvel". See on jagatud alateemadeks järgmiselt: 1) VSDTP III kongress (aprill 1905) Vene revolutsiooni iseloomust, liikumapanevatest jõududest ja perspektiividest: a) revolutsiooni ülesanded, ta iseloom ja liikumapanevad jõud; b) küsimus relvastatud ülestõusust ja ajutisest revolutsioonilisest valitsusest; c) Leninlik teooria kodanlik-demokraatliku revolutsiooni üleminekust sotsialistlikuks revolutsiooniks. 2) 1905.a. suve põhimised revolutsioonilised sündmused ja nende tähtsus: a) streik Ivanovo-Voznesenskis; b) ülestõus soomuslaev "Potjomkin'il"; c) talupoegade revolutsiooniline liikumine.

---

1. А.П. Кинкулькин и П.С. Лейбенгруб. Изучение истории первой русской революции в X классе средней школы. Москва, 1954.

Neljandaks tunniks on ette nähtud teema" Oktoobri üldstreik. See jaguneb alateemadeks: 1) Ülevenemaalise poliitilise streigi algus,ta arenemine ja ajalooline tähtsus.2)Keiserlik 17.oktoobri manifest ja selle hinnang bolševike poolt. 3)Tööliste saadikute nõukogud ja nende ajalooline tähtsus. Viiendaks tunniks on ette nähtud teema"Detsembri relvastatud ülestöus".See teema jaguneb järgmisteks alateemadeks: 1)Streigi ümberkujunemine ülestöusuks. 2)Bolševike poolt relvastatud ülestöusu ettevalmistamine.3)Moskva relvastatud ülestöus.4)Ülestöusud teistes linnades.5)Lüüasaamise põhjused ja detsembri relvastatud ülestöusu õppetunnid. Kuuendaks tunniks on ette nähtud teema"Venemaa rahvaste rahvuslik- vabastuslik liikumine 19o5.a."See teema jaguneb alateemadeks järgmiselt:1)Rahvuslik rõhumine ja Poola, Ukraina,Valgevene,Taga - Kaukaasia ja teiste Tsaari-Venemaa territooriumil elavate rahvaste vabadusvõitlus.
a) Tsaari -Venemaa - rahvaste vangla.b) vene rahva ja Venemaa rõhutud rahvaste - töötavate masside ühtne võitlus tsarismi vastu -ühtse vaenlase vastu.c)Rahvusküsimus kui osa üldisest küsimusest revolutsiooni kohta.2)Rahvuslik-vabastuslik liikumine Ukrainas ja Valgevenes,a)Ukraina ja Valgevene tööliste ja talupoegade revolutsioonilise võitluse ühtsus vene proletariaadi ja talupoegade võitlusega. b)Ukraina ja Valgevene töölisklassi aktiivne osavõtt ülevenemaalisest oktoobri- kui poliitilisest üldstreigist. Streigi üleminek ülestöusuks Ekaterinoslavis,Odessas,Harkovis(oktoober 19o5.a.).c)Relvastatud ülestöus Donbassis detsembris 19o5.a. d)Ukraina ja Valgevene kodanlike natsionalistide rahvavaenulik positsioon.3) Taga-Kaukaasia rahvaste

revolutsiooniline vabastusvõitlus:a)Taga-Kaukaasia rahvaste rahvuslik-vabastusvõitluse revolutsiooniline iseloom,b)Bakuu tööliste streik- signaal kogu Venemaal esinenud jaanuari-veebruari väljaastumiseks,c)Taga-Kaukaasia tööliste aktiivne osavõtt ülevenemaalisest oktoobri-kuu poliitilisest üldstreigist,d) talupoegade massiline revolutsiooniline liikumine, eriti Gruusias."Punaste sadade" ja talupoegade komitee de loomine,e)relvastatud ülestõus Tiflisis,Kutaisis ja teistes Taga-Kaukaasia linnades detsembris 1905.a.,f)Taga-Kaukaasia bolševike võitlus rahva vihaseimate vaenlastega - natsionalistidega.4)Rahvuslike rajoonide bolševike võitlus kodanlike natsionalistide vastu ühise rinde loomiseks - organiseerimiseks koos vene proletariaadiga leninliku programmi raamides rahvusküsimustes.

Seitsmendaks tunniks on ette nähtud üldteemana: 1) Revolutsiooni taandumine.1905-1907.a. revolutsiooni kaotuse põhjused ja selle ajalooline tähtsus." See jaguneb alateemadeks:1) Revolutsiooniline võitlus 1906-1907.aastal, 2) I ja II Riigiduuma.Rahvavaenulik valimisseadus.Bolševike duuma taktika.3) 3.juuni riigipööre.4) 1905-1907.aastate revolutsiooni kaotuse põhjused.5)Esimese vene revolutsiooni ajalooline tähtsus.

Eeltoodust näeme,et peateema on jagatud esiteks seitsmeks alateemaks ja iga üks nendest jaguneb veel omakorda reaks alateemadeks.Kui õpilased on vastavalt esitatud temaatikale töötanud selle küsimuse läbi,siis kerkib edasi küsimus:kuivõrd õpilased on selle küsimuse arusaamisega ja teadlikult läbi töötanud? Sellele küsimusele vastuse

saamiseks ongi ette nähtud kordamistund. Kordamistund tuleb nii organiseerida, et õpilased kõik aktiivselt sellest osa võtaksid ja eriti näitaksid oma iseseisvat tööd. Sellise kordamistunni oraniseerimiseks peab olema tunni teema kokkuvõtlik ja üldistav, aga samaaegselt tulevad kõik küsimused püstitada teatud määrani erinevalt eespool toodud küsimustest. Kordamistunnis tuleb inspireerida õpilasi oma arusaamiste ja oma seisukohtade väljatoomisele. Kui õpilased on välja toonud oma arusaamised ja oma seisukohad käsitletud küsimustes, siis alles saab õpetaja selge ülevaate sellest, kas õpilased on omandanud käsitletud küsimuse täie arusaamisega sellest, või on siin õpetaja seisukohad ja jutustuse andmed lihtsalt pähe tuubitud. Selliseks kordamistunniks soovitavad Kinkulkin ja Leibengrub[1] järgmist temaatikat: 1) Esimese vene revolutsiooni põhjused. 2) Bolševike ja menševike taktika 1905-1907. aastate revolutsioonis. a)Revolutsiooni põhiülesanded, ta iseloom ja liikumapanevad jõud. 1905-1907. a. revolutsiooni iseärasused. b)Relvastatud ülestõusu ja ajutise revolutsioonilise valitsuse küsimus. c) Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ülekasvamine. 3) Revolutsiooni esimese perioodi põhimised sündmused ja nende ajalooline tähtsus. 4) Revolutsiooni teise perioodi põhimised sündmused. 5) 1905-1907. aastate revolustiooni kaotuse põhjused ja selle ajalooline tähtsus.

Nagu eeltoodust näeme kujuneb viimane autorite poolt soovitatud küsimus täielikult identseks eespool esitatud teemale ja sellega ei saa seda lugeda põhjendatuks, sest ta ei avasta õpilaste mehaanilist pähetuupimist küllaldase

[1] I.A.T.Kinkulkin ja P.S.Leibengrub, op.cit.lk.115.

selgusega,ka puudub uudsuse moment.Selles küllaltki põhjalikus temaatikas oleks siiski vajalik püstitada küsimus esimese vene revolutsiooni ajaloolist paratamatust ja tema rahvalikust iseloomust.Samuti oleks soovitav ajaloolist temaatikat laiendada mõne ilukirjandusliku teosega,mis käsitleb sama perioodi, ja näiteks tuua katkendeid teosest " ..... "jt.Õigesti organiseeritud kordamistund ja eriti just õpilaste iseseisva töö esiletöstmiseks organiseeritud kordamistund,toob täie selgusega esile köik selles osas esinevad vead ja puudused.Õigesti organiseeritud kordamistund näitab,kas õppetunnis on õpilastesse juurutatud iseseisvat tööd õpikuga [1] ja kas õpilased on selle küsimuse tähtsusest ka küllaldaselt aru saanud. Samaaegselt toob aga ka selline kordamistund täieliku selgusega esile köik lüngad õpilaste teadmistes ja õppimise metoodikas.

---

1) ver.S.Aleksejeva.Õpilaste töö õpikuga koduülesannete täitmisel. i.Nõukogude Kool - 1955.a. nr.12,lk.725 jj.

2) Соколов, М. Искры. Москва - 1949.

9. T ö ö marksismi-leninismi klassikute teostega.

Ajaloo õpetamise õigeks korraldamiseks peab õpetaja juhinduma Marxi-Engelsi-Lenini-Stalini geniaalsetest teostest. Erilist tähelepanu tuleb pöörata ajaloo õpetamisel nõukogude patriotismi ja nõukogude rahvusuhkuse kasvatamisele õpilastes - tulevastes kommunistliku ühiskonna ülesehitajates.[1] Üleminek kommunismile nõuab tootlike jõudude arenemise kõrget taset, sealhulgas ka inimeste igakülgset arenemist. Selle taseme saavutamiseks peavad juba keskkooli vanemate klasside õpilased seevõrra olema arenenud, et nad võivad ja peavad suutma kasutada algallikaid, marksismi-leninismi klassikute teoseid, partei ja valitsuse tähtsamaid dokumente. Need aitavad õpetajail ja ka õpilastel avada partei ja Nõukogude riigi poolt tema arengu mitmesuguseil etappidel püstitatud ülesannete tähtsust ja sisu. Nende dokumentide kasutamine kergendab noorsoo kasvatamist nõukogude patriotismi vaimus.[2] Nõukogude patriotismi kasvatamine ja süvendamine õpilastes on nõukogude pedagoogi

1. Eesti NSV Haridusministeerium. Seitsmeaastaste koolide ja keskkoolide programmid 1953/54 õppeaastaks NSV Liidu ajalugu ja uusaeg. Tallinn 1954, lk.3.
2. A.M.Pankratova, Ideelis-poliitiline kasvatus koolis ajaloo tundides, i. Ideelis-poliitiline kasvatus ajaloo tundides, Tallinn, 1950, lk.19.

suurimaid ning vastutusrikkamaid ülesandeid, sest see on põhjapanev ülesanne kogu meie kasvatussüsteemis.

Marksismi-leninismi klassikute töödega tutvumise va vajadusele vanemates klassides on korduvalt tähelepanu juhitud. Nii näitavad selle vajadust õpetajad: Katšanova[1], Vagina[2], Dairi[3], Gurin[4] ja teised ajakirja "Prepodavanie Istorii v škole" veergudel. Siin näidatakse peamiselt, et marksismi-leninismi klassikute töödega tutvumise peamiseks meetodiks on nende äraõppimine ja nendest väljakirjutuste ehk konspektide valmistamine. Hinnates selliste tööde tähtsust on kahjuks kaldutud jälle liialdusele ja on satutud õpilaste ülekoormamise teele. Selle pahe vältimiseks on pidanud Haridusministeeriumid end vahele segama ja seda küsimust isegi käskkirjadega[5] reguleerima. Õpilaste koduste tööde vähendamine tingib omakorda aga klassi töö pinge suurendamise. Nii näeme, et õpilaste töö kodus ja klassis on seevõrra tihedas seoses, et sageli osutub isegi raskeks neid üksteisest eraldada. Kindel on vaid see, et üks peab täiendama teist: õpetaja peab klassis andma juhised ja kodus toimub vaid see osa, mida klassis teostada ei suudeta; kodune töö peab täiendama ja süvendama tööd klassis. Kodune töö peab olema seevõrra mõõdukas, et ta ei muutuks õpilasele ülejõu käivaks, aga teiselt poolt, et ta siiski vajalikul määral täiendaks tööd klassis ja sellega looks kõik eeldused selleks, et kooli lõpetades õpilasest saaks ka väärikas lüli kaasaja ühiskonnale.

1. С. М. Качанава, Об изучении произведений Ленина и Сталина в X классе, i. Преподавание истории в школе. 1948 № 3.
2. А. А. Вагин, Изучение работы по теме „Великая Октябрьская Социалистическая революция", i. Преподавание истории в школе, 1949 № 3.
3. Н. Фаири, Об изучении произведений классиков марксизма-ленинизма на уроках истории в X классе. i. Преподавание истории в школе, 1950 № 2.
4. S.Gurin, Ideelis-poliitiline kasvatus ajalootundides, i. Nõukogude kool, 1950, nr.11, lk.695 jj.
5. vrd.VNFSV Haridusministri käskkiri 12.detsemb.1951.a.1093.

Enne õpilaste tööleasumist marxismi-leninismi klassikute teostega peab õpetaja teostama käsitletavate teoste valiku. Ta peab määrama kindlaks, milliste teostega tutvumine teatud küsimuse ammendavaks käsitlemiseks on vajalik. Teisest küljest peab õpetaja kindlaks määrama ka käsitletava teose mahu, s.t. kindlaks tegema, kas antud teos tuleb käsitleda täies ulatuses, või ainult osaliselt.

Järgnevaks ülesandeks on kindlaks määrata antud teose tundmaõppimiseks meetod ja ülesanne, sest need on üksteisest sõltuvad.

Olles lahendanud eeltoodud ülesanded võib õpetaja anda õpilasele otsese ülesande teatud teose läbitöötamiseks või küsimuse lahendamiseks.

Iseseisev töö marksismi-leninismi klassikute teostega, nagu töö raamatuga üldse, koosneb järgmistest elementidest:[1]

1) teosega esialgne tutvumine,

2) teadlik, aktiivne ja loov teose lugemine,

3) loetud teose sisu analüüs ja

4) väljakirjutuste või konspekti koostamine.

Iseseisvat tööd marksismi-leninismi klassikute teostega kergendab tunduvalt teose omamine, eriti märkuste tegemise osas. Marksismi-leninismi klassikud ise kasutasid laialdaselt mitmesuguseid märke teose oluliste kohtade märkimiseks, küll allakriipsutamisena ja ja lehekülje vabadel äärtel äramärkimistega ja lühimärkuste tegemisega.[2]

1. vrd. I.E.Hohrjakov, op.cit.,lk.34
2. vrd. Ib. lk.36.

V.I.Lenin näiteks eraldas teoses olukorra kirjelduse, teesid, põhjenduse, faktilise materjali, järeldused jne. erimärkidega, et neid omandada, teha kriitilisi märkmeid, aga ka selleks, et kasutada neid sealt oma teoreetilises või praktilises tegevuses.

Raamatusse märkimise süsteem peab olema jällegi enne väljatöötatud, kus juures üks ja sama märk tähendab alati samalaadseid mõtteid. V.I.Lenin näiteks märkis teoses positiivsed seisukohad plussiga, negatiivsed - miinussega, head, võimsad kohad hüüumärgiga, kahtlusttekitavad või segased kohad küsimärgiga, teesid - allakriipsutamisega, põhjendused, faktid - vertikaaljoonega jne.[1] Kõiki sellelaadilisi märkmeid võib teha ainult oma raamatusse.

Kuna raamatukogust toodud või sõpradelt laenutatud raamatutesse märkmete tegemine on kategooriliselt keelatud, siis jääb põhiliseks märkmete tegemise viisiks ikkagi väljakirjutamine.[2]

Marksismi-leninismi klassikute teoste õpilastele läbitöötamiseks andmisel peab silmas pidama nende arengut ja oskusi teoste läbitöötamiseks. Kooli praktikas on rakendatud marksismi-leninismi klassikute tsitaatide ja õppekavas ettenähtud teoste õppimine.

Marksismi-leninismi klassikute teoste õppimine algab tunnis. Tunnis tutvuvad õpilased konkreetsete faktidega, analüüsivad neid ja jõuavad kindlatele järel-

1. vrd. А.П. Приваковский, Культура чтения и методы работы с книгой. Москва - 1951, стр 46 и ел.
2. vrd. I.E.Hohrjakov, pp.cit., lk.33.

dustele, mida kinnitatakse mällu. Jutustuse või vestluse käigus esitab õpetaja ka vastava tsitaadi, mille sisu õpilased õpetaja juhendamisel analüüsivad ja seostavad käsitletava konkreetse ajaloolise faktiga. Seletatud tsitaat kirjutatakse töövihikusse ja õpilased kasutavad seda seoses vastava ajaloolise faktiga,

Tsitaatide selgitamisele järgneb teoste selgitamine. Teoste selgitamisega paralleelselt kulgeb ka teoste ise - seisev kodune läbitöötamine. Läbitöötamise tulemused kannavad õpilased kas vastavasse vihikusse või eri tabelitesse, sõltuvalt sellest, mida taotletakse teose läbitöötamisega. Näitena võiks siin esitada Tartu II Keskkooli 7. klassis läbitöötatud Lenini aprilliteeside märkmeid, mis esinevad omaette väljakirjutatutena-konspektina. Need väljakirjutused on varustatud illustratsioonidega ja kujutavad sellega näitlikku konspekti.

Endastmõistetavalt ei tarvitse kõik väljakirjutused olla just sellised illustreeritud"väljaanded", vaid need võivad olla ka lihtsad märkmed või konspektid. Kõigi selliste konspektide või märkmete saamiseks esitab õpetaja õpilastele teatud küsimustiku ja ühtlasi ka annab teose läbitöötamise ülesande.

Saanud ülesande teose läbitöötamiseks, asub õpilane vastavalt antud ülesandele tööle kostades vastavalt juhistele väljakirjutusi.

Tartu koolide ajaloo ja konstitutsiooni õpetamise käigus ei ole õpilaste iseseisva tööna eriti välja tõstetud marksismi-leninismi klassikute teoste õppimine omaette vaid see kõik toimub tihedas seosses aine käsitlusega materjali lahtimõtestamisel.

Marksismi-leninismi klassikud oma teostes seletavad elunähtusi, annavad õigeid hinnanguid ajaloolistele sündmustele. Tartu koolid on püüdnud võimaluste piirides kõike seda ära kasutada ka õpilaste isesisva töö raames. Nii näiteks Tartu II Keskkooli lo. klassis teema "Dekabristide ülestõus ja selle ajalooline tähtsus" käsitlemisel õpetaja mitmekesistas õppetundi Lenini tööga "Herzeni mälestuseks" [1]. Õpilastele tehti ülesandeks nimetatud Lenini tööga tutvuda kahe nädala jooksul ja ühele õpilasele ülesandeks esineda ettekandega teemal "Revolutsionääride kolm põlvkonda". Hinnates seda epohhi XIX sajandi vabadusvõitluse ajaloos, mis kujunes Venemaal revolutsioonilise liikumise alguseks ja milles oli väga suur tähtsus just dekabristide väljaastumisel, saab õpilastele arusaadavaks revolutsioonilise liikumise laienemine rahvale.

Lenin annab nimetatud töös marksistliku dialektilise iseloomustuse revolutsioonilise liikumise ajaloole. Ta näitab revolutsionääride rahvamassidele järk-järgulist lähenemist kolmelt seisukohalt. Ta märgib: "Herzenit austades me näeme selgesti kolme sugupõlve, kolme klassi, kes võtsid osa Vene revolutsioonist. Algul - aadlikud ja mõisnikud, dekabristid ja Herzen. Kitsas on nende revolutsionääride ring.

---

1. V.I.Lenin, Herzeni mälestuseks, Teosed, 18.kd.,lk.9-15.

hirmus kaugel on nad rahvast, kuid nende töö ei olnud asjata. Dekabristid äratasid Herzeni. Herzen arendas revolutsioonilist agitatsiooni.

Seda jätkasid, laiendasid, kindlustasid ja karastasid revolutsionäärid - raznotšinetsid, alates Tšernõševskist ja lõpetades "Narodnaja Volja" kangelastega. Laienes võitlejate ring, muutus tihedamaks nende side rahvaga. "Tulevase tormi noored tüürimehed" - nimetas neid Herzen. Ent see ei olnud torm ise.

Torm - see on masside eneste liikumine... " Sellest järeldub, et revolutsioonilise liikumise algul protesteerib vähemik aadlikke, kes on kaugel rahvast ja rahva toetusest jõuetud. Nad äratasid aga parimad inimesed aadli hulgast, kes aitasid rahva üles äratada ja nii kolmas periood ongi "torm" - masside liikumine, kus proletariaat, ainus lõpuni revolutsiooniline klass viis miljonid talupojad avalikku revolutsioonilisse võitlusse.

Õpetaja peab läbimõeldult käsitlema marks.-leninismi klassikute teoseid oma jutustuses. Erilist tähelepanu tuleb pöörata üksikutele tsitaatidele ja kirjutada need töövihikusse. Väikest teksti osa võib anda õpilastele koduseks läbitöötamiseks.

Marksismi-leninismi klassikute teostega tutvumise üles-andeks vanemates klassides on sügavate teoreetiliste teadmiste omamine ja huvi äratamine marksistliku teooria vastu. Huvi ärgitab töö, mida tehakse jõukohaselt, seepärast peab õpetaja marksismi-leninismi klassikute teoste läbitöötamiseks andmisel õigesti hindama õpilaste võimeid ja kodused tööd neile andma sellele vastavalt.

10. Õpilaste iseseisev töö töövihikutega. Töövihikute pidamisviise ja nende analüüs.

Õpilaste iseseisva töö olùliseks lõiguks tuleb pidada töövihiku pidamist. Töövihik on vajalik. Ta on üks kogu õpilaste tööle rakendamise võimalusi juba omandatud teadmiste kinnistamisel, jooksval kordamisel, uue materjali käsitlemisel ja eriti koduste ülesannete täitmisel ja klassiväliste iseseisvate tööde teostamisel. Töövihik osutub seega tähtsaimaks vahelüliks õppeprotsessis õpetaja ja õpiku vahel, kusjuures see võimaldab õpilasil mitmeti iseseisvat tööd organiseerida ja töö teostamist kontrollida.

Töövihik on igas õppeaines suure dialektilise ja pedagoogilise väärtusega, kuna ta soodustab tunduvalt õpilase vaimse töö tegemist, sest ta hõlbustab mälu tööd, rakendades tööle peale nägemis- ja kuulmismälu veel motoorse meeleorgani.

Töövihiku pidamine kergendab aine teadlikku omandamist ja suurendab selle vastu huvi.

Töövihikut kasutades õpib õpilane süsteemikindlalt töötama, õpib graafiliselt lahendama komplekssеid ajaloolisi sündmusi, süvendades sellega iseseisva mõtlemise oskust

ja oma mõtete lühidalt väljendamise võimet.

Töövihiku pidamine omab ka olulise kasvatusliku väärtuse, sest selle kaudu arendab noor välja enese järjekindlust, korralikkust ja kohusetunnet, luues seega eeldused ditsiplineeritud tööks.

Töövihik on õppeaine kvalitatiivse ja kvantitatiivse läbitöötamise taseme peegeldajaks, ta on konkreetseks tõendiks õpetaja poolt ülesantud nõudmiste täitmise kohta õpilaste poolt. Ta on aga ka õpetajate tööstiili ja üldse töösse suhtumise näitajaks aine käsitlemisel kui ka tehtud töö kontrollimise organiseerimisel ning korrigeerimisel. Töövihikutel on lisaks sellele veel tähtis osa õpilaste eksamiteks ettevalmistamisel või kordamisel õppekursuse lõpul.

Õppetöö eesmärgiks on saavutada kindlaid teadmisi ja hindeid 4 ja 5. Nende eesmärkide taotlemisel abistab õpetajat juba esimesest õppetunnist alates töö vihikuga. On oluline iga probleemi mitmekesine ja laia haardeline käsitelu ja õpilaste organiseerimine teatava keskendava teema kohta andmete kogumisele ja süstematiseerimisele. Kui aineõpetaja ainet käsitleb süstemaatiliselt ja plaanikindlalt, annab põhilised faktid ja vajalikud üldistused, lisandab hästi lahtimõtestatult klassikute tsitaate, pilte, skeeme, tabeleid, jooniseid, seob läbivõetu tegeliku eluga. Eriti tuleb konstitutsiooni tunnis läbivõetav materjal siduda õpilaste vanemate töökohas mitmesuguste töö- ja puhkuse-, töödistsipliini, sotsiaalkindlustuse jne. küsimustega; tuleb õpilasi juhtida näiteid tooma ajalehtedest tegelikust elust

arusaamiseks. Seda ei suuda sageli kõik ümber kirjutada töövihikusse, sest sellekohast materjali esineb aegajalt üsna rohkesti ajalehtede veergudel. Eriti noorematel klaasidel tuleb soovitada teatavad artiklid ajalehest välja lõigata ja osaliselt või tervikuna teatud küsimuse juurde kleepida või sellekohases kogumikus alles hoida,mis on üsna hõlpus. Sellist tööd tuleb õpilastele soovitada ja nõudlikkust selles asjas aegajalt tõsta.See innustab õpilasi lugema jooksvat ajakirjandust ja artiklitest ja piltidest valikut tegema. Huvitava näitena selles osas võiks vahest esineda ühe õpilase vihik,mis sisaldab mitmesuguseid ajaloolisi pilte ja nende juures asuvaid lühikesi märkmeid (vt.vihik nr.1). Vihikus nr.1 esinevaid väljalõikeid ei tule aga õpilastele eriti propageerida, sest see ahvatleb õpilasi raamatuid ja žurnaale lõhkuma. Hoopis paremateна ja soovitavatemana esinevad vihikud nr.2 ja 3. Neid vihikuid võib esile tõsta juba seepärast, et need sisaldavad õpilaste eneste poolt joonistatud pilte. Nendes on esitatud ümberjoonistamisi raamatuist, aga esineb ka õpilaste omaloomingulisi jooniseid - kompositsioone ajaloolistel teemadel. Kopeerimisel on ka suur arendav mõju õpilasele, sest kui õpilane teraselt vaatleb,s.o.uurib originaali, ta fikseerib oma mällu mineviku pildi ja omandab ka graafilist oskust. Nii näiteks esineb vihikus nr.2 esimesel, teisel ja kolmandal leheküljel jooniseid kiviaja, pronksi ja rauaaja tööriistadest. Nende jooniste järele saame konkreetse ettekujutuse sellest, missugune vahe on vastavate ajastute tööriistade vahel juba väliselt. See annab meile ettekujutuse ka sellest, kuidas inimene valmistas neid tööriistu ja kuidas tema töö järjest muutus komplitseeritumaks, kuidas ta pidevalt täisutab tööriistu, õpib uusi tööviise, millega seoses on näha ka tootlike jõudude arengut. Tööriistde võrdlusele järgnevad järgnevatel lehekülgedel ka elamukultuuri arengu võrdlused ajaloo vältel.

Mitmesugused joonised õpilaste vihikutesse aitavad õpilastel kujundada ajalookursuses esinevaid põhilisi mõisteid ja teha õpilastele arusaadavaks olulisemad ajaloolised seaduspärasused. Piltlikkuse emotsionaalne mõju suurendav ühtlasi ka ajaloo õpetamise kasvatuslikku tähtsust. Tuleb alati aga hoiduda liialdustest, et joonistamine ei muutuks õpilastele koormavaks ega aeganõudvaks lisatööks, mis on otse keelatud[1]. Nagu eelmiste vihikute jatkuna või teise variandina võiks esitada Tartu II keskkooli 9c klassi õpilase Taimi Truus'i ajaloo töövihik,kus juba on esitatud lühikesed kokkuvõtted teatud küsimuste kohta,kuid joonistusteta (vt.vihik 4).

Töövihik on samaaegselt ka kooli ja kodu vahel sideme loojaks,sest kui õpilase vanemad on huvitatud oma lapse tööst ja edasijõudmisest, siis piisab juba sellest,kui nad sirvivad õpilase töövihikut ja selles leiduvate märkmete baasil vestlevad õpilasega. Töövihikud muutuvad nii oma sisult kui ka kujult vastavalt õpilase arengule. Nii sisaldavad nooremate klasside õpilaste vihikud rohkem piltide väljalõikeid, aga vanemates klassides lähevad need üle joonistele ja viimaks skeemidele ja täpsematele teksti märkmetele.

Eeltoodud põhjustel on õpetajatel väga vastutusrikas ülesanne täita õpilaste koduste tööde organiseerimisel ja vajalike harjumuste loomisel. On ju õpetaja otseseks ülesandeks õpetada ja kasvatada õpilast.

1.vrd.A.Reiman, Õpilaste töö - ja puhkuse režiimist Pavlovi füsioloogiaõpetuse valguses. i.Nõukogude Kool 1953.a.nr.12, lk.727.

On tarvis näidata õpilastele selliseid töövõtteid, mis ei nõua neilt materjali mehaanilist tuupimist, vaid mõtte loovat tööd, üksikute nähtuste ja faktide väljaselgitamist, küsimuse olemuse avamist, seose leidmist nähtuste vahel ja arengu suunda. On tarvis kehtestada ühtlustatud nõuded ja kontrollida nende järjekindlat teostamist. Selleks peab õpetaja kontrollima õpilaste tööd töövihikutes ja hindama neid[1].

Käsitledes õpilaste iseseisvat tööd töövihikuga leiab õpetaja M.A.Sidorova[2], et see tuleks organiseerida järgmiselt:

1. paragrahvi sisu ümberjutustamine,
2. õpikus leiduvate marksismi-leninismi klassikute hinnangute väljakirjutamine,
3. sõnastiku koostamine,
4. õpetaja poolt antud küsimustele teskstist vastuste leidmine,
5. paragrahvile plaani koostamine,
6. materjali valimine ja tabeli või skeemi kujul esitamine,
7. õpetaja poolt antud teemale kirjaliku töö koostamine.

Sellise skeemi järele töötamisel näeme, et üks ülesanne tingib eelmise vähemalt rahuldavalt täitmise. Kui aga eelmine ülesanne on puudulikult täidetud, siis ei ole õpilane võimeline ka järgmist ülesannet täitma.

Lihtsaimaks ülesandeks loeb Sidorova sõnastiku koostamist ja seepärast algabki ta sellega[3].

---

1. vrd. selle kohta ka A.Pint, Õpilaste kodused ülesanded ja iseseisva töö organiseerimine, i. Nõukogude kool 1949.a. nr.11, lk.677.
2. M.A.Sidorova, op.cit.lk.9 j.
3. Ib.,lk.12.

Sõnastiku koostamiseks kirjutab õpetaja uue materjali läbivõtmisel uued sõnad tahvlile ja annab õpilastele ülesandeks:

a) moodustada sõnastik ja

b) leida õpikust uute sõnade tähendus, kui õpikus nende sõnade seletust ei ole, siis annab õpetaja nende seletuse.

Järgmisel tunnil kontrollib õpetaja ülesande täitmist.

Kui sõnastik üksi ei anna küllaldast ülevaadet ja ei selgita külladaselt uut sõna, siis tuleb seda täiendada mõmingate tingmärkide seletamisega ja tingmärkidega, nagu näiteks:

Trooja sõda

Kreeklased	Troojalased	Osavõtnud kreeka jumalannad
Peleius - Tessaalia kuningas jne.	Priamos-Trooja kuningas jne.	Fetida-merejumalanna Peleiuse naine jne.

Sellisele skeemile on otstarbekas juurde lisada veel värviline kaart-skeem, kus üksikud värvid eraldavad üksikuid pealetunge ja ühtlasi näitavad ka sõjast osavõtjate kas võitu või surma[1].

Sellele iseseisva töö lõigule järgneb õpetaja poolt antud küsimustele vastamine. See küsimustele vastamine teostatakse kodus õpiku tekstist vastuse leidmisena.

Järgmise ülesandena esineb tunni plaani koostamine. Selle ülesande kutsus esile vestlus sellest, kuidas valmistada tundi ette, kus leiti, et tuleb õpilasi õpetada

---

1. M.A.Sidorova, op.cit.lk.13.

plaani koostamist ja selle plaani järele vastamist. Ka see plaan tuleb kanda ja koostada töövihikusse. Teatud juhtudel on soovitav selline plaan esitada isegi tabelina, näiteks teemale "Greeka kangelased" soovitab M.A.Sidorova plaani koostada järgmiselt:

Kangelase nimi	Kus toimus kangelastegu	Kangelase töid
Herakles	Argolidas	Tappis lõvi
	Arkaadias	Tappis üheksa-päise eluka jne.

Plaani koostamist tuleb loomulikult alata õpetaja juhendamisel klassis ja kui õpilased on juba omandanud teatava vilumuse selleks, siis annab õpetaja selle juba koduse ülesandena valmistada.

Ka igasuguste tabelite ja skeemide koostamine peab algama esiteks ikka töövihikuga ja alles selle järele, kui töövihikus on see täiesti kätte õpitud, võib üle minna tabelite ja skeemide valmistamisele erilehtedele.

Eeltood õpilaste iseseisvatele töödele töövihikus järgnevad juba kirjalikud tööd. Kirjalik töö peab juba andma õpilasele võimaluse kirjas enese väljendamiseks. Samaaegselt annab kirjalik töö võimaluse ka õpilase oskuste kontrollimiseks, sest õpilane kirjutab ikkagi nii, nagu ta teab ja nagu ta vastava küsimuse on ära õppinud.

Kokkuvõttes näeme, et õpilase töövihik on peegliks, millest on võimalik näha õpilase arengut ja õpilase teadmisi teatud aine omandamisel.

1. Vt lk. 22.

11. K o n s p e k t i d ja nende kriitika.

Konspektiks nimetatakse raamatu sisu lühikest kirjalikku kokkuvõtet koos tähtsamate faktide, arvude ja nimetus tega. Selle definitsiooni järgi võivad konspektid olla lühemad ja pikemad, täielikumad ja puudulikumad. Samaaegselt peame nentima, et konspekti headus ei olene mitte selle pikkusest, vaid sellest, kuidas sellesse on võetud kõik oluline konspekteeritud raamatust või loengust. Edasi võime nentida, et lühim raamatu kokkuvõte on sisukord, raamatu plaan. Raamatu plaani või sisukorda laiendades saamegi konspekti.

Konspekti võib koostada nii, et temasse võetakse õpetaja kõnest või raamatust (õpikust) teatavad tähtsamad laused muutmatult nii, et kogu konspekt koosnebki ainult nendest lausetest. Sellist konspekti nimetatakse tekstuaalseks konspektiks. Kui tekstuaalne konspekt on lühike, siis puuduvad siin üksikute mõistete sidumised ja sellega on ta katkendiline.

Raamatut või loengut konspekteerides ei tarvitse aga kasutada raamatu või õpetaja lauseid ja neid võib vabalt ümber jutustada. Selliselt saadud konspekt nimetatakse vabaks konspektiks. Vabas konspektis on laused üksteisega seotud ja sellega selle lugemine mugavam.

Töötamisel marksismi-leninismi klassikute teostega, aga samuti ka teiste teaduslike raamatutega on tingimatult vajalik nende konspekteerimine, eriti aga siis, kui kasutatakse raamatukogu raamatuid. Sellele töömeetodile juhtis meie tähelepanu ka Karl Marxi eeskuju. Karl Marx leidis, et teaduslikku töö tegemiseks on konspekt tingimatult vajalik, aga samuti on see ka vajalik iga aine õppimiseks - omandamiseks, sest see koondab kogu tähelepanu teose peamõtete analüüsimisele ja järelduste tegemisele. Karl Marx konspekteeris ka neid teoseid, mis leidusid tema isiklikus raamatukogus. Konspekteerimine oli temale uuritavasse küsimusse tungimise tähtsaimaks võtteks.

Konspekteerimist kasutatakse ka Tartu koolides, aga ka siin tehakse tõsiseid vigu. Nii näiteks leiame konspekteerimisel järgmisi vigu:

1. Ei osata välja tuua peamist, samaaegselt aga esineb ka põhiliste mõtete väljajätmine ja kogu konspekt kannatab terviklikkuse puudumise all.

2. Puudub faktilise materjali kasutamise oskus ja seetõttu esineb faktidega ülekoormamine, mis annab konspektile näidete kogumiku kuju.

3. Konspektid koostatakse lohakalt ja puudub hädavajaliku vormistamise oskus.

4. Vägagi oluliseks puuduseks on kiirustamine ja kannatlikkuse puudumine konspekteerimisel ja ka teose lugemisel.

5. Sageli esineb ka täielik või osaline teose teksti mahakirjutamine, ülekoormamine tsitaatidega ja tsiteerimisoskuse puudumine.

6. Konspektid paisuvad sageli liiga suureks.

7. Kospektid on sageli katkendilised ja nendes puudub side oma arvamustega ja märkustega.

Konspektide koostamiseks soovitatakse järgmist moodust:

Asudes mingi teose konspekteerimisele märgitakse eeskätt ära selle autor, teose pealkiri, trüki arv ja ilmumise aasta. Selle järele tehakse kindlaks ja märgitakse konspektiivselt millega seoses ja missugustel tingimustel teos on kirjutatud. See on eriti oluline marksismi klassikute teoste konspekteerimisel. Nende tingimuste märkimine aitab mälus kinnistada teose kirjutamise aega, teose iseloomu ja ilmumise tingimusi. Siin on soovitav anda lühike iseloomustus ka teose ilmumise aja ajaloolisest olustikust, kuna teose uurimine peab kulgema sellega lahutamatus seoses.

On need nn. sissejuhatavad märkused tehtud, siis asutakse tegelikule konspekteerimisele. Tegelikuks konspekteerimiseks tuleb eeskätt koostada konspekteeritava teose plaan teoses esiletõstetud põhiküsimuste ja nendele alluvate küsimuste kujul. Plaani koostamine harjutab-õpetab uuritava materjali põhjal järjekindlat süstemaatikat sõnastust rakendama. See ülesanne on sageli kergendatud sellega, et reas teostes on nende plaan väljendatud peatükkides ja nende alajaotustes. Konspekteerimisel on soovitav need välja kirjutada. Kui teoses alajaotused puuduvad, siis tuleb õpilastel teose lugemisel leida sõlmpunktid. Et teosest oleks kergem konspekteerimisel leida põhiküsimusi, selleks kasutavad iseseisvalt töötavad õpilased teose vahele kontrolllehtede paigutamist. Nendel kontrolllehtedel näidatakse leheküljed,

kus küsimus algab. Kontrolllehte hoiavad õpilased teose vahel vastavas kohas.

Küsimuste vormistamisel tuleb õpilastel hoiduda liigsõnalisest ja valida väljakirjutamiseks ainult peamine. Ei tule unustada, et iga plaani küsimus nõuab sisu avamist teeside kujul, mida õpilastel tuleb iseseisvalt teha. Probleemide liigne rohkus aga tursutab konspekti ja hajutab meelespidamist. Sellepärast tuleb õpetajal õpilasi juhindades sellele tähelepanu juhtida.

Õpilastel tuleb püüda sõnastada teose autori kõik peamised mõtted, autori seisukohad, teeside kujul. Autori põhimised mõtted märgivad õpilased konspekti maksimaalselt lühikeste teesidena oma sõnadega kui reeglid, harva ka tsitaatidena, kui autori seisukohti ei saa enam lühemalt väljendada. Tsitaatide puhul asetavad õpilased ka vastavalt jutumärgid ja sulgudes märgivad lehekülje numbri, kust tsitaat võetud. Autori ja teose nime pole tarvis enam märkida, sest see on teada juba konspekti algusest.

Õpilased, raamatuga iseseisvalt töötades, õpivad õigesti ära kasutama faktilist materjali ja hädavajalikke tsitaate autori peamiste seisukohtade, teeside, tõestamiseks, või tsitaate välja kirjutama põhiliste mõtete tõestamiseks. Ilmtingimata on vajalik küsimuses orienteeruda: missugused näitajad (faktid) missugust põhilise mõtte külge illustreerivad.

Õigesti teevad need iseseisvalt töötavad õpilased, kes leiavad kõik argumendid, kõik tõestused ja analüüsivad neid, kuidas nad asetatud, kuidas seoses endi vahel, missuguseid neist vahele jätta või missuguseid neist

üldistada ja missuguseid täiendada. Põhjendused ja tõestused, kui seadused, tuleb õpilastel võimalikult oma sõnadega edasi anda, et sellega õpilasi harjutada iseseisvalt mõtteid sõnastama. Õpetaja poolt antud juhendi kohaselt tuleks argument või tõestus kirjutada taandreana ja nummerdada arvuga või panna alfabeetilisse järjekorda. Väga soovitav on kasutada ka lühendeid.

Vanema astme õpilased peaksid võimelised olema tegema teose analüüsi põhjal järeldused teose iga peatüki lõpul või teose kohta tervikuna.

Järeldused kinnistavad õpitava materjali sisu omandamist, õpetavad kokkuvõtteid tegema, loomingulisi üldistusi tegema ja mitte ainult üksikute küsimuste sügavat omandamist, vaid seda kogu teose ulatuses.

Õpilane peab ka konspekti välisnõudeid silmas pidama. Tal tuleb jätta vabu ääri oma mõtete ja märkuste ülestähendamiseks ja mõned tühjad kohad lõikude vahele. Põhiliste väidete ja autori mõtete eraldamiseks vähemolulistest kasutada mitmesugust käekirja: jämedat ja peenikest, allakriipsutamist peenikeste-sirgete, jämedate-sirgete ja laineliste joontega jne. Oleks hea, kui juba õpilased töötaksid välja oma allakriipsutamise süsteemi ja et see süsteem saaks ka viimistletud, millest on tarvis ka alatiselt kinni pidada.

Tuleb tähendada, et konspekti sisu ja vorm olenevad täielikult konspekti otstarbest. Nii võime lühimaks konspektiks nimetada juba teatud teose kava ja pikemaks konspektiks on teos ise. Vastavalt sellele oleks näiteks teemale "NSV Liidu kõrgemad riigvõimu-ja riigivalitsemis-

organid" tabel nr.25, või teemale "NSV Liidu Poliitilis-administratiivne jaotus" tabel nr.26. Ajalookursuse kordamiseks koostatud konspekti eredaks näiteks oleks tabel 27 - ühiskondlik-majanduslikud formatsioonid. Teema "NSV Liidu kujunemine ja arenemine" kordamiseks on väga hea konspekt-tabelite kogumik nr.28 ja ÜLKNÜ oganisatsiooni käsitlemiseks tabelitekogumik nr.29-38. Kirjutatud konspekti näidisena võiks esitada lisa nr.39, aga kõigile konspekti nõuetele vastavat õpilaste iseseisva tööna valmistatud konspekti ei ole autoril õnnestunud Tartu koolide õpilastelt leida ja seepärast ei saa autor ka sellist näidisena esitada.

12. Õpilaste i s e s e i s e v t ö ö seoses ajalooliste piltide kogumise ja säilitamisega.

Kõigi õpilaste ühtlase edasijõudmise saavutamiseks on vajalik ära kasutada kõik võimalused õpilasele aine selgeksõpetamiseks ja püsivalt meeldejätmiseks. On õpilasi, kellele üks pilt ütleb märksa rohkem, kui mõni pikk ja põhjalik kirjutis, seepärast ei tohi unustada ka ajalooliste piltide kogumist ja nende säilitamist vastavate kogudena. Kõike seda, mis õpilastele on jõukohane, on vaja koguda, et valmistada albume, plakateid, ajalehtedest väljalõigatud artiklite kogumeid jne.

Ajaloolise iseloomuga pildimaterjalide kättesaadavus õpilaste laiadele hulkadele ei ole praegu just suur. Ajalehtede ja laiemini levivate ajakirjade veergudel ilmub tavaliselt tänapäeva tegelikkus sõnas ja pildis, mis on heaks abimaterjaliks konstitutsioonitundide sisustamiseks ja mitmekesistamiseks. Aga teatavate tähtpäevade mälestamisega seoses avaldatakse ühtteist ajaloolist materjali. Peamiselt haaravad need mälestused üksikute kultuuritegelaste või teadlaste elulugusid ja tegevuse kirjeldusi, aga seoses sellega ka üht-teist ajaloolist sündmust käsitavat materjali. Aga ka need vähesedki fragmendid peegeldvvad õpilaste kodustes töödes. Tartu koolide õpilastes on eeskätt

huviobjektiks on seni olnud eeskätt meie nõukogude rahva suurte suhtide (Lenini jt.) kohta käiva pildimaterjali kogumine.

Olgu näiteks märgitud ühe VII klassi õpilase albumi bum "Raudne kaardivägi",milles laidub kokku 41 pilti:

1- 2 Lenini ja Stalini portreed lühikeste elulooliste andmetega.

3. Lenin Punasel väljakul kõnelemas 1919.a.

4 - 15. Portreesid Lenini võitluskaaslastest ja kirjanik N. Nekrassov.

16. Soomuslaev "Potjomkinil" ülestõus 1905.a.

17 - 18. 1917.a. revolutsiooniga seoses olevaid pilte.

19. L. Tolstoi Jasnaja-Poljanas 1906.a.

20. Lenin Razlivis.

21. Lenin kõnelemas nõukogude võimust.

22. Lenini saabumine Smolnõisse 24.oktoobril 1917.a.

23. Maalireproduktsioon "Lenin tribüünil".

24. Auvalve Lenini mausoleumi juures jne.

Käesoleva temaatilise pildialbumi sisusse tungides näeme selle "Raudse kaardiväe" isikulisest koosseisust tähtsamaid võitlejaid. Mainitud albumi pildimaterjali paigutamisel pole aga läbi viidud järjekindlat ajalist järjestust ega ka temaatilist liigitust. Selles osas on tarvis rohkem õpetaja juhendamist.

Ajaloolise pildi üldise iseloomustuse saamiseks on nende kronoloogilised ja temaatilised paigutamised väga olulise tähtsusega.

13. Õpilaste iseseisev töö ajalooliste dokumentide kogumisel

Ajalooliste dokumentide all mõistetakse selliseid dokumente, mis tõendavad mingi sündmuse asetleidmist, näit. mingi seaduse tekst, mingi sündmuse protokolliline kirjeldus jne. Selliste dokumentide kogumine on praegusel ajal loomulikult originaalis võimata. Selliseid dokumente saavad õpilased koguda ainult mingisuguste reproduktsioonidena. Selliste reproduktsioonidena esinevas kaasajal ajaloolised dokumendid ajalehtedes. Sellega saaksid siin kõne alla tulla vaid ajalehtedest väljalõigatud ajaloolised dokumendid.

Ajalehtede väljalõigetena ajaloolised dokumendid säilitatakse kas kartongile kleebituna või süstematiseeritult kaante vahele paigutatuna.

Sellised ajalooliste dokumentide kogud võmaldavad ajalooliste sündmustega tutvuda otse dokumentides, aga samaaegselt tõestab ka vaieldamalt sündmuse olemasolu ja hajutab igasuguse kahtluse selles. Teiselt poolt aitab sageli ajalooliste dokumentide näitamine esile manada sündmust selle kaudu ja sellega paremini jäädvustada mälus. Ajalooliste dokumentide säilitamine süstematiseeritult õpetab õpilasi ajalooliste dokumentide sisu analüüsima ja üldse ajaloolisi sündmusi süstematiseerima.

Üldiselt on Tartu koolides dokumentide kohta reproduktsioonide kogumist õpilaste poolt vähe harrastatud.

Sellelaadseid dokumentide reproduktsioonide kogumikke, nagu eespool mainitud, Tartu koolide õpilaste poolt tehtud ei ole. Esineb vaid juhuslikke sellekohaseid väljalõikeid ajalehtedest, mis kleebitud mõne teema täiendamiseks ajaloo- või konstitutsioonivihikusse (vt. lisa nr. 40) või hoitakse alles paberile kleebituna (vt. lisa nr. 41,42).

Ajaloo-alaseid dokumente on kogutud ainult mõnes koolis üksikute õpilaste poolt (Tartu II Keskkool). Konstitutsiooni-alaseid dokumente on kogutud peaaegu kõikides Tartu koolides, kuid siiski ka ainult üksikute õpilaste poolt.

14. Õpilaste iseseisev töö kroonika materjalide kogumisel ja säilitamisel.

Kroonika/materjal on meil kaasajal hoopis kättesaadavam, kui ajaloolised dokumendid, aga samaaegselt annavad need küllaltki olulise panuse ajaloo õppimisel lisakirjandusena, seepärast on kroonika materjalide kogumine vägagi olulise tähtsusega.

Kroonika/materjali peamisteks saamise kohtadeks on ajalehed ja ajakirjandus, kus peaaegu iga ajaloolise tähtpäeva eel või tähtpäeval ilmub kirjutis selle kohta. Need kirjutised tulevad koguda ja säilitada süstematiseeritult sündmuste järjekorras või mõne teise tunnuse järele süstematiseeritult.

Kroonika-materjal annab õpilastele võimaluse tutvuda igakülgselt teatud ajalooliste sündmustega ja sellega võimaldab parema tundmaõppimise - omandamise. Eriti heaks ajaloo õppimise vahendiks on see koos ajalooliste dokumentidega ja ajalooliste isikute elulugudega. See materjal omab ka vägagi olulise tähtsuse teatud küsimustes referaatide koostamise materjalina.

15. Õpilaste iseseisvad tööd ekskursioonide vaatlustulemuste kohta kokkuvõtete tegemisel.

Koolitöö raames toimuvaid ekskursioone liigitatakse erinevail aluseil järgmiselt: õppekäik, õppereis, õpperännak. Peale ülalloeteldute tuntakse veel rida matku õpilaste puhkeaja veetmiseks. Need matkad on enamasti seotud tehniliste liiklusvahendite kasutamisega, nagu matkad jalgratastel, paatidel, suuskadel, süstadel - harva ka jalgsi.

Õppepraktika tunneb veel operatiivmatku ja isetegevuslikke matku. Populaarseim vorm saadakse kahtlematult terve rea nimetatud menetluste kombineerimisest - sellest ka nimi: kombineeritud matkad. Kuna käesoleva töö kompetentsi ei kuulu ekskursioonide vaatlemine ja käsitlemine teobeetilistel alustel, siis nimetame neid käesolevas üldnimega - ekskursioonid.

Ekskursioonid õppekäiguna on ajaliselt ühe kuni nelja astronoomilise tunni vahel ning algavad kas õppetöö ajal või vahetult pärast seda.

Tartu koolide õppekäikude eesmärgiks on Tartu linna ja selle lähema ümbruse tundmaõppimine. Õppekäigud on rakendatud üksiku õppeaine teenistusse, nende kavad on piiratud väikese arvu vaatlusobjektidega, neid juhivad aineõpetajad ning nad on kantud aineõpetaja tööplaani.

Õppereisid taotlevad kooli kaugema ümbruse tundmaõppimist. Nad toimuvad väljaspool õppetunde (pühapäeviti või õppetöö vaheaegadel) ja vältavad kuni kaks päeva. Ekskursiooni kava on mitmekülgne ning haarab kõiki alasid, millega õpilased on tegelnud.[1]

Seoses uute õppeprogrammide tarvitusele-võtmisega 1954./55. õppeaastal on koolidel suured ülesanded täita polütehnilise hariduse andmise alal. Polütehnismi printsiipide realiseerimiseks annab häid võimalusi õpikäigu ja õppereisi korraldamine. Viimane saab aga ainult siis oma ülesande kõrgusel seista, kui õpilased tutvuvad põhiliste tootmisprotsessidega enam mitte koolipingis vaid nüüd juba tegelikkuses. Sellest lähtudes ongi praktiseeritud laialdaselt õpikäike mitmesugustesse töökodadesse, sovhoosidesse, kolhoosidesse, farmidesse, masinatraktorijaamadesse jne., et õppematerjal muutuks selle kaudu elulisemaks ja õpilased omandaksid teadmisi tegelikkusest.

---

1. Juhiseid matkajaile ja turismimatkade marsruute. Tallinn, 1948, lk. 13 jj.
E. Einasto, Ekskursioon Otepää ümbrusse, i. Nõukogude Kool 1952, nr. 9, lk. 536.

Teades, et kool peab valmistama kasvavat sugupõlve ette elule, oleks vist raske üle hinnata praktika ja teooria sidet, kas või seda tagasihoidlikku sidet, mida pakub meile ekskursioon.

Vajalikud on õppekäigud ja -reisid ka ajalooliste teadmiste süvendamiseks ja paremaks mõistmiseks. Nimetatud ürituste kaudu tutvutakse rahva elu ja kultuuriga, sotsialistliku ülesehitustööga tööstuses ja põllumajanduses, meie rahvaste kangelasliku mineviku lahingupaikadega, mis kasvatab uhkustunnet Nõukogude kodumaa üle, süvendab nõukogude patriotismi ning laiendab ideelist ja kultuurilist silmaringi, kasvatab algatusvõimet, leidlikkust, julgust ning kollektivismi - nõukogude inimesele omaseid moraalseid väärtusi.

Ajalooliste faktide konkretiseerimiseks ja seostamiseks sündmustega omandavad õppekäigud muuseumidesse olulist tähtsust. Kuigi õppetundides õpetaja lisaks kirjanduslikule materjalile pakub mitmesuguseid näitlikustamisvahendeid, ei suuda need vahendid siiski igakülgselt asendada ajaloos esinenud fakte endid."Õpilasi haarab eriline ärevus, kui nad näevad tõelisi esemeid, mis toovad meieni teateid minevikust läbisajandite, mõnikord läbi aastatuhandete".[1]

Samuti on lugu kõikide teiste majanduse ning kultuurlooliste objektidega, millega me kokku

---

1 N. Andrejevskaja ja V. Bernadski. Ajaloo õpetamise metoodika, Tallinn, 1949,lk.248.

puutume kas tegelikkuses või muuseumides.

Algupärased mälestusmärgid kisuvad õpilasi tegelema nendega, innustavad ja huvitavad neid ja mõjuvad nende emotsioonidele. Õpilaste teadmised saavad enam mõtestatud ja hoopis kerge on fantaasia jõul taaselustada minevikku. Materjali omandamise protsess ise toimub ekskursioonidel palju kiiremini, kergemini ja huvitavamalt kui õppetunnis, sest ekskursioon toetub algupärandil. Algupärand ise aga kahtlematult on veenev ja kaemuslik. [1]

Ühesõnaga:

Õppekäikudel, õppereisidel - ekskursioonidel - on asendamatu koht nõukogude koolide õppe- ning kasvatustöös.

Eesti NSV Haridusministeeriumi kirjaga 23. augustist 1954 on soovitatud õppekäikudeks ja reisideks kasutada umbes üks nädal õppetööst, korraldades ekskursiooni geneetiliselt vajalikul momendil, Kui kool aga asub objektidest küllalt kaugel, siis dikteerivad klimaatilised tingimused ekskursioonide korraldamise mai kuu jooksul. Ekskursioonide korraldamine mai kuus langeb ühte ka materjali kordamisega ning säilitab seega ülaltähendatud geneetilisuse printsiibid.

Ajalooliste teadmiste süvendamiseks ja vastavate võimaluste olemasolul on kõik Tartu linna koolid

---

1. Vrd. op.cit. lk. 249.

korraldanud õppekäike Tartu linna vaatamisväärsuste tundmaõppimiseks ja Tartu ümbrusega tutvumiseks. Ka on organiseeritud pikemaajalisi õppereise Moskvasse, Leningradi, ekskursioone ümber Eesti jne. Tartu koolide ajaloo ja konstitutsiooni õpetajate poolt on organiseeritud rida õppekäike. Muuseumidest on kõige rohkem külastatud järgmisi:

1. Tartu Riikliku Ülikooli Klassikalise Muinasteaduse muuseumi, mis annab hea ülevaate antiikkunsti arengust rooma ajani.

2. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Eesti Rahva Muuseumi, kus peamisteks vaatlusobjektideks on olnud eksponaadid teemal "Eesti ja vene rahva sõprussuhted".

3. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Riikliku Kirjandusmuuseumi. Viimane on pakkunud elavat huvi Ukraina Venemaaga taasühendamise 300 aastase juubeli pühitsemise päevil.

4. Tartu Riiklikku Kunstimuuseumi (külastati eriti rohkesti Tretjakovi galerii rändnäitust) jt.

On organiseeritud ka õppekäike Tartu linnaga üldiseks tutvumiseks, vaadeldes linna muidugi ajaloolisel taustal. Need õppekäigud on tematiseeritud järgmiselt: "Ajaloolised mälestusmärgid Tartus", "Tartu tänapäeval", "Keskaegne Tartu" jne.

Rohkesti koole on käinud Tartu Tähetornis ja TRÜ Raamatukogus toomel. On käidud Tartu Alumiiniumivabrikus, Tartu Pitsivabrikus, Keemaksis, Metallivabrikus "Võit" jt; linnalähedasist käikudest olgu nimetatud ekskursioonid Ülenurme sovhoosi, kolhoosidesse

"Ühisjõud", "Lembitu", "Võimas Jõud" jt. Tartu linna IX seitsmeaastase kooli 7.klass külastas Tartu linna TSN Täitevkomitee istungit.

Õppereise on organiseeritud Piirisaarde ja Jäälahingu paikadele, Otepääle ja Pühajärvele, Kiviõlisse, arheoloogilistele kaevamistele Tallinnas, Vooremäel, Viljandis, Narva suurehitustele ja teistele kodumaa vaatamisväärsustele.

Pikemate ekskursioonide plaan on kogu koolile koostatud pikemaks ajaks. Igale klassile on määratud plaanis kindlaks koht, mida külastatakse igal aastal. Näiteks Tartu linna 7. 7-aastane kool teostab ekskursioone igal aastal kolmanda klassiga Vapramäe-Elva ümbrusse, neljanda klassiga Valgemetsa-Taevaskoja ümbrusse, viienda klassiga Alatskivi--Kallaste ümbrusse, kuuenda klassiga Otepää ümbrusse ja seitsmenda klassiga Eesti NSV Lõunaosasse.

Tartu koolide vanemad klassid viiakse Leningradi või Moskvasse, kus külastatakse linna vaatamisväärsusi, kunstimuuseume, mjuseum-losse jne.

Ekskursiooni ettevalmistamist juhib õpetaja. Ta määrab kindlaks põhiküsimused, töötab välja marssruudi, määrab kindlaks peatumiskohad vaatluste teostamiseks, saavutab kontakti ekskursiooni objektil töötajatega, tutvub ise põhjalikult ekskursiooni objektiga, ööbimisvõimalustega, valmistab ette varustuse, koostab ekskursiooni plaani, kavandi, valmistab õpilased ettetutvustades neid ekskursiooni eesmärgiga, jaotab ülesanded õpilaste vahel, esitab nõuded käitumise kohta ekskursiooni vältel jne.

Õpetaja peab omama ülevaate õpilaste va-

rustusest. Olgu tähendatud, et selle all mõtleme nii matkainventari, toidutagavara kui ka õpilastel kaasas olevat sularaha.

Ainemetoodilisest seisukohast on ilmselt väga oluline, et õpetaja omaks ülevaate ka õpilaste eelteadmisist, milliseid on antud ekskursioonil vaja.

Õpilaste iseseisva töö seisukohalt lähtudes seoses õppekäikude ja -reisidega on olulised õpilaste ettevalmistus õppekäiguks ja ekskursiooniks, tähelepanekud objektidel, vaatlustest kokkuvõtete tegemine ja järeltööd.

Tavaliselt õpetajad, kes organiseerivad õppekäike või -reise, teostavad ettevalmistava vestluse kõigi osavõtjatega, kus selgitatakse kavatsetava ürituse marsruut, eesmärgid, vaadeldava objekti või ala ajaloolist tähtsust ja muud vajalikku.

Vestluse tulemusena peaks valmima kõigi õpilaste osavõtul konkreetne ekskursiooni plaan, milles jaotatakse mitmesugused ülesanded osavõtjate vahel võimalikult vaba kokkuleppe alusel, et oleks võimalik arvestada kõigi osavõtjate individuaalseid kalduvusi ja huvisid. Vastavalt ülesannetele jagunevad õpilased rühmadeks, kes teostavad neile määratud eriülesannet eeltööde korras enne ekskursiooni, ekskursiooni kestel ja kokkuvõtete tegemisel pärast ekskursiooni, sest ekskursioonile järgneb saadud materjalide läbitöötamine

vestluste, albumite, kirjandite jne. kujul. Pikemate ekskursioonide kava on mitmekülgsem ja haarab kõiki alasid, millega õpilased on tegelnud õppeaasta kestel või mis tuleb programmis läbi võtmisele. Vastavalt sellele on ekskursioone kahte liiki:

a) Teema-alast tööd ettevalmistavad ekskursioonid, mille eesmärgiks on koguda materjali , anda majalikke eelteadmisi, mis on majalikud järgnevaks tööks õppeprogrammi omandamisel. [1] Siin omab suurt tähtsust vaatluste õige organiseerimine ja ülesannete andmine veel tundmata ja läbitöötamata teema alal.

b) Lõppekskursioonid, mille eesmärgiks on kinnistada ning konkretiseerida klassis omandatud teadmisi.

Viimati nimetatud ekskursioonid on väga vajalik kindlustada teatavate muljete uudsust ning värskust, s.o. õpitu kordamist uut teed mööda, mille käigus süvendame oma arusaamist ja saavutame täie kindluse õpiliste faktide ning seoste tundmises, et muuta õppematerjal eluliseks, et saadud teadmisi, oskusi ja vilumusi kasutada edukalt uute teadmiste ning oskuste omandamisel järgnevates õppeastmetes.

---

1. vrd. I.A.Kairov, Pedagoogika, Tallinn, 1950, lk. 149.
2. Op.cit. lk. 149.

Osa ülesandeid lahendatakse põhiliselt kollektiivselt, osa vaatlusi ja uurimusi aga lahendavad õpilased väikeste rühmadena iseseisva töö korras vastavalt juhenditele, mis kantakse kohe vastavasse päevikusse. Peatustel informeerivad rühmavanemad kogu ekskursiooni oma töö tulemustest. Need tulemused kantakse ka õpilaste poolt päevikusse.

Näiteks Tartu linna 7. seitsmeaastase kooli ekskursiooni puhul teemal "Ekskursioon Otepää ümbrusse" oli moodustatud õpilastest järgmised rühmad (lülid, eesotsas lülivanematega): korrespondendid, botaanikud, ornitoloogid, entomoloogid, hüdroloogid, geograafid, kartograafid, ajaloolased ja sanitarid.

Järgnevalt vaatleme missuguseid iseseisvaid töölesandeid on antud ekskursioonide ettevalmistamiseks Tartu koolides seoses iseseisvate töödega ajaloo ja konstitutsiooni õpetamisel.

Tartu linna 7. seitsmeaastase kooli ajaloolaste ülesandeks oli vaadelda ja kirjeldada Otepää linnamäge. Tartu II Keskkooli 9-d klassi ekskursiooniks Piirisaarele ja Jäälahingu paikadele tuli eeltööde korras meenutada filmi "Aleksander Nevski", lugeda ja märkmeid teha ajalehtede nendest artiklitest, mis ilmusid jäälahingu kohta selle 700-da juubeli puhul, tuli meelde tuletada ka seda, mida oli õpitud jäälahingu kohta õppekursuses, jaŭles otsida endised joonised-tabelid selle kohta (vt. tabel nr. 40 Tartu linna 8. seitsmeaastase kooli õpetaja Roodima on andnud õpilastele eeltööna uurida kirjanduse ja muuseumide vaasil kohalike muistendite kaudu kohanimede tekkimist, näiteks

Ülemjärve tekkimine jne.

Ettevalmistuse käigus on määratud kindlaks nendes koolides ka referaadid. Olenevalt materjali mahust ja iseloomust, mida teatud kohas vaadati, on määratud referente üks või mitu, kes iseseisva töö korras, konsulteerides õpetajaga on teinud kokkuvõtliku ülevaate antud teema materjalidest selles mõttes, mida ühes või teises peatuskohas vaadata.

Järgnevalt arutati see kollektiivselt läbi ja vajalikud andmed kandsid kõik ekskursandid oma reisipäevikusse juba enne väljasõitu, mida siis ekskursiooni kestel vastavalt võimalustele ja huvidele täiendati kohapeal individuaalselt.

Kõikides Tartu koolides, kus ekskursiooni ettevalmistamise perioodil olid määratud rühmad eriainete järgi, eksisteerisid ka ajaloolaste rühmad. Kogu ekskursiooni kestel on ajaloolastel teostada mitmesuguseid iseseisva töö ülesandeid. Nagu juba eespool märkisime, mõned ajaloolastest valmistasid ette mitmesuguste materjalide põhjal üldised kirjeldused vaadeldavaist kohtadest, mõned visandid plaanskitse või jooniseid, mõned vaatlesid ja kirjeldasid teatavaid kohti koha peal, mõned hankisid fotosid või teostasid fotografeerimist, mõned kogusid suulisi andmeid ümbruskonna elanikelt, mõned kogusid täiendmaterjale kohalikest muuseumidest jne. ja seda kõike loomulikult õpetajatega konsulteerides.

Kartograafidel oli kaasas ettevalmistuse korras tehtud vaadeldava objekti ümbruse suurendatud kaart, millele nad märkisid mägede, jõgede, järvede, asulate, kolhooside,sovhooside, masina-traktorijaamade, linnuste, endiste lahingupaikade jne. nimetused.

Korrespondendid jäädvustasid kirjeldamise teel matkamuljeid ja jäädvustasid fotode abil üksikuid momente ekskursiooni kestel. Nad pidasid ekskursiooni üldist päevikut, kuhu kandsid sisse ekskursiooni käigus kõik tähelepanekud, ekskursiooniga seotud sündmused, marsruudi skeemi peatuskohtade nimetustega koos saabumis- ja lahkumisaegade äramärkimisega, marsruudi tegeliku kulgemise ajad, osavõtjad nimeliselt jne.

Peatuskohtadel esineti õpilaste poolt ettevalmistatud referaatidega või õpetaja sõnavõtuga.

Näiteks ekskursioonil Tartust Piirisaarele jutustati Eesti Kaardiväe Laskurkorpuse võiduretkest Emajõe kaldail: näiteks peaetung Kastre-Mäksa rajoonis Emajõe lõunakaldal, võitlused Kacastu - Koosa ümbruses jm.

Sageli korraldatakse meie koolides aga ekskursioone üsna vähese ettevalmistusega, mis puhul nende üldine õppeeesmärgiline kasu jääb väga väikeseks. Harilikult ei ole see tingitud ainult õpetaja hooletusest, vaid sõltub sellest, kuidas saab sõidukeid, kuidas saab sõiduraha, kui palju õpetaja saab ettevalmistusteks reserveerida aega ja lõpuks oleneb eeltöö ka õpetaja isiklikest teadmistest.

Ühe sellise mittetäielikult ettevalmistatud ekskursiooni korraldas Tartu II keskkooli 10^a klassi juhataja Pärss 1955.a. kevadel. Poolik ettevalmistus ilmnes ekskursiooni algupoole. Ekskursiooni lõppeesmärgiks valiti Riia.Vahepeatused olid ette nähtud Võrus, Siguldas ja Suurel-Munamäel. Alles teel märkas

õpetaja eksitust vahepeatuste järjekorras ning Võru linna eel avastati kahjuks suure hilinemisega Tartu piiskoppide linnuse Kirumpää varemed. Kuna ettevalmistus puudus nimetatud kohaga tutvumiseks, oli õpetaja sunnitud leppima möödasõiduga ja ainult nime nimetamisega.

Võru kohta oli õpetaja pisut rohkem materjali kogunud. Jalutades pikki järve kallast mainis õpetaja Võru linna, kui noorimat Eesti linnadest ja nimetas tema asutamist Katarina II ajal. Siis aga peatus ekskursioon ja istus pinkidele ning õpetaja viis jutu neoliitilisele asustusele Võru järvede piirkonnas. Õpetaja jutustas arheoloogilistel väljakaevamistel leitud ja endises Tartu arheoloogia muuseumis eksponeeritud leidudest ja luustikest. Jutustusist just viimane osa näis õpilaste huvi eriti äratavat ja Tartu jõudes lubasid nad külastada muuseumi (Just sel ajal valmistati ette eksponeerima Etnograafia Muuseumi osana arheoloogilist osakonda). Võrus külastati veel Fr.R.Kreutsvaldi nim. memoriaalmuuseumi.

Põhjalikumat ettevalmistustööd oli õpetaja teinud Sigulda maastikul Kaupo linnuse ja Turaida lossi tutvustamise vestluse läbiviimiseks. Õpilaste vähesed teadmised eesti ajaloost ei võimaldanud küllaldaselt jutustusest aru saada. Erilist huvi nad jutustuse vastu üles ei näidanud, vaatlesid rohkem loodust ja kohtade geograafilist asendit. Kui pilt kaldus võrdlusele, kus võrreldi rünnaku võimalusi Kaupo linnusele ja Otepää maalinnale (mida enamus õpilasi oli näinud), siis muutusid eriti poisid elavaks ja ütlesid: "Eestlastel oli ikka julgust!"

Kuna ekskursioonigrupp suurest ronimisest ja

käimisest väsinud oli, siis osutus vajalikuks puhkus. Puhkus korraldati Turaida lossimäel nn. Mai Roosi haua juures. Paar kolm õpilast olid kuulnud midagi Mai Roosist ja püüdsid meenutada üht-teist. Õpetaja laskis seda rahulikult sündida. Üks neist, kes kõige kauem jutulõnga oma käes hoidis, jõudis seletada ainult, et tegemist on siin armastuse läbi surnud tütarlapsega. Oli märgata, et see ei rahuldanud kuulajaskonda. Nüüd tuli õpetajal endal asuda seletama. Ja sissejuhatuseks ütles õpetaja, et tema kui ajaloolane tunneb selle jutustuse ajaloolist varianti.

Õpetaja emotsionaalne esitus sentimentaalsest ajaloolisest jutustusest Mai Roosi kohta haaras kõiki kuulajaid. Isegi poisid, kes sellistel juhtudel indiferentseks jäävad, näisid seekord kuulavat.

Edasi vaadeldi Turaida lossi varemeid, lossi asetust ja tema ehitustehnikat. Õpilased vaatasid nurgatorne, vaatasid telliskivi ja võrdlesid nende suurust. Ekskursioon lõppes kesköösl, mil süttisid suvetaevas üksikud tähed ja õpilased astusid alla Turaida lossimäelt laskuvalt trepistikult, et siirduda öökorterisse. Nii lõppes alguses ebaõnnestuda ähvardav ekskursioon siiski väga hästi ja täitis oma ülesande täielikult.

Muuseumide külastamisel saadakse ülevaade eksponaatidest mõnelt muuseumi teaduslikult töötajalt, kes väljapanekute baasil annab vaadeldavaile ajaloolistele perioodidele üldise iseloomustuse. On muidugi loomulik, et õpilased teeksid märkmeid, mis neile võimaldab hiljem saadud teadmisi kinnistada, faktilist materjali järjestada ja temaatika sisulisi fragmente omavahel seostada.

Õpilaste järgmiseks ülesandeks on teha iseseisva tööna kokkuvõte ekskursioonist, tuginedes kõigile esitatud koondmaterjalidele kui ka oma isiklikele vaatlustulemustele. Nii tekib nn. märkmik-päevikuid üldise päeviku kõrvale, mis sisaldavad rikkalikult head materjali hiljem ekskursiooni koondalbumi koostamiseks.

Ekskursiooni järeltööde sarjas on õpilastel rohkesti iseseisva töö ülesandeid. Osa kokkuvõtteid tehakse kohe järgmistel päevadel pärast ekskursiooni, osa jääb koduseks läbitöötamiseks teatava tähtajani.

On tarvilik, et ekskursantide kollektiivse töö tulemusena kõik saadud praktilised teadmised ja tähelepanekud kinnistataks ja süvendataks õpilaste teadmistes, kaasa toodud esemed korrastataks, viimistletaks kirjeldused, loodaks ülevaade nähtust ning kogutud materjalidest. Kogu see töö olgu teostatud nii, et saadud materjale võiks edukalt kasutada programmi käsitlemisel õppetundides.

Iseloomulikematest kirjeldustest ja teistest materjalidest koostatagu ekskursiooni album.

Näitlike õppevahendite seisult on parem, kui iga rühm kollektiivse töö tulemusena jäädvustaks oma saadud praktilised teadmised ja tähelepanekud mitmesugustes eriliiki albumites. Fotodest saaks aga valmistada huvitava mapi "Ekskursioon piltides", siis veel näiteks "Tartu ajaloolised ehitusmälestised ja monumendid", "Keskaegne Tartu", "Eesti Kaardiväe Laskurkorpuse võitlus Emajõest Avinurmeni", "Eesti NSV

Põlevkivibassein", "Kangelaslik võitlus saksa ekspansionismi vastu Peipsil XIII sajandil" jne.

Nii on väga mitmekesiselt organiseeritud Tartu koolides õpilastele iseseisva töö ülesandeid Tartu ja selle ümbruse ajalooliste vaatamisväärsustega. tutvumiseks.

On juba nii mõndagi tehtud Tartu linna ja selle lähima ümbruse ajaloolise läbiröötamise seisukohalt. Heaks abiliseks õppekäikude ettevalmistamisel on brošüür, mis ilmus Tartu Riikliku Ülikooli 150 - nda aastapäeva puhul[1], ka on häid andmeid brošüüris "Juhiseid matkajale ja turismimatkade marsruute", Tallinn, 1948 ja mõned kirjutised Nõukogude Koolis [2] Kuid Tartu, kui Baltikumi ühe vanema linna ja Eesti NSV tähtsaima kultuurikeskuse läbitöötamine ajalooliselt seisukohalt õppetöö huvides vajab põhjalikumat uurimist. On vajalik, et Tartu Riikliku Ülikooli ajaloo-keeleteaduskond koos TRÜlikooli ja Tartu linna pedagoogilise kabinetiga ja Tartu linna ja Tartu rajooni ajalooõpetajate metoodiliste sektsioonidega fikseeriksid põhjalikumas uurimuses Tartu ja selle ümbruse ajaloolised vaatamisväärsused ja varustaksid need vajaliku konkreetse saatematerjaliga.

Õpilaste iseseisva töö seisukohalt arvan, et hea eduga on võimalik kaostöösse haarata keskkoolide

---

1. K.Laigna, E.Varep ja V.Vaga, Ülikoolilinna Tartu, Tallinn, 1952.
2. E.Einasto, "Ekskursioon Otepää ümbrusse", i. "Nõukogude Kool", 1952, nr.9, lk. 536 - 552.
   J.Roonurm, "Pikemaajaliste ekskursioonide korraldamise kogemusi", i. "Nõukogude Kool" 1955, nr. 4, lk. 237 - 244.

vanemate klasside õpilasi - ajaloolasi-entusiaste, kes ajalooringi töö baasmes saaksid mitmeti kaasa aidata kodukoha uurimise temaatika läbitöötamisel.

Näeme, et õpilased Tartu koolides teostavad ekskursioone õpetaja juhendamisel. Õpetaja juhendamisel teostavad nad ekskursioonil vaatlusi ja tähelepanekuid ja nende vaatluste ja tähelepanekute tulemused fikseeritakse õpilaste poolt iseseisva töö korras matkapäevikutesse, albumitesse, töövihikutesse, koostatakse nende alusel kirjandeid, ajalehe artikleid jne.

Selline õpilaste iseseisev töö aitab avastada õpilastes (olevaid) talente ja võimaldab õpilasi hiljem suunata vastavale erialale ja sellega nende võimeid rakendada üldsuse heaolu tõstmiseks.

16. Õpilaste iseseisev töö kaardite, tabelite ja skeemide valmistamisel.

Metoodiliselt õige ajaloo õpetamine ei saa olla kaardi käsitamiseta õppetunnis. Kui õpilane teab kohta ja ümbrust ajaloolise sündmuse käsitamises, siis alles saab ta konkreetse pildi käsitletud küsimusest[1]. (näit. geograafiline maa laius, kaugus merest j.m., kliima, loodus, geograafiline asend teatud ajalooliste sündmuste suhtes soodus või mittesoodus, maapõue-varad kui tööstuse ja majanduse tegurid jne.). Õpetaja, käsitades seinakaarti, nõuab õpilastelt õpikus oleva kaardi käsitamist. Tagajärjekalt saavutatakse kaardi mõistmist kahe klassi seinakaardiga: üks üldine ajalooline kaart ja teine üldine füüsiline kaart - soovitav nimedeta.

Kui õpilane on leidnud nõutava punkti ajaloo kaardilt, siis laseb õpetaja õpilasel leida sama punkti füüsiliselt kaardilt. See harjutab õpilases tähelepanu orienteerumisel teatud punktide järele (jõed, järved jne) ja kinnistab mällu ajaloolis-geograafilised sündmused.

Ajaloolised kaardid õpikus võimaldavad õpetajal organiseerida tööd kontuurkaardiga ja skeemidega.

---

1. Kosminski, op.cit., lk.43.

Võitluses kindlate teadmiste eest ajaloos toovad suurt kasu tööd kaartidega,joonistustega,piltidega ja skeemidega. Kaardi tundmaõppimiseks omab suure tähtsuse joonestamine sest kaardi joonestamisel tutvub õpilane selle detailidega. Nii tuleb iseseisvate tööde korras lasta õpilastel kodus õpikus olevate kaartide järgi joonestada ajaloo töövihikusse kaarte. Nendele kaartidele tulevad märkida ka vastavad punktid, mis on vajalikud antud küsimuse lahendamiseks.Selliste joonestuste abil tungib õpilane õpitud küsimuse viimastesse peenasustesse.

Kaardistamise ja tabelite joonestamise alal võime mitmes Tartu koolis leida küllaltki huvitavaid tabeleid. Näiteks Tartu II keskkooli õpilaste tööd teemal: "Teekond kolme mere taha"(tabel nr.44), "Poola jagamine"(tabel nr.45) ja "Põhja sõda" (tabel nr.46). Need kaardid annavad juba küllaldase pildi õpilase arengust,aga teiselt poolt ka õpilase teadmistest selles küsimuses.

Mitte vähema tähtsusega ajaloo käsitlemisel ei ole ka joonistused. Joonistusi hakatakse kasutama juba esimesest klassist peale näitliku õppematerjalina. Varsti tuleb hakata aga ka õpilastele iseseisva töö korras andma ülesandeid jõukohaste piltide joonistamisena, sest ka piltide kaudu tungib õpilane õpitud teema üksikasjadesse ja õpitu sööbib ta mällu püsivamalt, kui piltideta. Selliste näidetena võiks vahest esitada Tartu II keskkooli IX klassi jooniseid (vt. pildid 47-49). Huvitava näitena on siin juures ka juba eespool tähendatud vihikud nr.2 ja 3.

Täisväärtuslikke ja tõelisusele vastavaid ettekujutusi saavad õpilased visuaalsete kujutluste abil. Õpikus käsitletud mineviku sündmusi aitavad ette kujutada õpikus esinevad illustratsioonid. Õppematerjali omandamisel on suur tähtsus illustratsioonide kasutamisel. Nimetatud põhjustel hea õpik sisaldab rohkesti mitmesuguseid pilte. Praegu kasutuselolevates ajaloo õpikutes leidub neid rohkem, kui endistes, aga võinuks veel rikkalikumalt olla.

Õpikus leiduvate jooniste kasutamisel on väga soovitav, et õpetaja saaks anda nende kohta lähemaid seletusi. Selle juures on kahtlematult suureks abiks S.N. Benlievi[1] ja D.N. Nikiforovi[2] tööd.

Nooremate klasside õpilastel on raske kujutleda üht või teist ajaloolist ajajärku teisiti kui tema enda ümbruses olevate eeskujude najal. Näiteks muistse Vene vägilasi tahavad nad väga kujutleda Nõukogude armee kangelastena.

Et oma kujutlustes mineviku pilte õigesti reprodutseerida, neid moderniseerimata, on tingimata vajalik anda õpilastele iga ajaloolise ajajärgu kohta teatav arv piltlikke kujutlusi inimeste välimusest, nende riietest, elamutüüpidest, tööriistadest, tööviisidest, relvadest jne. Sellist pilti peavadki pakkuma õpikus leituvad joonised ja pildid, mille vaatlemiseks annab juhiseid õpetaja ja mis koos õpetaja seletustega loob piltlikud kujutlused ühe või teise maa elutingimustest teatud ajajärgul ja miks toimivad inimesed sellel perioodil nii

---

1. С. Н. Бенлиев, Объяснения к рисункам учебника истории древнего мира, Москва - 1954.
2. Д. Н. Никифоров, Объяснения к рисункам учебника истории средних веков, Москва - 1954.

ja mitte teisiti. Seega visuaalne kujutlus ajaloo õpetamisel on mitmeti vajalik, nagu: 1) õigete ettekujutuste saamiseks minevikust, 2) kergendab arusaamist minevikust, 3) soodustab teadmiste meelespidamist, 4) tõstab õpilaste huvi käsiteldava materjali vastu, 5) järeldusena selgub, et sotsialistlik kord on kvalitatiivselt uueks etapiks ühiskonna arenemises ja sotsialistlik kultuur on mineviku kultuuri paremate traditsioonide ja saavutuste otseseks kandjaks.

Kuna enamik õpiku illustratsioone on dokumentaalsed illustratsioonid, siis jutustavad nad õpilastele selle kõrval, mis neil on kujutatud, ka seda, kuidas see on kujutatud, sest need kujutused või esemed on loodud tolle aja inimeste poolt. Seega on peaaegu kõik õpiku pildid sündmuste kaasaegse kunstniku pildid. Nad võimaldavad süvendada ja konkretiseerida materjali sisu. Dokumentaalsete illustratsioonide mõistmiseks ja arutamiseks peab tingimata tutvuma iga dokumentaalse illustratsiooni kohta antud annotatsiooniga. Ka nõuab nimetatud illustratsioonide vaatlemine teatavate teadmiste ja analüüsimis- ning kõrvutamisoskuse olemasolu. Nimetatud põhjustel tõuseb õpilastes uurimuslik huvi piltdokumentide vastu peamiselt vanemates klassides.

Töös õpiku illustratsioonidega on peamiseks nõudeks õpetaja hoolikalt läbimõeldud ettevalmistus pildi käsitlemiseks, selle kindla plaani kohaselt läbiviimine ning kokkuvõtete tegemine tehtud tööst ja juhiste andmine õpilastele iseseisvaks tööks illustratsioonidega kodus.

Mitmekesine piltide temaatika nõuab õigustatult

ka mitmekesiseid käsitlemismeetodeid.

Õpiku illustratsioonid on kindel õppematerjal, millel on suur tunnetuslik ja kasvatuslik tähtsus. Nad on peaasjalikult materjaliks õpilaste iseseisvaks tööks kas klassis või kodus. Õpiku illustratsioonide abil on loodud selged nägemiskujutlused ka Tartu koolide ajaloo tundideb.

Õpiku pilte ja jooniseid võib kasutada väga mitmeti: 1) illustratsiooni sisu jutustamiseks. Näiteks: vaadelda joonistusi teemale "Sküütidd" ja kasutada nende sisu jutustuses sküütide elust ja kultuurist, või jälle vaadeldes Bilibini "Kohus "Russkaja rravda" ajal", mille analüüsi abil õpilased suudavad selgemini kujutelda inimesi Kiievi-Venes, nende riietust, relvastust, ehituste iseloomu, aga ka sotsiaalset ebavõrdsust Vana-Vene riigid. Õpilased eraldavad juba välimuse järgi valitseva klassi esindajad - vürstid, bojaarid, družinnikud - valitsetavatest. 2) Vastandada mitmesuguseid illustratsioone ja teha järeldus vastandamise tulemusena. Näiteks vastandada vene, tatari ja Lääne-Euroopa sõjameeste relvastust kesk-ajal ja selgitada selle juures sarnasus ja erinevus, läbi mõelda iga relvaliigi positiivsed ja negatiivsed küljed jne. Ei ole sugugi huvituseta võrrelda ka erinevate aegade relvastust, näiteks reeter I aegsete sõdurite riietust ja relvastust streletside riietusega ja relvadega või reeter I poolt loodud armeed Lääne-Euroopa palgasõduritega 3) Üksikjuhtudel on võimalikud ka graafilised ülesanded. Siin tehakse ümberjoonistusi mõnest õpikus või ka mujal leiduvast pildist.

Ümberjoonistamise eesmärgiks on hõlbustada õpilastele

ajaloo ja konstitutsiooni tundmaõppimist originaali abil,mis kinnistavad alatiseks õpilaste mällu meie mineviku esemed, ajalooliste isikute kujud jne.

Joonistades õpilane silmitseb teraselt originaali igat detaili ja ühtlasi fikseerib oma mällu mineviku pildid ja omandab ka graafilist oskust.Alguses tuleb selleks otstarbeks lasta õpilastel õpikutes leiduvaid pilte ümber joonistada aga hiljem tuleb üle minna loomingulise iseloomuga ülesannete täitmisele,sest loomingulise iseloomuga ülesannete täitmine on tõhusaimaid iseseisva töö liike.Sellisteks ülesanneteks on ühe või teise teema peale pildi joonistamine kasutades selleks õpikus leiduvaid pilte.Loomingulise iseloomuga ülesannete täitmine arendab õpilastes mitmesuguseid iseseisva töö kogemusi,kasvatab tajumise aktiivsust ja loob huvi asja vastu.

Selliste ülesannete täitmine nõuab õpilastelt juba täielikku arusaamist illustratsioonidest. Tartu koolides leidub rohkesti illustratsioonide harrastajaid. Mitmes koolis on entusiaste,kes paistavad silma sellel alal oma huvitavate töövihikutega.Eredateks jooniste kasutamise näideteks on Tartu II keskkooli IX klassi õpilase Helgi Annuki ajaloo töövihik (vt. lisa nr.50) ja 11 lehel leiduvad õpilaste joonised (vt.lisad nr.51-61).Nendest juba tubli sammu edasi on õpilase Küllike La ja (vt.lisa nr.62) ja Lehte Jaska (vt.lisa nr.63, töövihikud ja õpilase Peerna konstitutsiooni töövihik (vt.lisa nr.64)..

Pildi ja kaardi vahelülina võiks vahest hinnetada ka skemaatilisi jooniseid,milliste all mõistetakse stiliseeritud kaardi esitamist koos vaadeldava küsimuse äramärkimisega sellel skeemil. Selliste skeemide näidetena võiks esitada Kulikovo lahinguplatsi skeemi (vt. lisad nr.65 ja 66).

Käsitletud ainest arusaamise kinnituseks tuleb lasta õpilastel iseseisva töö korras koostada mitmesuguseid tabeleid. Tartu I Keskkooli VIII klassis on praktiseeritud mitmesuguste tabelite koostamist, näiteks on valmistatud mitmeid süsteemide skeeme, nagu jakobiinide diktatuuri skeem (vt. tabel nr. 67) ja Prantsusmaa klasside ja parteide skeem 1789 - 1794.a. (vt. tabel nr. 68).

Ajaloo õpetamisel on väga vajalik, et õpilased koostaksid sünkroonilisi tabeleid mitmesuguste sündmuste kohta. Seda liiki tabelite abil luuakse kindel kord käsitletavate faktide reas (s.o. määratakse kindlaks teatud sündmuste esinemise samaaegsus ja seda piltlikult). Selliseid tabaleid on koostatud mitmes Tartu koolis. Näit. Tartu II Keskkoolis on valmistatud järgmisi tabeleid:

1) Sünkronistlik tabel lõuna- ja lääneslaavlaste ajaloost XIX saj.lõpul ja XX saj.algul (vt.tabel nr.69), 2) I maailmasõda (vt. tabel nr.70), 3) Suurriikide sisepoliitilisi sündmusi imperialismi ajal(vt.tabel nr.71), 4) Rahvusvahelised suhted imperialismi perioodil (vt. tabel nr. 72) ja 5) Töölisliikumine imperialismi perioodil üksikutes maades ja rahvusvahelises ulatuses (vt. tabel nr. 73).

Kõik need tabelid annavad väga ülevaatliku ja võrdleva pildi käsitlevast sündmusest antud perioodil. Need tabelid on samaaegselt ka heaks tõendiks õpilase teadmiste selguse kohta, sest nende koostamiseks peab õpilane käsiteldava küsimuse enesele ühekülgselt selgeks tegema, sest muidu ei saa ta koostada vastavat tabelit,

Tabelite valmistamine toimub mitmeti. Et vältida õpilaste ülekoormamist koduste töödega, tehti eeltööd tabeli valmistamiseks õppetundides pikema aja kestel.

Näiteks tabel nr. 73 on valmistatud 10 ajaloo tunni vältel, mis on ette nähtud IX klassis teema "Esimene imperialistlik maailmasõda (1914-1918)"õppimiseks.

Üldteema jaotati käsitlusel alateemadeks, kusjuures iga sõja-aasta kohta täideti vastavad lahtrid.

Esiteks andis õpetaja ülevaate tabelikoostamisest ja selle järk-järgulisest täitmisest. Tööjaotuse koha - selt toimusid tabelisse sissekanded seoses sõja teatava vahemikunikäsitlemisega õppetunnis õpilaste poolt iseseisva töö korras, näit. 1914.a.kohta käiv materjal analüüsiti õppetunnis ja tabel täideti kodus, iseseisva töö korras õppetunniks ettevalmistamise käigus. Vastavasse lahlahtrisse märkisid õpilased (kes lühemalt,kes pikemalt) pearinde, tähtsamad lahingud ja nende tagajärjed, 1915.a. kohta tehti sissekannete tabelisse jällegi kodus pärast teema käsitlemist tunnis. Nii toimiti ka järgnevate sõjaaastate sissekandmisega tabelisse. Sõjast osavõtvad riigid, esimesel leheküljel, märgiti tabelisse kõige viimati.

Valminud tabel võimaldab kiiresti orienteeruda Esimese maailmasõja võitluskäigus vastavatel rinnetel,leida vastava võitlusaasta pearinde, otsustavad lahingud ja nende tagajärjed, sellega on kontrolli all olev tabel väga heaks vahendiks nimetatud teema kinnistamisel ja eksamieelsel kordamisel. Tabelid nr.ne.71,72,73 valmisid kordamistundide ettevalmistamisel üldistavate kordamistundide kokkuvõtetena, mida teostati kevadel, kui õpilastel oli juba olemas ülevaade kõikide imperialistlike riikide kohta. Samuti valmistati teisi sellelaadilisi tabeleid (näit.nr.80,nr.81 jt.).

Käsitlenud õppetunnis ajaloolisi protsesse nende arenemise käigus, selgub ühtede ajalooliste protsesside vahetumine teistega. Teatava ajaloolise sündmuse olemuse mõistmine võimaldab meil seda sündmust asetada kindlasse ajastusse.

Kronoloogia moodustab skeleti, mille ümber koonduvad ajaloolised sündmused ja nähtused. Iga õpilane peab kindlalt omandama põhidaatumid. Daatumite andmisel tuleb arvestada järgmisi asjaolusid:[1]

1) põhidaatumid peavad hõlmama kursuse kõige olulisemaid küsimusi,
2) nende arv ei tohi olla liiga suur (20-35 põhidaatumit kogu õppeaasta kohta) ja
3) põhidaatumid kajastagu võimalikult kõiki ajaloo põhiküsimusi (klassivõitlust, võitlust välismaiste anastajate vastu, kultuurielu, majandust jne).

Võitlus kronoloogiliste põhidaatumite kindla omandamise eest on orgaaniliselt seotud võitlusega teadmiste süsteemi eest ja ajalooprotsessi marksistlik-leninliku käsitamise eest.[2] Kronoloogia kindlaks omandamiseks tuleb kasutada kõiki näitlikustamise võimalusi, nagu näiteks: ajalinti, kronoloogilisi kaardikesi jne. Üheks selliseks näitlikustamise vaheniks ongi ka kronoloogiline tabel. Daatumite mõtestamine on heaks vahendiks nende mehaanilise reastamise ja kronoloogia pähetuupimise vastu. Ajalooliste faktide järjestamine aitab mõista minevikku. Kõige selle edukaks saavutamiseks tuleb õpilastele anda ülesandeks: asetada antud sündmused sellesse järjekorda, milles nad toimusid. Niisugust sündmuste järjes-

1. K. Vedler, Seletava lugemise meetodi rakendamisest ajaloo õpetamisel, i. Nõukogude kool, 1954, nr. 10 lk. 616jj.
2. N. V. Andrejevskaja ja V. N. Bernadski, op. cit. lk. 165.

tust nimetatakse loogiliseks reaks. Järgnevalt tuleb anda õpilastele ülesandeks: kirjutada sündmuste juurde vastavad daatumid. Nii saamegi kronoloogilise rea. Samaaegselt selline töömeetod annab võimaluse kontrollimiseks, kas õpilased teavad sündmusi nende toimumise õiges järjekorras, või tuleb ette ja sagamisi.

Kronoloogiliste tabelite valmistamisel on soovitav kasutada lahtreid. Kronoloogilisi tabeleid on valmistatud kõikides Tartu koolides ja seepärast on siin võimalik esitada ka mitmesuguseid näiteid. Nii võime esitada esiteks kaks kronoloogilist tabelit, kus on sündmused kasutatud võimalikult üldjooneliselt ja pikema ajavahemiku kohta (vt. tabelid nr.74 ja 75). Sellele järgnevalt oma väljatöötamiselt võiks esitada Prantsuse revolutsiooni kronoloogiline tabel (vt.tabel nr.76).

Ülevaate kronoloogiliste tabelite koostamise arengust annab I Internatsionaali kongresside kronoloogia koostamine. Tartu II Keskkooli IX klassis on koostatud esiteks lihtne kronoloogiline tabel koos sündmuste lühikese kirjeldusega ja selle järele on antud kronoloogiline tabel-plakat (vt.tabelid nr.77 ja 78).Värviliste kronoloogiliste tabelite "esindajatena" võiks esitada Tartu I Keskkooli IX kl.õpilase töö - Ivan IV sõjad (vt.tabel nr.79) ja 1550-ndate aastate reformid (vt.tabel nr.80). Sellised tabelid teenendavad korraga kahte eesmärki:nad annavad ülevaate õpilase teadmistest ja oskusest oma teadmisi väljendada, aga samaaegselt on edukalt kasutatavad k ka näitlike õppevahenditena.

Pedagoogilises kirjanduses propageeritakse õppevahendite valmistamist õpilaste poolt. Seda nõuavad koolidelt haridusosakonnad; seda rõhutatakse kõikidel õpetajate nõupidamistel.

Õppevahendite isevalmistamise küsimus on primaarne kasvatuslik ja õpetuslik külg. Põhimine on see, et õppevahendeid valmistades õpilased ise ka õpivad. Õpilased peavad hoolikalt süvenema valmistusel oleva õppevahendi teoreetilistesse nõuetesse ja selle tulemusena ei unusta seda kunagi. Nad elavad sügavamini läbi ühe või teise ajaloolise fakti ja oskavad neid alati kujutleda. Nii omandavad õpilased õppevahendite isevalmistamise najal kindlalt ja sügavalt teaduste alused. Õppevahendite isevalmistamisel õpilaste poolt on veel see suur kasvatuslik väärtus, et õppevahendeid valmistades õpivad õpilased kasutama selleks vajalikke mitmesuguseid tööriistu, mille käsitlemise oskus moodustab polütehnilise hariduse koostisosa.

Õppevahendite isevalmistamine õpilaste poolt on ka tähtis patriootiline tegu, sest selles loovad õpilased juurde uusi väärtusi, mis on rahvamajanduslikult küllalt tähtis. Õpilaste poolt valmistatud õppevahendid rikastavad kooli õppevahendite kogu ja aitavad kaasa õppetundide näitlikustamisel. Õppevahendite valmistamisel õpilaste poolt on peamine just kasvatuslik külg.

Kõik Tartu koolide ajaloo ja konstitutsiooni õpetajad on võtnud omaks õppevahendite isevalmistamise kasvatusliku külje primaarsuse põhimõtte ning on innustanud

õpilasi õppevahendite isevalmistamisele. Seejuures kehtib jõukohasuse põhimõte: nooremas vanuseastmes on õppevahendid lihtsamad ja piltlikumad, kui vanemas vanuseastmes. Kui IV klassis sageli piirdutakse teatavate piltide kogumisega, väljalõikamisega ja õigesse kohta kleepimisega (vt. lisa nr.84), siis vanemas astmes luuakse juba keerulisi skeeme.

Mõistete kujunemise aluseks õpilase igas vanuseastmes ja kogu ajalookursuse ulatuses on kujutlused ajaloolistest nähtustest. Mõistete kujundamisel kasutavad õpilased neil juba olemasolevaid mõisteid - vanemates klassides rohkem, nooremates vähem. Kuid ka need olemasolevad mõisted koguti omal ajal kujutluste analüüsi ja üldistuse alusel. Mida nooremad on õpilased ja mida kaugemal neist on käsitletav aeg, seda piltlikum peab olema ajaloo õpetamine. See piltlikkuse nõue käib näitlike õppevahendite, õpetaja jutustuse, õpikute ja täiendava ajaloolise kirjanduse, õpilaste vastuste, õpilaste vihikuis jooniste ja märkuste kohta. Seejuures ei ole õpetamisel piltlikkus eesmärk omaette, vaid see aitab õpilastel kujutada ajalookursuses esinevaid põhilisi mõisteid ja teha õpilastele arusaadavaks olulisemad ajaloolised seaduspärasused, ühtlasi suurendab piltlikkuse emotsionaalne mõju ajaloo õpetamise kasvatuslikku tähtsust.

Õpilaste arusaamist õpitust tõendavad parimini igasugused õpilaste iseseisva tööna valmistatud tabelid, skeemid ja kaardid, mida saab ka kasutada näitlike õppevahenditena. Lisaks eelpoolesitatud näidetele võiks

siin veel tuua tabelid "Ürgkogukond" (vt.tabel nr.82), orjandusliku riigi kohta kaks näidist (vt.tabelid nr.83 ja 84), talupoegade ja orjade kohustuste võrdlustabel (vt.tabel nr.85), ülevaade kodanluse iseloomustustest (vt.tabel nr.86) ja proletariaadi ~~kujukinx~~ mõiste tabelina (vt. tabel. nr.87). Kõiki neid tabeleid võib kasutada näitlike õppevahenditena, sest nad on loodud õpilase poolt ja sellega on nad ka arusaadavad õpilasele. Lõpuks olgu veel esitatud NSVLiidu kõrgemate riigivõimu organite skeem Stalinliku konstitutsiooni järele (vt. tabel nr.88).

Otsustavaks tingimuseks, et õpilased omandaksid ajaloo kursuse püsivalt, on kronoloogilisest järjekorrast kinnipidamine ajalooliste sündmuste esitamisel ühes tähtsate ajalooliste nähtuste, ajalooliste tegelaste, kronoloogiliste daatumite tingimatu talletamisega õpilaste mälus. Ainult niisugune ajaloo kursus võib kindlustada õpilastele vajaliku ajaloolise materjali arusaadavuse, näitlikkuse ja konkreetsuse, mille alusel ainult ongi võimalik ajalooliste sündmuste õige analüüsimine ja õige üldistamine, mis juhivad õpilase ajaloo marksistlikule mõistmisele.[1]

1. NSVL Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee määrusest üldajaloo õpetamise kohta NSV Liidu koolides (16.maist 1934.a.), i. Ajaloo õpetamisest, Tallinn, 1949, lk.19.

17. Õpilaste iseseisev töö seoses ajaloolise maali käsitlemisega.

Ajaloo õpetamisel on väga tähtis tutvuda teaduse ja kultuuri küsimustega. See omab suurt ideelis-poliitilist tähtsust rahvusliku uhkustunde kasvatamisel, patriotismi arendamisel, noorte moraalse ja esteetilise vaate kujunemisel. Seda tehakse ka Tartu koolides.

Näitena toome Tartu II Keskkoolis ajaloo tunnis 29. sept. 1955.a. lo. klassis käsitletud maali "Zaporožlased kirja kirjutamas Türgi sultanile" teema "Ukraina rahva võitlus sõltumatuse eest" läbitöötamisel. Läbiarutamine toimus kollektiivsel vaatlemisel, mida teostatakse vestluse kujul. Ettevalmistava jutustuse maali kohta andis õpetaja, sest et ei leidunud õpilast, kes oleks seda teinud. Ettevalmistava jutustuse esitamisel peatus õpetaja mõne lausega maali autori I.I.Repini biograafial ja teatas muuseas, et I.I.Repin on sündinud Harkovi lähedal Tšugujevis, kus rahva keskel olid veel säilinud mõningad kombed ja tavad, mis kunagi olid tekkinud Zaporožje kasakate keskel. Kunstnikku köitsid Zaporožlaste omapärased tavad ja elulaad, eredad kasakate tüübid, nende maaliline riietus, relvad ja tarberiistad.

Õpilastega vesteldes tuletatakse meelde, et Zaporožlaste laager tekkis XVI sajandil pagenud talupoegadest, kes eelistasid vabadust üha süvenevale sunnismaisusele, kes otsustasid võidelda vabaduse eest ja kaitsta rahvast rõhumise vastu. Teatavasti püüdsid Poola ja Türgi valitsused kasakaid küll vägivallaga, küll kavalusega võita. See aga ei õnnestunud. XVII sajandil saatis Türgi sultan Muhamed IV neile kirja, milles püüdis neid veenda, et nad alistuksid talle vabatahtlikult. Kasakad naersid sultani ettepaneku üle ja saatsid talle läkituse. Käesolev maal kujutab kasakaid läkituse kirjutamise momendil (vt.lisa nr.89). Läkitus oli täis põlgust võõramaise vallutaja vastu, täis teravat irooniat ja rahvuslikku huumorit. Kogu kasakaväe nimel kirjutas läkitusele alla ataman Ivan Serko, kes oli rahvasuus tuntud julge, ausa ja õiglase mehena.

Sissejuhatavale vestlusele järgneb pildi vaatlemine kolmes astmes:

1) mis on maalil kujutatud?

2) kus ja millal toimub tegevus - üksikasjade analüüs ja

3) lõppkokkuvõttena süntees.

Maalil on kujutatud "Zaporožlased kirja kirjutamas Türgi sultanile". Maali üldiselt tajumisel minnakse pildi üksikasjade hoolikale vaatlemisele. Pilt jaotatakse osadeks temal kujutatud inimrühmade järgi. Maali tegevus toimub Zaporožlaste laagris.

Maali esiplaanil näeme lihtsa laua ümber tihedalt koondunud kasakaid. Kirja kirjutatakse kollektiivselt. Iga teravmeelne väljendus, mida dikteeritakse kirja jaoks, kutsub esile naerupuhanguid.

Kompositsiooni keskpunktiks on kirjutaja ja tema kohale kummardunud kasakas Ivan Serko, kes dikteerib kõige"soolasemaid"lauseid. Kunstnik on kujutanud Ivan Serko kogenud väejuhina, kelle ilmekates silmades peegeldub suur otsustusvõime, julgus ja kindlus. Maali tagapõhjal on võimas kasakate sõjavägi, millele osutab ilmeka žestiga üks seisev vurrudega kasakas. Kõik pildi tegelased on tabavalt karakteriseeritud, igaüks neist erineb teistest, kuid kõik nad moodustavad ühtse terviku.

Sellele järgnevalt asutakse üksikute tegelaste iseloomustusele nii üldiselt kui ka nende riietuse ja nende juures olevate esmete järele.

Üksikute tegelaste iseloomustusele järgneb maalil kujutatud materjali üldistamine.

1) Maalis "Zaporožlased kirja kirjutamas Türgi sultanile" on monumantaalne teos. Kunstnik Ilja Repin näitab zaporožje uljaid kasakaid kui võimast jõudu, võimast kollektiivi, keda liidavad monoliitseks massiks ühine püüe ja ühised soovid.

2). Nõukogude noortele on nende üksmeel ja uljus heaks eeskujuks, mis kasvatab neis nõukogude patriotismi, iseteadvust, kartmatust ja valmisolekut võitelmiseks vabaduse kaitsel.

3) Maal on tõelisuse peegeldus ja tolleaja kunsti mälestusmärk. Koduseks ülesandeks saavad õpilased pildi järgi tehtud töö kinnistamiseks koostada kirjatöö.

Huvitavalt olid õpilased suunatud iseseisvale tööle ka Tartu I Keskkooli õpetaja V.Metti poolt.

Ülevaate vene kunstist XIX sajandil andis Tartu Riiklikust Kunstimuuseumist palutud lektor, kes

näitas vastavaid diapositiive ja mõningaid reproduktsioone, mis koos üksikasjaliku ettekandega andis ainest selge ülevaate. Sellele järgnevalt andis õpetaja üldhinnangu. Üldhinnangule järgnesid referaadid õpilastelt. Kahele õpilasele oli tehtud üleandeks: esimesele - käsitleda maalikunsti ja teisele - muusikat antud ajastul, aga peale selle oli ülesanne kogu klassi õpilasperele: rääkida vabal soovil kas kunstist või muusikast, kusjuures tuleb esile tõsta oma lemmik ja näidata, miks ta on valinud oma lemmikuks ühe või teise kunstniku.

Viimane osa oli kõige huvitavam ja kaasakiskuvam. Õpilased olid hankinud rikkalikult materjali kunstikoolist ja mujalt.

Niisugust kogu klassi rakendamist tuleks eeskujuks võtta. Niisugune kodune ülesanne aktiviseerib õpilast ülimal määral ja loob iseseisva töö harjumusi ja kasvatab õpilastes eneskindlust.

18. Õpilaste iseseisev töö ajaloolise sisuga ilukirjanduslike teoste läbitöötamisel.

> Kultuuri tõstmine, see on esimeses järje korras ilukirjanduslike teoste tundmine. See rikastab inimest kõige rohkem, annab võimaluse ... inimesel kasvada, rohkem aru saada inimestest.
>
> M.I.Kalinin.

Kasvaval ja areneval noorusel on olnud ja on ka edaspidi alaline soov kõike teada saada, kogu maailma läbi käia, avastada ja luua midagi uut. Selles on noortele suureks abiks ja innustajaks raamat - eriti laste ja noorsookirjandus. Iga hea raamat avardab noorte silmaringi, rikastab teadmistega ja annab vastuse kõigile noori huvitavaile probleemidele. Nii on meie kirjanduse peamisi ülesandeid luua nõukogude noore - eeskujuliku õpilase, hea seltsimehe, tulihingelise pioneeri või kommunistliku noore kuju, luua vaimustava kangelase kuju, kes pälviks lugeja armastust.

Õpilaste iseseisev töö raamatuga on õppe- ja kasvatustöö oluliseks osaks. See on tähtsaks vahendiks iseseisvalt teadmiste täiendamisel ajaloo ja konstitutsiooni alal. Sisukad ajaloolased teosed tõstavad õpilaste huvi ajaloo vastu. Täiendav lugemine aktiviseerib õpilaste ainealast sõnavara, lisandab oskussõnu ja laiendab veel mitmeti õpilaste teadmisi.

Tuleb kasutada kõiki võimalusi, et suunata häid raamatuid õpilaste hulka.

Käsiteldava ilukirjanduse - belletristika - võime jagada:

a) üldine belletristika,

b) ajalooline belletristika ja

c) epohhi belletristika.

Käesoleval juhul on meie huvipunktiks peamiselt ajalooline belletristika ja epohhi belletristika niipalju, kui see on seotud ajalooliste sündmustega. Ajaloolise tõelisuse tunnetamisel on belletristika ajalooõpetaja truuks abilisek; sest ta abistab õpetajat õpilaste järeldustele üldistustele viimisel.[1]

Et õpilased saaksid veelkordselt teatava küsimuse käsitlemisel ajaloos sügava elamuse, kinnistame õpitut kirjandusteostes esitatud heade, väärtuslike tegelaste kangelaslikkuse meenutamisega. Kuid sellest üksi on vähe. Tuleb anda õpilastele mõni katkend ilukirjanduslikust teosest iseseisva töö korras kodus ette valmistada ja lasta õpilasel see klassis ette kanda. Pärast nende ettekandmist tunneme, et oleme midagi vapustavat üle elanud.

---

1. В.А. Классен, Использование художественной литературы на уроках истории в 5-7 классах. Москва, 1954, стр. 5.

See on meie nõukogude inimeste ennastsalgav võitlus, nende kodumaa-armastuse suurus, mida nii tugevasti üle elasime.

Niisugusteks kodusteks ülesanneteks raamatuga töötamisel on soovitavad teosed, mis kõnelevad nõukogude inimeste ennastsalgavast võitlusest rahva vabaduse eest, nende kodumaa armastuse suurusest jne., sest alati tuleb kodusteks ülesanneteks antava kirjanduse valikul silmas pidada, et ajalugu on eeskätt töötavate masside ajalugu.[1]

Ajaloo- ja konstitutsiooni õpetaja peab organiseerima kodust lugemist, peab arendama õpilastes huvi ajaloo alaste raamatute vastu. Selleks on tarvis: a) õpetajal endal põhjalikult tutvuda ajaloo-alase belletristika ja populaarteadusliku kirjandusega, b) koostada nõutava kirjanduse nimestik, kuhu on märgitud autor, tiitel ja väljaandmise aasta, c) hoolitseda, et vajalikud raamatud ostetaks kooli raamatukogusse, d) soovitada vastavat kirjandust õpilastele kodus lugemiseks iseseisva töö korras. Iseseisva lugemise organiseerimise puhul on väga tarvilik teose näitamine tunnis, raamatust tunni materjaliga seotud katkendite ilmekas lugemine tunnis, raamatus olevate piltide näitamine ja hiljem viia läbi vestlus loetud raamatute kohta, kusjuures aegajalt seovad entusiastid-õpilased loetut vastamisel tunnis. Õpetaja märgib ära vastuse hindamisel laialdasi teadmisi, mida esitas õpilane, ja peagi veenduvad ka teised, et kodus loetut saab mitmeti põimida oma vastustesse. Nii tõmmatakse õpilased lugemisse kaasa ja eesmärk ongi saavutatud.

---

1. V. A. Klassen, op. cit. lk. 8.

Tartu koolides on ajaloo õpetajate poolt koostatud ilukirjanduslike teoste nimestikud iga klassi ajaloo-programmile vastavalt ja õpilastele on antud juhised nende kasutamiseks iseseisva töö korras.

Konkreetsete teoste läbitöötamiseks antakse õpilastele ka konkreetsed ülesanded. Osalt on õpilased neid ülesandeid väga hästi täitnud, kuid esineb ka juhuseid, kus õpilased on ülesanded peaaegu täitmata jätnud. Raamatud on küll läbi loetud, kuid raamatus pakutavat ei ole kätte saadud.

Esineb ka juhuseid, kus keelte õpetajad ja ajaloo õpetajad kooskõlastatult annavad õpilastele ülesandeid iseseisvaks tööks. Läbitöötatud ilukirjanduslike teoste materjali kasutatakse selle järel nii ajaloo kui ka keelte tundides. See mitmekesistab ajalooalase materjali õppimist ja annab õpilasele võimaluse ühe aine õppimiseks läbitöötatud teose materjali kasutamiseks ka teise aine õppimisel.

Hea eduga on kasutatud ka sellist võtet, kus on antud mõnele õpilasele ülesandeks kodus iseseisvalt ette valmistada katkend klassis ettelugemiseks, mis illustreerib tunnis läbivõetavat teemat.

Kokkuvõttes olgu märgitud, et ilukirjanduse kasutamise probleem Tartu koolides on leidnud õige lahenduse. Kuna mainitud teema on aga küllalt ulatuslik ja metoodiliselt veel vähe läbi töötatud, vajaks see veel ulatuslikumat uurimist.

19. Õpilaste iseseisev töö populaarteadusliku kirjanduse kasutamisel.

Populaarteaduslikku raamatu all mõistetakse kergelt arusaadavas keeles ja mõistetes koostatud teaduslikku raamatut. Sellised raamatud on õpilastele lisakirjandusena väga soovitatavad raamatud, sest nendes on käsitletud ajaloolisi probleeme palju arusaadavamalt ja lihtsamalt, kui teaduslikes töödes. Need raamatud laiendavad õpilaste silmaringi teaduslikult ja ühtlasi äratavad ka huvi teaduslike tööde vastu.

Populaarteaduslike teoste kõrval on väga kasulikud õpilastele kasutamiseks mitmesugused teatmeteosed, nagu sõnastikud, entsüklopeediad, atlased jne. Need raamatud on hädavajalikud iseseisvalt töötamisel eriti siis, kui käsitletavas kirjanduses tulevad ette mõned seni tundmatud mõisted, terminid ja ununenud või seni tundmatud kohad jne.

Nii populaarteaduslike kui ka ilukirjanduslike teoste läbitöötamisel kasutatakse peamiselt ühte ja samu meetodeid, seepärast vaatlemegi neid ühes koos.

Sõltuvalt loetava raamatu lugemise sihist oleneb lugemine üldse. Kui tahetakse loetavat raamatut pikemalt kasutada, siis tehakse sellest mitmesuguseid märkmeid. Need märkmed peavad peegeldama loetava teose põhimisi mõtteid. Lühimaks märkmete vormiks on teose plaan, mille all mõistetakse loetava teose peamiste mõtete loetelu pealkirjade kujul. Kui sellist plaani laiendada mõtete arendamisega ja tõendite ja faktide esitamisega, siis saame selle teose konspekti. Plaani kõrval esineb veel teeside väljatoomine, mis kujutab enesest lühidalt formuleeritud väidelausete kujul antud vastuseid plaani punktidele. Selliseid vastuseid täiendavad tsitaadid, mille all mõistetakse autori sõnadega väljendatud ütsluste või seletuste väljakirjutamist. Nii teesid kui ka tsitaadid on vajalikud loetud raamatu materjalide ärakasutamisel mingisuguse teise töö koostamisel. Neile väljakirjutustele lisanduvad lugeja omapoolsed märkused, mis väljendavad lugemise juures üleskerkinud lugeja mõtteid ja küsimusi. Sellistele väljakirjutuatele ja märkustele järgneb juba lugeja annotatsioon loetud raamatu kohta, mille all mõistetakse lugeja poolt koostatud - seotud jutustuse vormis - kokkuvõte loetud teose kohta.[1] Kui raamatut loetakse kas referaadi valmistamiseks või selle materjalide ärakasutamiseks mingisuguse teise teadusliku töö koostamisel, siis tehakse ka sellest vastavaid väljakirjutusi.

Vrd. A.P.Primakovski, op.cit.lk.77 jj.

Populaarteaduslikke teoseid on Tartu koolides rohkesti kasutatud. Õpilased annavad neid õpilastele läbitöötamiseks iseseisva töö korras mitmesugusel eesmärgil, nagu:

1. õpilaste teadmisi laiendada teatud küsimuses
2. et selle põhjal referaate valmistada ja arendada ettekandmise oskust. Referaate valmistavad ainult üksikud õpilased, kes on selleka võimelised ja tahtelised.

20. Õ p i l a s t e iseseisev töö referaatide valmistamisel ja ettekandmisel.

Referaadi all mõistame meie mingis küsimuses kirjalikku või suulist esitist - ettekannet - mis on koostatud ühe või mitme allika põhjal.

Iseseisva töö tähtsus referaadi ettevalmistamisel on väga suur. Ta innustab referaadi koostajat visale, igakülgsele, sügavale, poliitilisele ja teaduslikule enesetäiendamisele; stimuleerib iseseisvat ja loomingulist tööd õpingutes, kujundab harjumusi töötamiseks valitud teemal ühe või mitme allika järgi; õpetab iseseisvalt oma mõtete sõnastamisele, edasiandmisele ja tabama enam sügavaid sidemeid teema ja kaasaja vahel ja sisendab elementaarseid harjumusi teaduslik-uurimuslikuks tööks.[1]

On soovitav suunata õpilasi iseseisvale tööle referaatide ettevalmistamiseks ja võimaldada neil siis esineda tundides kogu klassi ees või pikema ettekandega klassivälise ringitöö korras.

---

1. I.E.Hohrjakov, op.cit., lk.82.

Tunnis ettekantud referaat võib ainult täiendada ja arendada õpetaja jutustust, ei tohi aga ühelgi juhul asendada seda. Tunnis ettekantud referaadid võivad olla ainult lühireferaatidena, mille kestus on 5-10 minutit.[1]

Kui mõni õpilane on läbi töötanud mõne artikli või raamatu tunnis tundmaõpitava materjali alal, siis on tarvilik anda temale võimalus esinemiseks. Sellel on suur praktiline tähtsus referendi seisukohalt, sest ta laiendab pidevalt oma silmaringi, omandab harjumusi süstemaatiliseks töötamiseks ja materjalide otstarbekohaseks klassifitseerimiseks, aga ka esinemisoskust. Lisaks referendile antavatele tööinnustustele rikastavad sellised ettekanded ka klassikaaslaste teadmisi ja stimuleerib kogu klassiperet niisugusele tööle.

Referaat koostatakse uuritava raamatu või artikli plaani ja temast tehtud konspekti alusel. Õpetaja ettekannete täienduseks on soovitav selliseid referaate lasta koostada just faktilise materjali - tunnis käsitatavate teemade kohaste artiklite või isegi mõne pikema ettekande - põhjal, et sellega õpilasi viia lähemale tegelikule elule ja õhutada kasutama ka oma kodukoha ümbruse materjali õpitava aine huvitavamaks tegemiseks.[2]

Kui esialgsed referaadid on küllalt kitsapiirilised, on soovitav üle minna õpilaste laiemahaardelistele ettekannetele, mis on koostatud juba mitmete allikate põhjal. Selleks koostab referent plaani ja konspekti iga tema poolt läbitöötatud allika kohta ja selle järele töötab välja ettekande üldise plaani. Plaan arutatakse

---

1. V.A.Klassen, op.cit., lk.13.
2. М.А. Ершова, Использование периодической печати на уроках конституции СССР, Москва - 1983, стр. 3.

läbi koos õpetajaga ja veejärele vormistatakse ettekanne konspektina, teesidena või laiendatud kirjaliku esitusena. Kõik ettekanded peavad olema väga hoolikalt ette valmistatud ja kaunilt vormistatud. Töökultuuri eesmärgil on soovitav lasta referaat või ettekanne illustreerida ja kaas vormistada. Hästi vormistatud referaate ja teisi ettekandeid on soovitav säilitada õppevahendina kooli Pedagoogilises nurgas.

Õpilaste iseseisvat tööd referaatidega on arendatud kõikides Tartu koolides. Selle näitena olgu esitatud siin Tartu II Keskkooli 10.$_b$ klassis teema "Kultuur Venemaal XIX sajandi II poolel ja selle ülemaailmne tähtsus" käsitlemisel olid rakendatud õpilased iseseisva töö korras referentidena. Esines 4 referenti alateemadega: a) Louis Pasteur, b) Ilja Metšnikov, c) Ivan Petrovitš Pavlov ja d) Jablotškov. Nende referaatide koostamiseks koostasid referendid plaan-konspektid, millistes olid ära märgitud pidepunktid. Nende pidepunktide järele peeti umbes kümneminutilised lühireferaadid (vt. lisad 89-92).

Umbes samalaadseid referaate on peetud ka teistes Tartu koolides, aga tõhusamaks aine süvendatud õpetamiseks on veel palju referaatide alal võimalik teha ja neid võimalusi peaks ka kasutama.

II p e a t ü k k.

Õ p i l a s e iseseisvaid klassivälisei d

töid ajaloos ja konstitutsioonis.

Ajaloo- ja konstitutsiooni-alast klassivälist tööd teostavad õpilased huvi korral vabatahtlikult klassivälisel ajal. Nagu märgitud, ei ole klassiväline töö kohustuslik õpilastele, on aga kohustuslik koolile ja "üllaim ülesanne" [1] aineõpetajale, sest ta kinnitab õpilastes tervet ja õilist püüet oma teadmisi täiendada. Klassivälist tööd ei tule segada õpilaste iseseisvate töödega, mida teostatakse koduste ülesannete korras, mis on õppetunnis määratud ja antud ülesannete täitmine, mis piirdub õppekursuse sisuga ja on vaieldamatult kohustuslik. Kuid kõigil juhtudel aitab klassiväline õpilaste iseseisev ajaloo-alane

---

1. vt. N.Andrejevskaja ja V.Bernadski, Ajaloo õpetamise metoodika, Tallinn, 1949, lk. 298.

töö kaasa klassi töö korras omandatud teadmiste laiendamisele ja süvendamisele. Peajõuks, mis kindlustab töö edu, on huvi teada saada rohkem, täielikumalt ja sügavamalt. "Klassiväline töö on õpilaste kultuurse vaba aja veetmise kõige väärtuslikum vorm, ühes sellega on ta ka kommunistliku kasvatuse tähtsaks vahendiks. Tema peamised ülesanded seisavad selles, et

1) laiendada, täiendada ja kinnistada õpilaste poolt tundides saadud teadmisi, oskusi ja harjumusi;

2) tugevdada kasvatuslikku mõju õpilastele;

3) anda õpilastele võimalus oma aktiivsuse ning individuaalsete võimete, kalduvuste ja huvide kasulikuks rakendamiseks ning sel alusel aidata kaasa õpilaste kõigi sotsiaalselt väärtuslike individuaalsete omaduste arenemisele.

Need ülesanded viiakse ellu niinimetatud massiliste klassiväliste ürituste ja meelelahutuste, ringide töö, kooliorganisatsioonide töö ja õpilastele individuaalse töö organiseerimise teel." [1]

"Õpilase nõrgad, muutlikud ja kiiresti mööduvad harrastused muutuvad lisatöö läbimõeldud organiseerimise teel kindlateks vaimseteks huvi-

---

1. J.I.Perovski, Õppe-kasvatustöö juhtimine koolis, Tallinn, 1954, lk. 123.

aladeks, mis kujundavad õpilase isiksuse. Lisatöös võib rakendada täiel määral põhimõtet "igaühelt tema võimete järgi".

Klassivälised lisatööd õppeaine alal on õpilastele iseseisvuse kooliks" [1] ja omavad ka seepärast tohutu suurt hariduslikku ja kasvatuslikku tähtsust.

Klassivälises töös ajalooõpetaja ei tarvitse koormata õpilasi täiendavate ülesannetega, aga võib teostada õpilaste individuaalsete huvide väljaarendamist. Nii näiteks võib õpetaja teostada järgmisi klassivälise töid:[1]

1) tutvustab õpilasi ajaloolise ja kodukohaümbruse muuseumide materjalidega (soovitav 1-2 ekskursiooni iga klassiga poolaastas) ja
2) abistab ajalooõhtu või konverentsi ettevalmistamisel (soovitav üks kord õppeaastas).

Konverentsi temaatika võiks haarata ajaloo kursuse mõnd keskendavat probleemi: nagu: vene rahva võitlus oma rahvusliku iseseisvuse eest; meie maa rahvaste kultuuriline areng; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ja võitlus sotsialismi ja kommunismi ülesehitamiseks Nõukogude Liidus.

Sellistel konverentsidel esinejad peavad saama varakult ülesandeid referaatide, sõnavõttude jne. alal. Peab teostama ka valik kunstilise isetegevuse ja illustratsioonide osas. Siin peab õpetaja kontrollivalt ja abistavalt juhtima konverentsi või ajaloolise õhtu ette-

[1] P.S.Leibengrub ja I.I.Merzok, op.cit.lk.133 j.

valmistamisi.

3) Õpetaja peab juhtima õpilaste klassivälist lugemist.

On vajalik õpilastele soovitada ilukirjandusliikke teoseid, anda lühiseid soomustusi teoste kohta, samuti selgitada ilukirjanduses loodud kujude ajaloolist usaldatavust.

4) Õpetaja peab abistama õpilasi referaatide ja teiste õppeettekannete ettevalmistamisel neid huvitavates ajaloolistes küsimustes.

Peab märkima, et aja puudusel ja tavaliselt kogu klassi passiivse osavõtu vältimise eesmärgil ei ole võimalik referaate ja teisi õpilaste ettekandeid ära kuulata tunnis, vaid seda on soovitav rohkem kasutada klassivälise töö korras, ajalooringis, ajalooõhtutel jne., aga referaatide ja ettekannete valmistamine on väga tarvilik, sest ta ahvatleb õpilasi kasutama täiendavat materjali küll mitmesugustest allikatest, kirjandusest, ajakirjandusest, entsüklopeediast, muuseumidest jne. Ta õpetab õpilasi iseseisvalt valmistama ettekandeid, loob iseseisva töötamise harjumuse ja äratab huvi teatavaid probleeme sügavamalt uurimiseks, arengut jälgima pikema perioodi kestel, teadlaste mitmesuguste seisukohtade ja arvamuste võrdlemiseks ja analüüsimiseks teatavates vaieldavates küsimustes.

Nimetatud eesmärkide massilise rakendamise eesmärgil tuleb taotleda, et iga õpilane valmistaks õppeaasta jooksul vähemalt ühe ettekande iseseisva töö korras, kuid õpetaja kontrolli ja juhendamise all, millele aga järgneb pärast ettekannet ka arutelu, mis kasvatab referenti ja kuulajaskonda.

On uuritud mitmesuguseid klassivälise iseseisva töö vorme ja leitud, et neid võib jagada väga mitmesse liiki. Nii on saadud klassiväliste tööde vormidena järgmised:

1) raamatute lugemine,

2) vestlus,

3) maketttide valmistamine,

4) skeemide ja tabelite valmistamine,

5) ajaloolase seinalehe väljaandmine,

6) ajaloolise lotto valmistamine,

7) diapositiivide vaatamine,

8) ringi päeviku pidamine,

9) ekskursioonid,

10) referaatide koostamine ja nende esitamine ja

11) kordamisõhtud.

Kõigi nende õpilaste iseseisvate klassiväliste tööde ülesandeks on tunnis õpitu kinnistamine.[1] Selle ülesande täitmiseks on kättesaadavaimaks vormiks klassiväline täiendav lugemine. Lugemiseks tuleb kasutada nii raamatuid, kui ka ajakirju ja ajalehti, kust välja noppida just ainealased artiklid. Kogu see töö tuleb aga organiseerida nii, et see kõik toimuks õpetaja juhendmisel ja õpetaja kontrolli all, sest vastasel korral võib sellest kasu asemel ainult kahju saada. Kui siin kaob ära juhtimine ja ülesannete täitmise kontroll, siis võib õpilane sattuda valele teele ja sellega omada väära arusaamise õpitust.

1. vt. Б. Соколов, Н. Антонович, М. Гун, Внеклассная работа в школе, Новосибирск, 1957, стр. 3.

Mitmesuguste klassiväliste iseseisvate tööde teostamine nõuab õpilastelt kannatust, täpsust ja oskust orienteeruda materjalides. Selle ülesande täitmiseks annab õpetaja õpilastele ülesandeks teatud teadmiste omandamise õpetaja eelneva jutustuseta. Selleks kannab õpetaja uue aine ette küllaldase täpsusega ja küllaltki laialt, aga jätab vahele teatud momendid, milliste omandamise teeb õpilastele ülesandeks.[1] Kui see ülesanne on õieti ja küllaltki hästi täidetud, siis võib õpetaja juba õpilaste iseseisva töö arendamise suunas edasi minna.

Klassivälise töö olukord erineb tunduvalt olukorrast, milles toimub õppetöö klassis. Klassivälist tööd teostades on õpilasel huvitavam, siinn käitub ta sundimatult. Valmistades mingit maketti, tabelit, skeemi või muud sellesarnast peab õpilane teatava huviga kiinduma sellesse ja sellega ületab märkamatult ülesande täitmisel kerkivad raskused ja püüab teha tööd aina paremini. Lisaks sellele aitab klassivääline töö ümber kujundada vähedistsiplineeritud õpilasi, aga distsipliini parandamisega tõstab õpetaja ka õpilase õppeedukust.

Klassivälise töö kolmandaks ülesandeks on õpilaste poolt läbivõetud materjali loominguline ümbertöötamine.[2] Selle ülesande täitmiseks antakse õpilastele mitmesuguseid teemasid kirjalike tööde kirjutamiseks. Need stimuleerivad õpilased iseseisvale loogilisele tööle ja annavad õpilastele

---

1. B.Sokolov, N.Antonovitš, M.Gun, op.cit.lk.3.
2. Ib.lk.4.

iseseisvuse ka raskemate probleemide iseseisvaks lahendamiseks. Selliselt saabki kasvatada iseseisvaid töötajaid.[1]

Õpilaste klassivälise iseseisva töö organiseerimist tuleb alata kergemate ülesannetega ja nendelt üle minne järkjärguliselt raskematele ülesannetele. Iseseisvate loominguliste tööde teostamisele üleminekuks tuleb eeskätt õpetada plaani koostama. Seda teed on kasutanud ka Tartu koolid. Nii võiks esitada Tartu I Töölisnoorte keskkooli XI klassis teostatud kontrolli tulemusi sellel alal. Seal selgus, et klassi parematel õpilastel olid koduste tööde kohta järjekindlalt teostatud plaanikonspektide koostamine tunnis läbivõetud materjali, õpiku ja lisamaterjalide põhjal. Näiteks kordamisel 29.IV.1955 õpetaja vestleb teemal "Ühiskondlik liikumine XIX sajandi 30-datel aastatel" ja peatus veel teistel teemadel, kus juures töö käigus laskis õpilastel välja tuua, mida tuleb konspekti märkida ja nii valmis projekt ulatusliku mahuga sünteetilise teema jaoks oma alateemadega, mis viidi lõpule ja viimistleti koduse töö korras. Niisugune süstemaatiline kordamine on väga tarvilik eksamile ettevalmistamisel, mis aga tavalises üldhariduslikus koolis võimaldab arendada rohkesti iseseisvat tööd kodus.

Suure järjekindlusega on kavastamine läbi viidud Tartu IV Keskkoolis. Olgu näitena sellest tööst toodud teema "Prantsuse revolutsiooni eel ja revolutsiooni algus", mis on kavastatud õpilaste poolt kodus iseseisva töö korras järgmiselt:

---

1 vt. А.Н. Ильинский, Самостоятельная работа учащихся средней школы на уроках истории в процессе беседы, lk.5.

I Kriisi teravnemine.

1) Mittevajalik rahakulutus kuninglikust kassast.

2) Maksude mitteõiglane laekumine riigikassasse.

II Generaalstaatide kokkukutsumine.

1) Kokkukutsumise põhjused.

2) Kodanluse püüded kukutada feodaalkorda.

III Generaalstaatidest Rahvuskoguni.

1) Kodanluse rahulolematus oma seisundiga ühiskonnas.

2) Rahvuskogu organiseerimine.

3) Louis XVI püüe katkestada rahvuskogu tööd.

4) Relvastatud vastuhakk kuningale.

IV Bastille'i vallutamine - revolutsiooni algus.

1) Bastille'i langemine.

2) Ettevalmistused Pariisi piiramiseks.

3) Rahvamasside väljaastumine ja võit.

4) Võidu ärakasutamine kodanluse poolt.

Teine sama klassi õpilane esitab sama teema kohta järgmise plaani:

1)Kuninga toretsemine ning tema väljaminekud.

2) Louis XVI kutsub kokku 1789.a. Generaalstaadid.

3) Generaalstaatide istung.

4) Kolmanda seisuse saadikud kuulutavad end kogu natsiooni esindajaks - Rahvuskoguks.

5) Pariisi ülestõus.

6) Bastille'i vallutamine ja kodanluse võit.

Neist kahest plaan-konspektist on esimene väga hästi ja oskuslikult koostatud. On näha, et õpilane on osanud välja tõsta sündmuste peapunktid ja sellele alla liigitanud hästi ka alapunktid. Teise plaani kohta võib

öelda, et plaani koostamises on eksimusi plaani sõnastuslikus küljes ja ka sisuliselt ei oska peaprobleeme eraldada sellega seosesolevaist sündmustest, ei ole näitek teks räägitud revolutsiooni põhjustest jne. Neist kahest plaanist järeldub, et õpetaja pole olnud plaani koostamise juhendajaks, vaid plaan on tekkinud iseseisva töö tulemusena.

Võrdlusena sama teema kohta tehtud märkmeist võiks esitada Tartu I Keskkoolis koostatud plaani, mis näitab õpilase oskust väga kokkuvõtlikult ja lühikest plaani koostada:

1) 5.mail 1789 Generaalstaatide kokkukutsumine.
2) 14.juulil - Bastille'i vallutamine.
3) 26.augustil 1789. Inimese ja kodanikuõiguste deklaratsioon.

Sissekandest nähtub aga ka, et faktid on antud kronoloogilise tabeli lülina - põhjuslikkuse vihjeteta. Kuna selles plaanis on välja jäetud Generaalstaatide kokkukutsumise eelsündmused, siis on see liiga konspektiivne - ülevaade üldolustikust tuleks ka plaanis sõnastada. Sellest plaanist jääb mulje, et materjal ei ole läbi analüüsitud, vaid kasutatud on õpikus olevaid eriti olulisi pealkirju.

Viimati esitatud plaanile otse vastandi esindajaks on ühe II Keskkooli õpilase plaan samale teemale. See paan on venitatud juba seevõrra pikaks, et kaotab plaani mõiste ja kujutab enesest plaan-konspekti. Teise äärmuse esindajana olgu ka see esitatud järgmiselt:

I Revolutsiooni algus.

1) Feodaalkorra kriisi teravnemine.

2) Prantsusmaa raha-, siseasjade- ja kaubandusminister Turgot. Tema poliitiliseks ideaaliks oli - valgustatud absolutism; eesmärgiks: rahandus korda seada (Ei laenu, ei uusi makse, ei pankrotti).

3) Turgot'i reformide programm:

a) 1774.a. avaldas seaduse viljakaubanduse kohta.

b) Kaotas kogu maal vilja sisetollid.

c) Võttis maksurentnikelt õiguse soolamakse sisse nõuda.

d) Tühistas teoorjuse, mis seisnes selles, et talupojad pidid sildu ja teid korras hoidma.

e) Teoorjuse asendas maksuga, mis oli kohustuslik kõigile, isegi kuningale.

f) Kaotas tsunftid.

4) Reformide tulemused:

a)Eesõigustatud seisused keeldusid makse maksmast, sest nad ei soovinud olla võrdsustatud III seisusega

b) Parlament keeldus seadusi sisse kandmast oma raamatutesse.

c) Kirik oli Turgot' vastu, sest ta oli kaotanud mõned kiriku rahanduslikud priviileegid.

d) Turgot saadeti erru, kriis süveneb.

II Asutava Kogu periood.

1) Suurkodanlus võimul.

2) "Inimese ja kodanikuõiguste deklaratsioon":

a) Õigus olla vaba: "Inimene sünnib vaban a ja ühevääarsena õiguste suhtes".

b) Kaotati seisused.

c) Kõik kodanikud on seaduse ees üheõiguslikud.

d) Võim kuulub rahvale.

e) Omand on puutumatu ja püha õigus.

Et deklaratsioon kinnitas kodanluse omandi, lõi ta uue varandusliku ebavõrdsuse - ühtede inimeste uue sõltuvuse teistest, kapitalistliku ekspluateerimise.

3) Inimeste ja kodanikuõiguste deklaratsiooni põhiline erinevus 1917.a. "Töötava ja ekspuateeritava rahva õiguste deklaratsioonist.

Ülaltoodust nähtub, et on tagaplaanile jäetud kronoloogilised sõlmpunktid, kuid on esile tõstetud nähtuste põhjuslikkus ja nende tagajärjed. Sissekanded on tehtud õpetaja jutustuse järgi ja sellega omavad teatava metodoloogilise läbitöötluse.

Antud teemale on lisandatud skeem:

Rojalistid → ← Konstitutsioonilised monarhistid → ← Kolmas seisus ilma kodanluseta

Vastastikused nooled näitavad seisuslike suhete vastuolude olemasolu, mis põhjustavad edaspidiste sündmuste kriise ning otsinguid nende lahendamiseks.

Esitatud plaan-konspekti paremused seisavad selles, et ta tõstab välja kõik olulised momendid teatud sündmuse arengust. Selle konspekti põhjal nähtub, et õpetaja (põhjalikum aine käsitlus, õpetaja ei ole piirdunud ainult õpiku materjaliga) on mõnda küsimust laiemalt käsitlenud kui napisõnaline ja vähekonkreetne õpik.

Niisugune materjali kavastamine õpilaste poolt iseseisva töö korras toimub põhiliselt köikides Tartu koolides ajaloo ja konstitutsiooni käsitlusel.

Toodud näited iseloomustavad Tartu Keskkoolide vanemate klasside õpilaste iseseisvat tööd koolis ja kodus, mis põhiliselt jääb samaks kogu ajaloo käsitluse kestel.

Pääle kavandamise töö leidub töövihikus mitmesuguseid skeeme ja tabeleid õpilaste iseseisva tööna, milledest on silmapaistvamad just mitmesugused võrdlus ehk sünkronistlikud tabelid, milliste koostamiseks juhised on antud tunnis õpetaja poolt, aga nende koostamine toimub õpilaste poolt kodus. Mõned sellistest tabelitsest on kujunenud nii suureks, et ei mahu otse vihikusse. Sel juhul on need tehtud suurele joonestuspaberile ja hoitakse vihiku vahel.

Sellised suurtabelid haaravad ajalookursuse ulatuslikke lõike. Õpilased, kes selliseid tabeleid õppeaasta kestel valmistavad, omavad kevadiseks kordamisperioodiks asendamatu materjali üldise ülevaate süstematiseerimiseks.

Selliseid suurtabeleid on valmistatud suuremal määral Tartu linna III kekskkoolis ja vähemal määral ka Tartu linna II keskkoàli IX klassis. Neid tabeleid ei tule õpilastelt nõuda, sest nende valmistamine põhjustab õpilaste ülekoormamist koduste töödega. Neid on seni valmistanud vaid mõned entusiastid, kes otsivad muidki teid oma ajalooalaste teadmiste täiendamise januga.

1. Õpilaste kodused kirjalikud tööd.

Teatud küsimuse või teema kordamiseks ja põhjalikumaks selgitamiseks on Tartu koolides kasutatud ka koduseid kirjalikke töid.

Koduste kirjalikkude tööde temaatika koostatakse peamiselt kahe põhitüübi järgi:[1]

Esimese põhitüübi moodustavad sellised teemad, mis ei nõua õpilastelt täiendava kirjanduse kasutamist, kuid sunnivad õpilast tundmaõpitud materjali lahti mõtestama, seda üldistama, oskama jälgida ajaloolisi nähtusi nende arenemises. Seda tüüpi tööd sunnivad õpilasi jälgima õpiku järgi kindlat probleemi, sunnivad mõtlema materjali üle ja hoolikalt töötama raamatuga.

Niisugused teemad on näiteks:

1) Vanaaja kultuurriigid: Egiptus, Kreeka, Rooma, Urartu.
2) Euroopa XI-XVI sajandil:
3) Leiutiste murranguline mõju sõjaasjanduses ja majanduslikus elus.
4) Kodanliku revolutsiooni ülesanded Inglismaal ja Prantsusmaal.
5) 1848.a.revolutsioon Euroopas.

1. V.G.Kartsov, op.cit.lk.59.

6) Imperialism kui kapitalismi kõrgeim ja viimane staadium.
7) Esimese Imperialistliku Maailmasõja põhjused ja tagajärjed.
8) Inimeste elu ja töö kauges minevikus, Kiievi-Venemaal ja tänapäeval.
9) Vene riigi kujunemine ja kasvamine. Võitlus välismaiste vallutajatega.
10) Tsaari-Venemaa kui mahajäänud maa jne.

Koduste kirjandite teise tüübi moodustavad kirjandid, mille aluseks on õpilaste iseseisev töö täiendava kirjandusega. Need tööd käsitlevad üksikuid eriküsimusi. Need on temaatilised kirjandid, mis nõuavad mitmesuguste õpetaja poolt kättejuhatatud allikate laialdast kasutamist. Nimetatud kirjandite tüüp nõuab sügavat ja pingelist tööd pikema aja jooksul, sellepärast tuleks piirduda vaid ühe tööga õpilase kohta õppeaastas ja seda peamiselt vabatahtlikkuse alusel neile õpilastele, keda ajalugu huvitab, ja sel juhul, kui see ei takista õppetööd teistes õppeainetes.

Niisugusteks teemadeks on näiteks:

1) Borodino lahing.
2) Minin ja Požarski.
3) Dekabristid.
4) Suur vene väejuht M.I.Kutuzov.
5) Kodusõja legendaarne kangelane V.I.Tšapajev.
6) Haridus ja teadus Venemaal XIX sajandi lõpul.
7) Venemaa kunst XIX sajandi lõpul.
8) Kommunistliku Partei Keskkomitee ideoloogilised otsused jne.

2. Õpilaste iseseisev töö ajaloo ja konstitutsiooni tundmaõppimiseks pioneeri ja kommunistliku noore tööna.

Õpilaste iseseisev klassiväline töö on väga mitmekesine nii siult kui ka vormilt. Ühtede selliste töödena esinevad ka pioneeri- ja kommunistlike noorte tööd. Ajaloo ja konstitutsiooni õppimiseks saab seda tööd ära kasutada nii palju, kui see puudutab just neid õppeaineid.

Tartu linna koolide kõikides pioneermalevates on leidnud rakendamist koonduse teemadena "Lenini ja Stalini lapsepõlv ning noorusaastad", milleks on õpilaste iseseisva töö korras kogutud pilte, kirjutusi, luuletusi jne, mis on koondatud temaatilisse albumisse. Nimetatud koondustel on pioneerid esinenud mitmesuguste ajaloolise sisuga lühireferaatidega, deklamatsioonidega, lauludega, montaažidega jne.

Nende koonduste peamiseks eesmärgiks on olnud näidata noortele meie nõukogude rahvaste suurte juhtide suurt püüdlikkust, ideelisust ja vankumatut tahet, mida nad on üles näidanud kogu oma elu ja tegevusega võitluses

töötava rahva vabastamise eest ekspluateerimisest. On eriti rõhutatud kahte olulist joont: armastust teadmiste vastu ja teadmiste kasutamist rahva huvides õhutades sellega õpilastes isamaarmastust - patriotismi.

Koonduste teemadeks on olnud ka konstitutsiooni teemad tihedas seoses ajalooga. Nii on käsitletud teemat: "Nõukogude Liidu kodanike õigused haridusele, tööle ja puhkusele", millise teema lahtimõtestamiseks on valitud ajalooline taust.

Koonduste temaatika vastava valikuga on võimalik nii pioneeritööd kui ka kommunistlike noorte tööd edukalt ära kasutada õppeedukuse tõstmiseks, aga samuti ka õppe-kasvatustöö eesmärkide taotlemiseks.

3. Õpilaste iseseisev klassiväline töö ajaloo ja konstitutsiooni ringides.

Õpilaste klassivälise iseseisva töö vormidest on osutatud suurt tähelepanu tööle aineringides. Partei XIX kongressi otsustes märgitakse tööd aineringides kui üht vahendit sotsialistliku kultuuri ja rahvahariduse edasiseks arendamiseks.

Töö aineringides toimub enam-vähem kindla ja püsiva õpilaste koosseisuga ja teostub süstemaatiliselt. Töö aineringides taotleb üldjoontes samu sihte, mis õppetöö klassis,[1] aga palju laiemalt ja sügavamalt, ka mitmeti mitmekesisemalt.

Ringid koondavad enda ümber erihuvilisi noori entusiaste vabatahtlikkuse alusel. Ringi tööplaan koostatakse ringi liikmete poolt vastavalt nende soovidele ja huvidele, mis eeldab, et noored antud alal saavad töötada suurema seesmise aktiivsusega kui tavaliselt õppekursuse läbitöötamisel.

---

1. vt. К.В. Новопашенная, „Школьное историческое кружки в V-VII классах," в: Преподавание истории в школе, 1953 № 6 стр. 92.

Töö ringis loob laialdased võimalused noorte huvialade viljelemiseks ja selles on maksimaalsel määral eeldusi iseseisvaks tööks ja loominguks.

Ajaloo ringi ülesandeks on kasvatada noortes huvi ajaloo vastu, kasvatada noortes nõukogude patriotismi. Selleks peab töö baseeruma järgmistel ülesannetel:

1) laiendada ja süvendada õpilaste teadmisi ajaloos,
2) korraldada loenguid ja vestlusi ning referaate, ka filmide ja diafilmide vaatamisi ajaloo ja konstitutsiooni alalt,
3) ergutada õpilasi iseseisvale enesetäiendamisele ajaloo alal,
4) aidata teisi ringe ajaloolistes küsimustes, ajaloo ja konstitutsiooni sidumises tegeliku eluga, ühistunde arendamine ja
5) ekskursioonide ja õppekäikude korraldamine.[1]

Rakendades loovalt ringi tööplaani on võimalik anda noortele süvendatud teadmisi, mitmesuguseid oskusi ja vilumusi, mis soodustab püsivate huvide tärkamist. Püsivad huvid aga muutudes isikupärasteks loovad eeldused eriala spetsialistide järelkasvuks. Liikmete arv ringis, nende töö intensiivsus, maht ja iseloom olenevad sellest, kuidvõrd huvitavaks ja haaravaks on suudetud ringi töö teha.

Vaadelnud ajaloo- ja konstitutsiooniringide tööd Tartu koolides selgus, et sellel alal valitseb mõnedes

---

1. D. Vardja, Keemiaring koolis, i. Nõukogude Kool 1952. a. nr. 1, lk. 45 jj.

koolides teatav tagasihoidlikkus ja tardumus.

Vaatluse all olevatest koolidest töötab käesoleval õppeaastal ajaloo ring ainult Õpetajate Instituudi Harjutuskoolis, III ja V keskkoolis; kuna teistes koolides ring ei tööta. Uurinud mõnel määral selle olukorra põhjuseid ilmneb, et koolid ei saa edukalt organiseerida ringide tööd ruumide kitsikuse tõttu, kuna kõik koolid töötavad maksimaalse koormusega kahes vahetuses. Teise pidurdava põhjusena märgivad õpetajad õpilaste ajaloo-alast ülekoormust ja huvide tugevat kalduvust kehakultuurilise kunstilise isetegevuse ja peamiselt tehnikaalaste ürituste poole. Nimetatud töövormid on eelistatud olukorras nii koolis kui ka väljaspool kooli, rääkimata üldisest aktiivsest propagandast, mida teostatakse nimetatud alade huvides. On täiesti mõistetav see huvikallak, mida noored antud arenguastmes omistavad ülalnimetatud alade vastu, kuna need alad võimaldavad iseseisvat aktiivset tegevust, mis viib konkreetsetele tulemustele.

Ajalugu ja konstitutsioon oma olemuselt nõuab tugevat loogilist mõtlemist, mis on iseloomult kalduv abstraktsioonidesse. See aga eeldab head analüüsimise oskust, järelduste tegemist ning üldistamist, millised võimed pole aga noortes veel kuigi tugevalt välja arenenud.

Kuid on veel põhjusi, mis pidurdavad ajaloo- ja konstitutsiooniringide tekkimist ja tööd. Need põhjused seisavad teatava määrani töö temaatikas, mis paljudel juhtudel Tartu koolides on õppeaineline.

Olgu siin näitena toodud Tartu Õpetajate Instituudi Harjutuskooli ajaloo ringi 1954/1955 õppeaasta tööplaan, mis sisaldab järgmised teemad:

I veerand.

1) Ringi tööplaani võetavad üritused: Ajaloolised mängud.

2)Ajalooliste piltide ja tabelite joonistamine.

3) Ekskursioon Tartu linna ajaloolistesse kohtadesse.

4) Eesti rahva võitlus Saksa anastajatega XIII-XIV sajandil

5)Eesti rahva võitlus Saksa anastajatega Suure Isamaasõja ajal.

6)Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon (jutustus ja diafilm).

II ~~poolaasta~~. veerand
xxx

7)Nõukogude noorte kangelaslikkus Suures Isamaasõjas(diaf.)

8)Vene rahva võitlus tatari-mongoli ikke vastu (diafilm).

9) Ekskursioon etnograafia muuseumi.

10)Vana-Egiptuse albumi valmistamine.

11)Minin ja Požarski - vene rahva võitlus poolakatega.

III veerand

12) Vana-Idamaade kultuur (diafilm).

13) Vana-Kreeka albumi valmistamine.

14)Raamatu ajalugu.Paberi ja kirjatähtede kujunemine.

15) Ekskursioon muuseumi.

16) Õppevahendite valmistamine.

17)Ajalooline viktoriin.Ürgpoisi seiklused (diapositiivid).

IV veerand.

18) Raamat "Suvorovi mõõk" lugemine.

19) Idamaade kultuur (diafilm).

20) Hiina rahva suur võit (diafilm).

21) Minin ja Požarski (diafilm).

22) Õppevahendite valmistamine.

Toodud plaanist nähtub, et enamik teemadest kuulub ajaloo õppeprogrammi olles seega otsese kohustusliku õppetöö sisuks, mis on mõnel määral vähem edukate õpilaste

abistamiseks, aga mitte entusiastide innustamiseks.

Eeltoodust hoopis erinevat pilti pakub Tartu linn I Seitsmeaastase kooli ajalooringi 1949/1950 õppeaasta tööplaan:

I Poolaasta.

1. Organisatsiooniline koosolek koos tööplaani arutlusega ning ülevaatega kirjandusest klassivälise lugemiseks.
2) Ettekanne suurest vene väejuhist Kutuzov'ist tema 200. sünniaastapäeva puhul.
3) Muistsete roomlaste patriootilised kangelased.
4) Muistne suur väejuht Hannibal.
5) Vestlus ajaloolisest ilukirjandusest.
6) Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva tähistamine.
7) Giovanioli romaani "Spartakuse" aruteluks ettevalmistamine.
8) "Spartakus'e" arutelu.
9) Klassikirjandi teema "Orjade olukord vanas Roomas I saj. e.m.a." arutelu.
10) Muistse Rooma suurmehi: a) Gaius Marius, b) Cornelius Sulla c) Julius Caeser.
11) Ekskursioon Tartu Riiklik Ülikooli Klassikalise Muinasteaduse Muuseumi.
12) Ajalooalane lugemistund koos diapositiivide vaatamisega teemal "Muistse Rooma rahva eluolustikust ja kultuurist meie ajaarvamise algul".
13) Rooma - igavene linn (loeng välislektorilt).

Kuidas on läbi töötatud teemad nimetatud ringis, selleks olgu antud väljavõte ringi päevikust:

4.X. Kolmas töökoosolek teemal "Muistsete roomlaste patriootilised kangelasteod Itaalia vallutamisperioodil.

1) Õpilase ettekanne (VI kl)- "Mucius Scevolli kangelastegu", milleks ettekandja kasutas kättesaadavat kirjandust "Jutustusi muistse Rooma ajaloost", ülevaadet ajakirjast "Воскресный" 1935.a.nr.4, "Rooma" (Wegner).

2) Märkusi ettekande kohta:

a)Õpilane M.VI kl. ei pea õigeks, et ettekandja jättis ära Muciuse enese väljendused etruskide ülekuulamise puhul,millised on tuttavad muistendist.

b)Õpilane R VI kl. märgib, et oleks olnud tarvis selgita da "Scevolla" liignime ja jutustada, et tema kangelastegu legendi järgi pani aluse kogu Muciuste suguvõsa austamisele Roomas. Üks Muciustest oli isegi II saj. e.m.e. konsuliks.

d) Õpilane Gr.VI - tähendab, et tema arvates torkab ettekandes väga silma ajakirja "Vožatõi" ülevaate kasutamine.

3) Küsimusi, mis esitatud ettekande sisu kohta:

1)Kas vastab tõele fakt,mis on väljendatud rooma koosolekutel?

2)Miks Mucius Scevolla kuju on jäädvustatud sajandeiks?

4)Ettekanne õpilaselt R-lt "Camill - Rooma kaitsja Gallide vastu".
Materjal ettekandeks peaaegu sama, mis eelmisel ettekandel.

5) Märkusi ja täiendusi:

a)Õpilane Z.B. VI kl. Ettekandest selgub hästi Furius Camilli poliitiline tegevus, aga tema osa Rooma kaitsel ei ole küllaldaselt selge.

b)A.T.VI kl. täendab ettekannet ühe reetmise episoodiga (fakt esitatud ajakirjas "Пионерская правда" 1940.a. ja räägib sellest, et mitte ainult patriootilised kangelasteod ei esinenud vaenlastega võitluse olukorras, vaid ka pelgureid ja reetureid.)

c)Kokkuvõtteline hinnang õpetaja poolt ja kõikide arvamuste üldistamiseks.

6) Ringi liikmete iseseisvate tööde teemade täpsustamine.

Pisut erinev sellest on Tartu V Keskkooli ajalooringi tööplaan, milles leiame järgmised probleemid:

I. poolaasta.

1)Aruandlus-valimiskoosolek koos nooremale ja vanemale astmele.
2) Ettekanne Cromwelli tegevusest (ülikoolist)van.astmele
3)Pilte ja diapositiive Mesopotaamia ajaloost - nooremale astmele
4)Pugatšovi ülestõus - X kl.õpilase ettekanne vanemale astmele.
5)Ekskursioon Etnograafia muuseumi - nooremale astmele.
6)30 aastat 1.detsembri ülestõusust XI kl.õpilase ettekanne vanemale astmele.
7)Rooma kunsti mälestusmärkidest - ettekanne klassikalise muinasteaduse muuseumi töötajalt - nooremale astmele.

II. poolaasta.

8)Rändnäitus "Vene ideelis-demokraatlik maalikunst XIX s. II poolel" organiseerimine ja külastamine (Tartu Kunstimuuseumi materjalid ja ettekanded) mõlemale astmele.
9)Temaatiline õhtu "Nõukogude Armee 37.aastapäev" van.astm.
10) Kreeka muinasjuttude õhtu - nooremale astmele.
11)Tänapäeva Poola (ettekanne ülikoolist) vanemale astmele.
12)W,Scotti romaani "Ivanhoe" arutelu - nooremale astmele.
13)Tänapäeva Hiina (ettekanne ülikoolilt) -vanemale astmele.
14)Ekskursioon klassikalise muinasteaduse Muuseumi - noor.as
15)Ekskursioon Tartu ajaloolistele mälestusmärkidele - mõlemale astmele.

Ringi tööplaamis leiame rohkesti puht õpetlikku joont.Hea on et ringi koosolekule on kutsutud lektoreid Tartu Riiklikust Ülikoolist, kes on spetsialistid erialalt ja suudavad seetõttu käsitleda küsimusi põhjalikult. Oht võiks peituda mõnel määral selles, et õpilased ise isetegevuslikult jäävad passiivseks. Ringi töös peab taotlema

õpilaste kõige aktiivsemat osavõttu õpilaste iseseisva töö korras.

Sama kooli möödunud õppeaasta tööplaanist on esile tõstetud järgmised töövormid ja teemad:

1) Ettekandeid ja referaate õpilastelt:
   1) "Kool keskajal"
   2) "Kapitalismi areng Eestis XIX s.II poolel"
   3) "Arheoloogilisi väljakaevamisi Eestis 1932.a.suvel".
   4) "Oktoobrirevolutsioon Eestis, eriti Tartus".
   5) "Kiievi kultuur".
   6) "Peeter I aja kultuur".
2) Ettekandeid õpetajatelt:
   1)"Nõukogude Liidu ordenid ja medalid".
   2) "Tartu ajalugu".
3) Diapositiivid ja diafilmid koos ettekande või põhjaliku seletusega:
   1)Kutuszovi elu ja tegavus (koos allikmaterjalidega).
   2) Võitlus Tatari ikke vastu (1240-1480).
   3) Veme XVII sajandi kultuur.
4) Kitsasfilm "Gruusia ajaloolised mälestusmärgid".
5) Ajalooliste filmide arutelu: a) Admiral Ušakov,
   b) Aleksander Nevski.
6) Teoste arutelu: Spartacus.
7) Viktoriinid: a) Rooma ajaloost, b) keskajast, c) Kommunistliku Partei Manifest, d) NLK KK septembripleenumist e) poliitilistest sündmustest ajakirjanduse materjalide andmetel.
8) Aktused: Lenini 30. surma aastapäev; Ukraina Venemaaga taasühendamise 300 aastapäev.

9. Temaatilised õhtud:(koos tütarlaste/kooliga)

(Tartu II keskkooli vanemad klassid)
1) Peeter I

1)Eestimaa Venemaaga ühendamise ajalooline tähtsus.

2) Peeter I kui geniaalne väejuht.

3) Kultuur Peeter I ajal.

Lisaks katkendid: A.Tolstoi Peeter I-st.

A.Puškini Poltaavast.

2) Pariisi kommuuni aastapäev.

3) Nõukogude Armee aastapäev (kohtumine armee võitleja Siilivasega).

10. Teoreetiline konverents: Maailma noorsugu võitluses rahu eest.

7 referaati üldõpilastelt.

14 referaati õpilastelt.

11. Ekskursioonid: 1) Klassiliste Muinasteaduste muuseumis

2) Etnograafia muuseumis

3) Kunstimuuseumis (Leonardo da Vinci)

4) Arheoloogia muuseumis

5) Tartu linna ajaloolistel märkidel

6) Peipsi jäälahing (koolide üldine välja sõit Piirisaarde)

12. Seinalehe väljaandmine.

13. Raadio informatsioon.

14. Pioneeride koondus (ringi liikmete ettekandeid koos:

a) diafilmidega ja piltidega "Moskva meie pealinn"

b) Kodulinna ajaloost).

15. Õppevahendite valmistamine: 1) tabelid 1789 ja 1848.a.

2) Kaardid "Poltaava lahing"

Ülaltoodud kava tuleb pidada mõõdiselt mitmekülg-

seks nii oma sisult kui ka vormilt ja sellel peaks olema kõik eeldused õpilaste kaasatõmbamiseks ringi töösse.

Kõige huvikõllasemalt ja mitmekesisemalt on organiseeritud Vabariikliku Tartu Meditsiinilise Keskkooli "Ühiskonnateaduste" ringi töö. Ringi eesmärgid on püstitatud asjalikud ja huvikõllased ja tööplaan on täidetud suure järjekindlusega.

Õpilaste osavõtu tagamiseks on kõik kogunemised kavastuselt väga sisukad ja huvitavad ja sisaldavad midagi erakordset, aga ka reklameeritakse huviäratavalt. Nii on aegsasti välja pandud silmapaistev kuulutus, räägitakse ühiskonnateaduse ringi üritusest kultuurhommikul, klasside viisi püütakse tõstatada ja põnevaks teha ringi koosolekul esitatavaid probleeme. On osavalt aktiviseeritud mitmesuguste ülesannete täitmise kaudu võimalikult rohkem õpilasi. Näiteks ühe seinalehega tegeleb umbes 10 õpilast, referaadiga 4, katkendite esitamisega 2, diafilmiga 2-4 õpilast, fotografeerijad, albumi või temaatilise pildilehe valmistajad jne. Sama ring korraldas ka kõnevõistluse. Kõnevõistlus viidi läbi kahes voorus: oma klassis ja ülekoolilistel võistlustel. Lõppvõistlusest teatati kuulutusega. Žürii (direktor, arst, ringi esimees jne) motiveeris head ja halvad küljed.

Väga suurt kasvatuslikku tähtsust omab ringi töö vormistamine. Kahjuks pole aga olnud võimalik antud ringide töö vormistamist näha saada, kuna seda pole tervikuna tehtud üheski Tartu koolis.

Pole senini leidnud küllaldast propageerimist koolides töötavate ringide töötulemuste notatsioon ja selle säilitamine arhiivis, mille tõelist väärtust meie ei oska

senini küllaldaselt hinnata ajaloo allikmaterjalidena. Kuid aastate pärast muutuvad kõik säilitatavad materjalid arhivaalideks ja saavad väärtuslikuks allikmaterjaliks ajaloolastele.

Nagu Tartu linna koolide ajalooringide plaanidest näha on neńdes ringides peamiseks töövormiks referaatide pidamine. Referaate on peetud mitmesugustel aktuaalsetel teemadel. Töö toimub siin kahes liinis: töökoosolekutel ringi liikmetele ja ülekooliliste referaatide näol. Ringi töökoosolekud toimuvad regulaarselt iga kahe nädala tagant. Ülekoolilised referaadid toimuvad peamiselt ajalooliste ja riiklike ning sise- ja välispoliitiliste sündmuste tähistamiseks.

Reale tavalise loengulise töövormi on kasutatud ringitöö mitmekesistamise huvides ka teisi töövorme, nagu: viktoriinid, temaatilised õhtud ja teoreetilised konverentsid, on organiseeritud ühiseid kinokülastamisi ajalooliste filmide vaatamiseks, korraldatud küsimuste-vastuste õhtuid, valguspiltide vaatamist, välja antud pilt-sõnalisi montaaže, seinalehti, korraldatud ekskursioone muuseumidesse, ajaloolistesse paikadesse jne.

Mis puutub viktoriinide rakendamisesse ajaloos ja konstitutsioonis, siis tuleb mainida, et seda töövormi on rakendatud ka neis koolides, kus ajalooringi ei ole. Nii on kasutanud viktoriini teemal "Kas tunned, kes see on" Tartu XI seitsmeaastane kool, "Ivan IV sõjaretked ja vallutused" ja "Sõit kaardil ajaloolistel paikadel", mille eesmärgiks on süvendada teadmisi ajalooliste nimede ja nende paiknemise kohta kaardil. Ka on kasutatud kronoloogiat

ja tähtsaid sündmusi ajaloos viktoriini sisuna mitmes koolis.

Viktoriinide rakendamine on võrdlemisi intensiivne olnud Tartu Meditsiinilises Keskkoolis. Seal on läbi viidud viktoriin teemal "Kes on kes?" ajalooliste isikute tundmaõppimiseks portreede järgi. Samuti on viktoriiin teemal "Kas tunned oma kodulinna" jne.

Tartu V Keskkoolis on korraldatud viktoriine Rooma ajaloost, keskajast, Kommunistliku Partei manifestist, NLKP septembripleenumist jne.

Metoodiliselt paremini läbi töötatud on ajaloo ringi töölõik, mida me tunneme "temaatiliste õhtute" või "kooli ajalooliste õhtute " nime all.

Metoodilises kirjanduses leidub selle töölõigu kohta mõningaid kogemuslikke kirjutisi. Nii kirjutab M.M. Terehov oma brošüüris: "Ajalooring on enam sisuüunaline, kui tema töö ulatub välja ringi kitsastest raamidest ja hakkab teenindama õpilaste laiu masse, aga samuti siis, kui ringi tööplaani lülitatakse peamiselt üldistava iseloomuga teemasid ajalookursuse aktuaalsematest materjalidest, mis peegeldab meie partei ja nõukogude valitsuse poliitikat. Tähendab, et ajalooõhtud peavad orgaaniliselt kuuluma klassivälise töö süsteemi ning ka ringi raamidesse. Kui aga koolis ei ole ajaloo ringi, siis muutuvad ajalooõhtud ja ajaloo-alased konverentsid klassivälise töö episoodilisteks üritusteks, millede ettevalmistamiseks tuleb värvata õpilaste laiu masse. Selline klassivälise töö vorm võib ümber kasvada ringi tööks[1]

---

1. vt. М.М. Терехов, Школьные исторические вечера, Москва - 1954, стр. 15 ja edasi.

M.M.Terehov annab edasi Rjazani koolide kogemusi selles töös, mille järgi liigitatakse need õhtud järgmistesse alarühmitustesse:[1]

1) Ajaloolis-tähtpäevalised õhtud

   a) Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei 50.aastapäev (1903-1953).

   b) Nõukogude armee ja tema võitlustraditsioonid (armee aastapäevaks).

   c) Nõukogude Konstitutsiooni päikese all (5.detsemriks).

   d) Esimese aadliku revolutsionäär-vabariiklase A.N. Radiščševi 150. surma-aastapäev.

2) Õhtud üldistava iseloomuga, üksikud õppeprogrammi teemad, nagu: 1812.a. Isamaasõda, Dekabristid - esimesed aadlikud revolutsionäärid jne.

3) Õhtud, mille temaatika ulatuslikult üldistab ajaloo ja konstitutsiooni kuxrsuse materjale, nagu:

   a) Vene rahva võitlus oma iseseisvuse eest.

   b) Miks armastame oma kodumaad?

   c) Nõukogude Konstitutsioon kui kõige demokraatlikum konstitutsioon maailmas.

   d) Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei - nõukogude ühiskonna organiseeriv ja suunav jõud.

4) Biograafilise iseloomuga õhtud, mis on pühendatud silmapaistvatele ajaloolistele isikutele, nagu:

   a) Kommunistide leninlik kaardivägi.

   b) Meie suured väejuhid ja laevastikujuhid: Peeter I, P.A.Rumjantsev, A.V.Suvorov, ,M.I.Kutuzov, F.F.Ušakov.

   c) Revolutsionäärid-demokraadid V.G.Belinski, A.I.Herzen N.G.Tšernõševski ja N.A.Dobroljubov

---

1.M.M.Terehov, op.cit.lk.16 j.

5) Koduümbruse temaatilised õhtud, nagu:

a) Meie maa sangarlikust minevikust.

b) Meie linna ajaloost.

c) Meie maa minevik, olevik ja tulevik.

d) Meie kuulsad kaasmaalased.

Autor jagab temaatika ka klasside viis[1], mis on õpetajatele suureks abiks temaatiliste õhtute, konverentside komsomoli koosolekute ja pioneerikoonduste läbiviimisel konstitutsiooni- ja ajaloo-alastel teemadel.

Kuidas praktiliselt toimub ajaloo-õhtu, sellest annab M.M.Terehov ülevaate näidisplaanina teemal "Vene rahva kangelaslik minevik võitluses meie kodumaa iseseisvuse eest" (ilukirjanduslik-ajalooline montaaž, vrd. selle kohta ka ühe Tartu kooli montaaži "Nõukogude Liit rahvaste koostöö ja sõpruse maa - võitleb rahu eest - lisa nr.92), mis sisaldab 37 etteastet. Edasi järgnevad juhised sõnavõttude tekstide, saalis kaunistuse jne. kohta[2]. Samasuguseid näidisteemasid on veel esitatud: Ajalooliste laulude õhtu[3], Dekabristid[4] ja Rahu võidab sõja[5].

Tartu koolides on ka teostatud mõnesugused sellelaadilised üritused, kus on püütud kaasa tõmmata võimalikult suuremal hulgal õpilasi osavõtjatena ja korraldajatena. Sellistel ettekannetel on püütud igati tõsta Nõukogude patriotismi ja rõhutada meie maa rahu tahet, millistest teemadest vahest iseloomulikumaid on "Meie õnnelik elu

---

1. M.Terehov, op.cit.lk. 16 j.
2. Ibidem lk.33 jj.
3. Ibidem lk.58 jj.
4. Ibidem lk.63 jj.
5. Ibidem lk.68 jj.

seadus". Selles võrreldakse kapitalistlike riikide lippe ja vappe NSV Liidu lipu ja vapiga. Analüüsivas osas märgib esinev rühm massdeklamatsioonis fakti, et maailm jaguneb kahte leeri - demokraatlik ja imperialistlik leer. Edasi üksikud õpilased - esinejad iseloomustavad ekspuataatorlike riikide vappe, kus esinevad sümbolitena röövloomad ja linnud. Vastandina neile hirmutavatele ja ähvardavatele sümbolitele esitatakse NSV Liidu vapi üksikasjaline iseloomustus. Näidatakse ka vappi ennast. Sellele järgnevad üksikesinejad liiduvabariikide iseloomustamisega vapi kaudu, millele järgneb NSV Liidu liiduvabariikide vappide üldistav koondiseloomustus. Selles iseloomustuses tõstetakse esile sotsialistliku töö olemus ning tööliste ja talupoegade liidu idee, aga samuti ka inimkonna ajaloo uue ajastu - kommunismi algus. Sellele järgneb lippude iseloomustus ja üleskutse võitluseks rahu eest. Lõppkokkuvõttes näidatakse, milleeest ja kelle huvides töötavad kõik nõukogude töötajad. Nõukogude valitsuse ja partei hoolitsus aga kuulub kogu rahvale, eriti aga noorsoole, kes võib end pidada kõige õnnelikumaks noorsooks kogu maailmas. Ettekanne lõpeb ühislauluga "Laul kodumaale".

Umbes samailmelisi ettekandeid on valminud koolides liiduvabariikidest. Nii on Tartu linna X seitsmeaastases koolis iseloomustatud Valge-Venet ajaloolise, kultuurilise ja geograafilise arengu seisukohalt vaadatuna, millele on lisandatud ka rahvakunsti iseloomustuseks muusika ja tantsud. Tartu V Keskkooli poolt on varemail aastail esitatud montaaži "Kasahhi Nõukogude Sotsialistlik Vabariik", mis koosneb ühest pikemast referaadist, soololauludest ja deklamatsioonist. Tartu III Keskkool on esitanud samasuguse ettekande koos rahvalaulude ja -tantsudega teemale "Gruusia NSV" jne.

Aga ka lühemate kavadega on Tartu koolid esinenud ajaloo alastel õhtutel, pioneeride ja kommunistlike noorte koondistel, kuid sellel alal võiks veel palju edukamalt esineda ja sellega ka õpilastes tunduvalt suuremat huvi äratada ajaloo ja konstitutsiooni vastu.

Klassiväline töö õpilastega ei või piirduda ainult ainealaste ringide organiseerimisega, vaid vajalik on hoopis laialdasemalt organiseerida ja arendada õpilaste kunstilist isetegevust muusika, laulu, tantsu, näidendite jne. alal, sest kogu klassiväline tegevus on noorte järkjärguline harjutamine aktiivseks osavõtuks ühiskondlikust tööst, nende ettevalmistamine edaspidisele elule. Selle saavutamiseks tuleb juba kaunis varakult hakata ainealaseid ringide töid ~~xxxxxx~~ ühendama teiste töödega. Otstarbekas ainealaste ringide töö ühendamine vanemates klassides teiste kunstilise isetegevuse aladega annab suurepärased võimalused ainealaste teadmiste süvendamiseks ja ühtlasi ka õpilaste ettevalmistamiseks aktiivsele osavõtule kunstilisest isetegevusest.

III peatükk.

Õpilase iseseisvaid koolivälliseid töid ajaloos ja konstitutsioonis.

Kui klassivälise tööks nimetatakse mitmesugust hariduslik-kasvatuslikku tööd õpilastega, mida kool korraldab peale õppetöö[1], siis näeme juba selle õppetöö liigi nimetusest, et see peab toimuma väljaspool põhiõppetööd, s.o. väljaspool õppetunde. See töö erineb mitmeti põhiõppetöst, kuid nende siht on üks - kasvatada nõukogude korrale väärikaid töötajaid ja kodanikke.

Klassiväline töö toimub kooli raamides ja õpetaja range kontrolli ja vastutuse all. Õpetaja peab siin olema kogu selle tegevuse hingeks: ta peab seda tööd organiseerima ja juhtima, ta peab tegema kõik selleks, et kaasa tõmmata võimalikult suuremal hulgal õpilasi sellest tööst osa võtma, kuigi see töö teostub rangelt vabatahtlikkuse põhimõtte alusel. Klassiväline töö on õpilaste iseseisvaks tööks ja ta on tunduvalt elulähedasem selles mõttes, kui otsene õppetöö ja seepärast on sellel ka kasvatuslikus mõttes hoopis suuremad võimalused õpilaste mõjustamiseks, kui seda töö klassis suudab teha. Kõik see sunnib klassivälisele tööle senisest hoopis suuremal määral tähelepanu osutama.

---

1. I.A.Kairov, op.cit.lk.350.

Kui klassiväline töö on klassikorrast vabam, siis sellest veel vabam on koolivälline töö. Õpilaste iseseisvaks koolivälliseks tööks nimetatakse mitmesugust hariduslik-kasvatuslikku tööd, mida õpilased teostavad mitmesuguste eriasutuste ja organisatsioonide kontrolli all väljaspool kooli.[1]

Koolivälline õpilaste iseseisev töö on õpilaste kommunistliku kasvatuse tähtsaimaks vahendiks. See töö toimub täiel määral vabatahtlikkuse alusel ja sellega on ka suured eeldused selleks, et see töö on edukas ja sellest võetakse aktiivselt osa.. Oma iseloomult on koolivälline töö kaheliigiline: klubiline ja töö eri-ülesandeliste koolivälliste lasteasutuste kaudu.[2] Koolivälliste asutuste töö on võrreldes klassitööga väga paindlik ja seepärast on siin võimalik rakendada kõiki õpilasi tööle vastavalt nende huvidele ja iseloomu iseärasustele, andes sellele tööle sellega väga suure mitmekesidus, mis laialdaselt haarab õpilasi ja tõmbab neid kaasa töötama.

Koolivälliste õpilaste isetegevuse asutustena tegutsevad Tartus pioneeride maja ja lasteraamatukogu. Mõlemad need asutused peaksid tunduvalt aktiviseerima oma tegevust ja rohkem õpilasi kaasa tõmbama ning neid kasvatama eriti koolivälises käitumises ja kaasa aitama nende eriharrastuste väljaselgitamisel ning nende sellel ala töölerakendamisel.

---

1. I.A.Kairov, op.cit.lk.350 j.
2. P.N.Šimbirev ja I.T.Ogorodnikov, op.cit.lk.373.

Noorte raamatukogudes korraldatakse lugejate konverentse ja mitmesuguseid näitusi. Nendest on lugejate konverentsid, kus oleks võimalik noori rakendada tööle mitmesugusteks esinemisteks. Siin on just koht, kus saab ära kasutada ajaloo ja konstitutsiooni entusiaste ja äratada ka teiste huvi nende küsimuste vastu.

Raamatutega on noorte raamatukogud varustatud ja lugemiseks saavad noored nendest raamatukogudest küllaldaselt vajalike raamatuid.

Kino on ideoloogilise võitluse vahedaks relvaks[1], samuti on ta ka heaks vahendiks õpilaste kasvatamisel nii aktiivseteks kommunismi ülesehitajateks kui ka õpilastes nõukogude patriotismi kasvatamiseks. Ka Tartu kinod töötavad selles suunas korraldades noortele nendekohaste ja kasvatusliku sisuga filmide näitamist. Nendel etendustel näidatakse ka ajaloolise sisuga filme, mis on väga heaks õpitu kinnistamiseks ja täiendamiseks. Oleks soovitav, et nendest kinokülastamistest tehtaks ka kokkuvõtteid referaatidena või mõneminutiliste sõnavõttudena,[2] millistе kestus oleks mitte üle 15 minuti ja mis innustaks ka teisi tähelepanelikult jälgima filmi ning aru saama sellest, mida tahetakse pakkuda filmiga.

Tartu teatris antakse õpilastele määratud etendusi. Ka need on väärtuslikuks panuseks nii ajaloo kui ka konstitutsiooni õppimisel, kuid etenduste maksimaalseks ärakasutamiseks peaks ka nendest tegema kokkuvõtteid referaatidena või sõnavõttudena, kus antaks ka

---

1. И. З. Урицкий, Кино во внеклассной работе, Москва, 1954, стр. 3.
2. Ср. напр.: Ф. Н. Никифоров, Внеклассные занятия по истории, Москва, 1949, стр. 44.

üksikute tegelaste iseloomustusi ja hinnataks kriitiliselt kogu ettekannet, sest see aktiviseeriks etendusel käimist ja tõmbaks õpilasi kaasa nähtust sõnalisi kokkuvõtteid ja vajaduse korral ka kriitikat tegema.

Õpilaste koolivälist tööd juhivad Tartus veel kultuurimajade noorteringid, Noorte Naturalistide jaam ja Pioneerimaja. Nendest ajaloo-alaste küsimuste käsitlemiseks on sobivaim Pioneeridemaja, mille tegevuskava võimaldab nii ajaloo-alaste kui ka konstitutsiooni küsimuste laialdase tundmaõppimise ja nendega tegelemise.

L Õ P P S Õ N A .

Tartu koolide õ p i l a s t e iseseisva töö

vormide üldine analüüs ja kriitika.

Nõukogude õpetaja on kommunismi kõrgete ideede propageerija. Nõukogude õpetaja on kooli keskseks kujuks, ta on pedagoogilise töö organisaator ja juhtija. Õpetajal peab olema armastus laste vastu, üldine elavus mõtlemises ja kõnes, loogiline mõtlemine, kindel tahtevõime, visadus,nõudlikkus, mis on ühendatud pehmusega õpilastega ümberkäimises ja võimega mõista õpilaste varjatud mõtteid, huvisid ja tahteid.[1] Kui õpetaja on varustatud selliste omadustega ja kui ta on võimeline neid omadusi õigesti ja otstarbekalt kasutama, siis on olemas kõik eeldused ülesannete õigeks ja otstarbekaks täitmiseks.

Klassis on õpetaja oma töö määrajaks ja organiseerijaks, seepärast peab temal olema ka selge, millisel määral ta saab õppeprogrammi läbivõtmiseks ära kasutada kogutud materjali antud tunniks,[2] s.t. õpetaja peab tegema valiku temal kasutada olevast materjalist, millest ta osa võtab läbi tunnis, aga osa jätab klassivälises töös kasutamiseks.[3]

Iga õpetaja hoolitsegu kooli varustamise eest vajalike õppevahenditega ja metoodilise kirjandusega.Lisaks sellele hoolitsetagu ka vastavate ilukirjanduslike ja populaarteaduslike teoste muretsemise eest kooli raamatukogusse. Populariseeritagu

---

1. vt. В. Г. Карцев, Очерки методики обучения истории СССР в VIII–X классах. Москва 1955, стр. 3.
2. vt. А. А. Карпа, А. П. Кинкулькина и В. И. Мазуренко, Уроки конституции СССР в школе. Москва 1953, стр. 3.
3. vt. А. П. Кинкулькина и В. И. Мазуренко, Уроки конституции СССР в школе. Москва 1955, стр. 3.

õpilastes laialdaselt klassivälist lugemist ja tutvustatagu õpilasi saabunud uue kirjandusega. Antagu õpilastele huvitavaid ülesandeid seoses raamatute lugemisega ja õpetetagu neid konspekteerima. Abistatagu mitmekesistada ajalooringi tööd. Töötatagu välja juhendid ja näidised õppevahendite valmistamiseks, mida õpilased võiksid valmistada ajalooringides.

Õpetajate enesetäiendamise tõhustamiseks töötatagu Tartu linna pedagoogilise kabineti algatusel välja metoodiliste uurimuste temaatika õpetajatele.

Tartu linna pedagoogilise kabineti ajaloo sektsioon hoolitsegu: a) ainealaste ja metoodiliste ettekannete korraldamise eest ja b) levitagu paremate õpetajate töökogemusi lahtiste ajaloo- ja konstitutsiooni tundide organiseerimisega seniselt tõhusamalt.

Kui on kõrvaldatud loendatud puudused, mis küllaltki tõsiselt takistavad just õpetajate tööd eeskujulike näitajate saamisega ajaloo ja konstitutsiooni õpetamiselt, siis võivad õpetajasd takistamatult ja täie koormusega oma õppe-kasvatustöö tegemisele asuda.

Peab tähendama, et mõnede õpetajate töö on seni vägagi viljakas ja igati eeskujulik olnud, aga paljude õpetajate juures esineb veel palju puudusi ja vigu õppe- kasvatustöö tegemisel. Nii esineb sageli süsteemilagedus koduste õppeülesannete andmisel ja nende teostamise kontrollimisel. Sageli on lahendamata küsimus, kuidas peab õpilane töötama õpikuga. Õpilased ei tea, kuidas tuleb õpikut edukalt lugeda, kuidas vajalikke märkmeid teha ja kuidas noppida välja antud materjalist olulised osad. Need on elementaaarseimad andmed-juhendid, millised õpetaja peab õpilasele andma enne tööle asumist.

Kui on lahendatud õpikuga töötamise probleemid, siis

võib asuda edasi lahendama väljaspool õpikut kasutatava materjaliga töötamise probleemide lahendamisele. Siin tuleks eeskätt mainida tööd marksismi-leninismi klassikute teostega. Siin tuleb paratamatult töö jagada kahte liiki: esiteks töö oma isiklike raamatutega ja teiseks töö võõraste raamatutega. Kui kasutada oma isiklikku raamatut, siis võib selles esinevate tähtsamate ja vajalike kohtade tähistamiseks kasutada igasuguseid allakriipsutusi, aga võõrastes raamatutes on igasuguste märkuste tegemine keelatud. Lisaks allakriipsutustele võib kasutada ka mõningate ad hoc meelde tulevate küsimuste märkimist vastavasse kohta, mis siiski on soovitavam teha raamatu lugemisel kastutatavasse vihikusse. Kõik see vajab aga konkreetset juhendamist õpetaja poolt. Omaette töölõigu juhendamiseks moodustavad töö allikmaterjalidega ja ilukirjandusega. Ka need töölõigud on seni sageli puudulikult juhendatud ja seepärast siis ka halvasti teostatud.

Valusaimaks küsimuseks Tartu koolides on töövihikud. On olemas õpilasi, kes töövihikut tõesti eeskujulikult pidanud ja on ka õpetajaid, kes oma koolis on eeskujulikke juhendeid andnud töövihikute pidamiseks, aga on ka väga palju puudusi selles osas. Sageli peegeldub töövihikutest vähene metoodiline juhendamine. On palju õpilasi, kes töövihikut üldse ei ole pidanud, aga veel sagedasem on töövihikute puudulik pidamine. Nii pakuvad sageli töövihikud ainult teemade kavandusi, mis ei ole koostatud õpilaste iseseisva tööna, vaid on õpetaja poolt ette dikteeritud ja selle järele vihikusse kantud. Töövihikutes on liiga vähe rakendatud tabeleid, skeeme ja kaart-skeeme, rääkimata veel nende üldisest kasutamisest. See on puudus mis jätab suure lünga õpilaste töödesse ja seo-

ses sellega paratamatult ka teadmistesse. Liiga sageli puudub töö ajalooalase sõnavaraga ja terminoloogiaga. Ei ole antud eesti keeles esineva terminoloogia seletust ega ka vene keelse terminoloogia tõlkeid, eriti puudub siin järjekindlus nendes koolides, kus seda ka vahest on antud. Sageli puudub töövihikutes ajalooliste isikute karakteristika ja rahvamasside osatähtsus ajaloos, milline töölõik annab rohkesti materjali nii ajaloo sisu selgitamiseks kui ka kasvatuslike probleemide lahendamiseks. Pole leidnud läbitöötamist ka töövihikute pidamise metoodika üldised printsiibid. Autori kogemuste järele aitaks selle küsimuse üldine läbiarutamine Tartu koolide õpetajate poolt tööd vihikutega üldistada ja koos sellega parandaks ka tunduvalt õpilaste edasijõudmist ajaloos ja konstitutsioonis.

Nagu ekskursioonide kogemused näitavad on suureks puuduseks õpilaste iseseisvas töös koduümbruse uurimise teema puudumine, millest tingituna meie koolinoored, aga ka meie õpetajaskond ei tunne oma koduümbruse ajalugu. Tuleks teostada Tartu Linna ja selle lähema ümbruse ajaloo uurimist, kus peegelduks järgmised küsimused: 1) Teateid linna rajamisest (paiknemine jõesängis), 2) linna pilt keskajast, 3) linna kasvurõngad, 4) tähtsamaid argitektuurilisi mälestusmärke, 5) linna lähem ümbrus ja selle ajaloolisi tähelepanuväärsusi, nagu Aruküla koobaste alad, Muuga kloostri varemed jne.; 6) koduloolise muuseumi asutamise vajadus. Koduümbruse uurimise kohta pole korraldatud koolides ühtki suuremat üritust peale pinnaliste vaatlusekskursioonide. Peab tähendama, et ekskursioonide korraldamine on Tartu koolides üldine, mis väärib tunnustamist, kuid nende eeltööde korraldamine va-

jaks põhjalikumat ettevalmistust ja juhendamist õpetajate poolt.

Autori kogemuste põhjal on üheks suuremaks puuduseks Tartu koolide õpilaste iseseisvate tööde osas metoodilise läbitöötamise puudulikkus. Kui õpilastele antavad tööd, nende temaatika ja täitmine oleksid paremini metoodiliselt läbi töötatud õpetajate poolt, siis oleks ka tulemused senisest märgatavalt paremad. Autori kogemused näitavad, et iga aineõpetaja peaks läbi töötama mõne metoodilise teema ja tutvuma sama probleemi osas ka teiste ajaloo õpetajate töödega, näiteks pedagoogilistel lugemistel, siis muutuks õpilaste iseseisva töö juhendamine ja kontrollimine hoopis paremaid tagajärgi andvaks. Autori senised kogemused näitavad, et Tartu linna pedagoogilise kabineti juurde oleks tarvis ajaloolast-metoodikut, kes abistaks õpetajaid tööplaanide koostamisel, teemale vastava meetodi valimisel, juhendaks metoodilise kirjanduse leidmisel ja annaks nõuannet ka kirjanduse kaudu, siis muutuks kogu õppetöö ühtlasemaks ja ka edukamaks.

Kõike eeldoodut kokku võttes näeme, et õpilaste iseseisvat tööd ajaloo ja konstitutsiooni õppimisel tuleb igati tõhustada selleks, et kool täidaks oma ülesande ja valmistaks ette aktiivseid ja väärikaid kommunismi ehitajaid. Vaieldamatult ja selgelt peegeldub kõigest sellest, et kehtib ja jääb kehtima põhimõte: saagem paremaks, siis paraneb ka maailm.

KASUTATUD KIRJANDUSE LOEND (eestikeelne)

Lenin, V.I., Herzeni mälestuseks. Teosed, 18.kd.

Eesti NSV Haridusministeeriumi juhend õpikute kasutamiseks 1954/1955.õppeaastal. Tln.,1954.

VNFSV Haridusministri käskkiri 12.detsembrist 1951.a. nr. 1093.

NSVL Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee määrusest üldajaloo õpetamise kohta NSV Liidu koolides. Ajaloo õpetamisest, Tln.,1949.

x x

x

Aleksejeva, S., Õpilaste töö õpikuga koduülesannete täitmisel."Nõukogude Kool",1955,nr.12.

Andrejevskaja,N. ja Bernadski,V., Ajaloo õpetamise metoodika. Tln., 1949.

Bolonjuk, G., Teadmiste püsivus ja nende esimene kinnistamise kohta õppeprotsessis. "Nõukogude Kool",1954,nr.11,

Einasto, E., Ekskursioon Otepää ümbrusse. "Nõukogude Kool", 1952, nr. 9.

Gurin, S., Ideelis-poliitiline kasvatus ajalootundides,"Nõuk.Kool", 1950,nr.11.

Jakovlev, N., Isamaa ajaloo õpetamisest,"Abiks õpetajaile", Kogumik nr.1,Tln., 1948.

Jefimov, A., Uus-aeg I ja II.

Jessipov, B. ja Gontšarov,N., Pedagoogika, Tln.,1946.

Juhiseid matkajaile ja turismimatkade marsruute, Tln.,1948

Kairov, I.A., Pedagoogika, Tln., 1950.

Kartsov, V.G., NSV Liidu ajaloo õpetamise metoodika VIII-XI klassile. Tln.,1953.

Kosminski, I., Keskaeg, Õpik keskkoolile VI-VII kl. Tln., 1954.

Kovaljov, S. Vana-aeg. Tln., 1954.

Laigna, K., Varep,E., Vaga,V., Ülikoolilinn Tartu,Tln., 1952.

Lindmets, E., Komsomoliorganisatsiooni osa poliitilise kasvatustöö teostamisel koolis. "Nõukogude Kool",1953,nr.12.

Naan, G., Eesti NSV ajalugu, Tln., 1952.

Pankratova,A.M., Ideelis-poliitiline kasvatus koolis ajaloo tundides. "Ideelis-poliitiline kasvatus ajaloo tundides", Tln., 1950.

- " - NSV Liidu ajalugu, I,II,III.

Pavlov, I.P., Valitud teosed, Tln., 1955.

Perovski, J.I., Õppe-kasvatustöö juhtimine koolis. Tln., 1954.

Pint, A., Õpilaste kodused ülesanded ja iseseisva töö organiseerimine. "Nõukogude Kool", 1949, nr. 11.

Popov, I., Kodustest ülesannetest ja õpilaste ülekoormamisest nendega. "Nõukogude Kool", 1953, nr.10.

Reiman, A., Õpilaste töö- ja puhkuse režiimist Pavlovi füsioloogiaõpetuse valguses. "Nõukogude Kool",1953,nr.12.

Roonurm, J., Pikemajaliste ekskursioonide korraldamise kogemusi. "Nõukogude Kool",1955,mm nr. 4.

Salajev, V., Loodusteaduse õpetamise metoodika, Tln. 1954.

Saarma, J., I.P. Pavlovi õpetus teisest signaalsüsteemist, "Nõukogude Kool",1952, nr.7.

Seeberg, H., Suure vene füsioloogi I.P. Pavlovi elu ja looming, Tln., 1949.

Stalin, J.V.,Ždanov,A.,Kirov,S., Märkmed NSV Liidu ajaloo õpiku konspekti kohta. "Ajaloo õpetamisest", Tln., 1949.

Teplov, B., Psühholoogia, Tln., 1951.

Tõhusamat tähelepanu õpilaskollektiivi loomisele ja kasvatamisele. "Nõukogude Kool",1955, nr.2.

Tšekmarjov, J.F.,Snigirjov,V,T,. Aritmeetika õpetamise metoodika. Tln., 1952.

Uibo, A., I.P. Pavlovi õpetus kõrgemast närvitegevusest - materialistliku psühholoogia loodusteaduslik alus, "Nõukogude Kool", 1953, nr.7.

Valgma, I., Kuidas töötada raamatuga ja kuulata loenguid, "Nõukogude Kool",1953,nr.11.

Vardja, D., Keemiaring koolis, "Nõukogude Kool", 1952, nr.1.

Vedler, K., Seletava lugemise meetodi rakendamisest ajaloo õpetamisel, "Nõukogude Kool", 1954, nr.10.

Venekeelne kirjandus:

Бекмеев, С.Н., Объяснения к рисункам учебника истории Древнего мира. М., 1954.

Бер, Ю.А., Задания для учащихся заочной средней школы. М., 1952.

- " - Зиновьев,М.А., Эпштейн,А.Д., Методическое пособие по истории средних веков для преподавателей средней школы. М., 1948.

Вагин, А.А., Из опыта работы по теме "Великая Октябрьская социалистическая революция". "Преподавание истории в школе", 1949, № 3.

- " - Наглядность в преподавании истории СССР. М. 1952.

Годованник, С,Б., Практическая работа в связи с курсом Конституции СССР. "Преподавание истории в в школе", 1951, № 5.

Дайри, Н., Об изучении произведений классиков марксизма-ленинизме на уроках истории в X классе. "Пре подавание истории в школе", 1950, № 2.

Домашние задачи по истории . Методическое письмо. М. 1953.

Духовский, И.М., Очерки по педагогике. М., 1951.

Ефимов, А.В.,Аверьянов,А.П., Орлов ,В.А., Санин, Е.С., Методическое пособие по новой истории / 1642 - 1870/ для 8-го класса средней школы. М., 1951.

Ершов, М.А., Использование периодической печати на уроках конституции СССР.М., 1953.

Зиновьев, М.А., Основные вопросы методики преподавания истории. М.-Л., 1948.

- " - Очерки методики преподавания истории. М., 1955.

Знаменская, А.А., Внеклассовая работа по истории в У -У1 классах."Преподавание истории в школе", 1947, № 3.

Ильинский, А.Н., Самостоятельная работа учащихся средней школы на уроках истории в процессе беседы. Ученые записки института им.В.П.Потемкина. Том XXУП. М., 1953.

Карпа, А.А., Кинкулькина,А.Т., Мазуренко,В.И., Уроки конституции СССР в школе. М., 1953.

Карцов, В.Г., Очерки методики обучения истории СССР в УШ-X классах.М., 1955.

Качанова, С.М., Об изучении произведении Ленина и Сталина в X классе. "Преподпвание истории в школе", 1948, № 3.

Кинкулькина, А.Т., Лейбенгруб,П.С., Изучение истории первой русской революции в X классе средней школы. М., 1954.

- " - Мазуренко, В.И., Уроки конституции СССР в школе. М.,1955.

Классен, В.А., Использование художественной литературы на уроках истории в 5 - 7 классах. М.,1954.

Коровин, Ф.П.,и Левин, С.Е., Задания для учащихся заочной средней школы.М., 1954.

Косменко, Н.Д., Из опыта самостоятельной работы учащихся на уроках конституции СССР. "Преподавание истории в школе", 1951,№ 6.

Лейбенгруб, П.С.,Мерзон,И.И., О преподавании истории в школах рабочей и сельской молодежи. Методические указания для учителей. М., 1952.

Никифоров, Д.Н., Диапозитивы на уроках истории. М., 1949.

- " - Объяснения к рисункам учебника истории средних веков. М., 1954.

Новокрещенова, А.К., Домашное задание и самостоятельная работа учащихся. "Преподавание истории в школе", 1950, № 4.

Новопашенная, К.В., Школьные исторические кружки в У - УП классах. "Преподавание истории в школе", 1953, № 6.

Перовский, Е.И., Устная проверка знаний учащихся. М., 1955.

Примаковская, А.П., Культура чтения и методы работы с книгой. М., 1951.

Прошлякова, В.И., О домашних заданиях по конституции СССР. "Преподавание истории в школы", 1950, №6.

Ревенко, В.В., О преподавании истории в X классах. "Преподавание истории в школе", 1947, № 3.

Сидоров, А.Л., Очерки истории СССР 1907 - март 1917. М.,1954.

Сидорова, М.А., Самостотельная работа учащихся по истории. М., 1951.

Смычников, Д.М., Черчение карт в средней школе. М., 1954.

Соколов, М., Искры. М., 1949.

Соколов, Б., Антонович,Н., Гун,М., Внешкольная работа в школе. Новосибирск, 1951.

Терехов, М.М., Школьные исторические вечера. М., 1954.

Урицкий, Н.З., Кино во внеклассовой работе. М., 1954.

Ушинский, К.Д., Избранные педагогические сочинения. Учпедгиз. 1939, т. 1.

Хвостов, В.М., Методические пособия по новой истории / 1870-1918/ для 9 класса. М., 1953.

Хохряков, И.Е., Как работать над книгой. 1951.

Шимбирев, П.Н. и Огородников, И.Т., Педагогика.М., 1954.

Эпштейн, А.Д., Хрестоматия по истории средних веков и ее использование в школе. "Преподавание истории в школе", 1950, № 1.

S i s u k o r d:

Lk.

E E S S Õ N A 2

S I S S E J U H A T U S 5

I p e a t ü k k:

ÕPILASTE ISESEISVAST TÖÖST AJALOO JA KONSTI-
TUTSIOONI ÕPPIMISEL (klassis ja kodus) 18

1. Õppemeetodeid ja sellest tulenevaid võimalusi õpilaste iseseisvaks tööks ajaloo ja konstitutsiooni tundides . . . 19

2. Õpilaste iseseisev töö ajaloo ja konstitutsiooni tunniks ettevalmistamisel . . 34

3. Õpilaste iseseisev töö õpikuga 39

4. Töö terminoloogiaga 48

5. Kõrvutamine ja vastandamine 53

6. Töö üldistavate juhtlausete mõistmiseks . 59

7. Töö õpitu vastamiseks plaani koostamisel 62

8. Õpilaste iseseisvaks tööks määratud kordamistund 66

9. Töö marksismi-leninismi klassikute teostega 76

10. Õpilaste iseseisev töö töövihikutega. Töövihikute pidamisviise ja nende analüüs 83

11. Konspektid ja nende kriitika 89

12. Õpilaste iseseisev töö seoses ajalooliste piltide kogumise ja säilitamisega 95

13. Õpilaste iseseisev töö ajalooliste dokumentide kogumisel 97

Lk.

14. Õpilaste iseseisev töö kroonika materjalide kogumisel ja säilitamisel 99

15. Õpilaste iseseisev töö ekskursioonide vaatlustulemuste kohta kokkuvõtete tegemisel 100

16. Õpilaste iseseisev töö kaartide, tabelite ja skeemide valmistamisel 116

17. Õpilaste iseseisev töö seoses ajaloolise maali käsitlemisega 129

18. Õpilaste iseseisev töö ajaloolise sisuga ilukirjanduslike teoste läbitöötamisel 133

19. Õpilaste iseseisev töö populaarteaduslikku kirjanduse kasutamisel 137

20. Õpilaste iseseisev töö referaatide valmistamisel ja ettekandmisel 140

II p e a t ü k k:

ÕPILASTE ISESEISVAID KLASSIVÄLISEID TÖID AJALOOS JA KONSTITUTSIOONIS 143

1. Õpilaste kodused kirjalikud tööd 156

2. Õpilaste iseseisev töö ajaloo ja konstitutsiooni tundmaõppimisel pioneeri ja kommunistliku noore tööna. 158

3. Õpilaste iseseisev klassiväline töö ajaloo ja konstitutsiooni ringides. 160

III p e a t ü k k:

ÕPILASTE ISESEISVAID KOOLIVÄLISEID TÖID AJALOOS JA KONSTITUTSIOONIS 176

L Õ P P S Õ N A

Tartu koolide õpilaste iseseisva töö vormide üldine analüüs ja kriitika 181

Lk.

Kasutatud eestikeelne kirjandus 187

Kasutatud venekeelne kirjandus 189

S i s u k o r d 193